

T A R T A L O M

▶ 3	VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	
	Végül, Tarts meg	(versek)
▶ 5	ACZÉL GÉZA	
	(búcsú)galopp	(vers)
▶ 7	TÓTH ERZSÉBET	
	Gyémántok, Régi leány levele, A nap végén	(versek)
▶ 10	FEKETE VINCE	
	A semmi bokra, Hátha szólsz..., Minden	(versek)
▶ 14	TEMESI FERENC	
	A 48–56-os zongora	(regényrészletek)
▶ 20	KIRÁLY LEVENTE	
	A lélek halhatatlansága, Ennyire élni, Hazafelé, lassuló idő	(versek)
▶ 23	POLLÁGH PÉTER	
	Sugár, Nincs mit	(versek)
▶ 25	FARKAS WELLMANN ÉVA	
	Közöm, A damaszkuszi visszaút balladája	(versek)
▶ 27	ORCSIK ROLAND	
	Ritus, Súlypont, Harsog a mosógép	(versek)
▶ 30	SÁNDOR ZOLTÁN	
	Méz és vér	(elbeszélés)
▶ 36	CSEPREGI JÁNOS	
	Nagyapa mindig, Ahogy szöknek az évek, Karosszékeben már	(versek)
▶ 40	FOLLINUS ANNA	
	Árnyékok Utisz fölött, Janus néz, Lambeaux: A csók	(versek)
▶ 42	LÁZÁR BENCE ANDRÁS	
	Memento mori	(versek)
▶ 45	NÉMETH J. ATTILA	
	Sárga napok a szürke házban No. 1., 2. 3.	(versek)
▶ 47	MAROS ANDRÁS	
	Kímélet	(elbeszélés)
▶ 53	KORPA TAMÁS	
	Tomasz-monológok, Két álom Sebaldért	(versek)
▶ 55	NÉMETH ZOLTÁN	
	Mondatok egyszerre, Érintés, Festék, Kráter, Vesztőhely	(versek)
▶ 58	VÖRÖS ISTVÁN	
	Kávéházháború, A Japán éjszaka	(jelenetek)

MŰHELY

65

ELEK TIBOR*Magyarfalutól Magyarfalug – Beszélgetés Lancu Laurával*

71

ERDÉLYI ZSUZSANNA*Majd az idő kipörgeti!**– Gondolatok az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola kiállításai kapcsán*

(esszé)

73

IANCU LAURA*Moldvai csángó hagyományok a békési Újkígyóson – Beszélgetés Harangozó Imrével*

77

HALÁSZ PÉTER*„Egy nép nagyon nehezend pusztul el...”**– Lakatos Demeter csángó költő születésének századik évfordulójára*

(esszé)

86

LAKATOS DEMETER*Falevelek hulladoznak, Így szoktam meg, Messze ott, hol a nap szentül le,
Nem gyönyörködhettem benned Pest*

(versek)

90

BANNER ZOLTÁN*Szín-tér-fény – A 60 éves Lonovics Lászlóról*

(esszé)

93

GYARMATI GABRIELLA*Oroján István Örökségem című kiállítása a békéscsabai Jankay Galériában*

(esszé)

SZÍNHÁZ

95

DARVASI FERENC – ELEK TIBOR – FARKAS WELLMANN ÉVA – KARCAGI KLÁRA*DESZKA Fesztivál 2011*

(tanulmány)

FIGYELŐ

103

SZAKOLCZAY LAJOS*Halálverbunk dobjai szólnak – Vári Fábián László: Jég és korbács*

(kritika)

106

KONCZ TAMÁS*„Magamat körbejárom” – Fekete Vince: Védett vidék*

(kritika)

108

REICHERT GÁBOR*Kyvagiokén – Két Pollágh Péter-kötetről: Vörösróka, A cigarettás*

(kritika)

112

DÁVID ÁDÁM*Délihábszínház – Térey János: Protokoll*

(kritika)

115

SZIGETI KOVÁCS VIKTOR*Ki beszél itt? – Krasznahorkai László – Max Neumann: Állatvanbent*

(kritika)

117

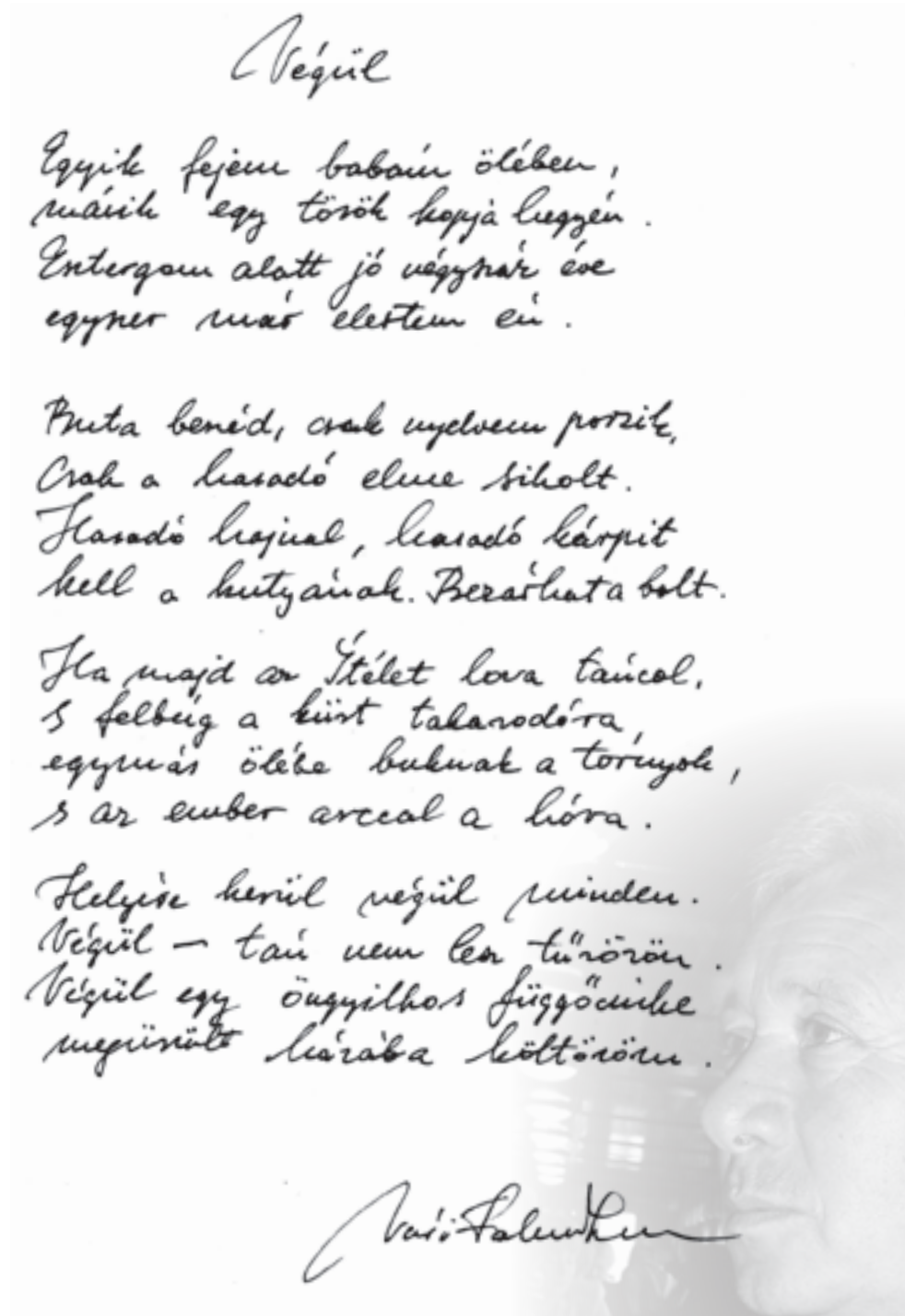
BERETI GÁBOR*Az értelmezés értelme – Nagy Gábor: Az értelmezésig és tovább*

(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ ◀

Tarts meg

Lakóföldem zengő
zápor ostorozza,
vizek ezüstlenek,
és kék a levegő.

Csak az én gyarló tes-
tem van úgy lefosztva,
mint a jégviharral
büntetett mező.

Depressziót hajt
a bánat barna bokra,
azon minden egyes
levél fekete.

Ki is zöldülhetne,
úgyse mennék sokra.
Kölcsönként időmnek
pereg a szeme.

Emlékek, rázzatok fel
romjaimból engem,
s a régi lányokat
még végigkóstolom,

de kinek ablakát
szívemmel bevertem,
annak a madárnak
már nevét nem tudom.

Ülök a toronyban
hét halállal szemben,
mögöttem hét jövő.
Mondd, melyik az enyém?

Hagyd lelkem egy kócsag
szájába lehelnem,
ó, idő ódon ága,
tarts meg, jó remény!

ACZÉL GÉZA ◀

(búcsú) galopp

tétova utószinkron

13.

már nem emlékszem mikor kezdődött a férfiváérés magánya a korai házassággal bizonyosan nem hiába kezdtek sorakozni öleléseinkből a gyönyörű gyerekek utána a felelősség markáns érzése szét-hullva sokáig elkerült mi meg derék értelmiségi anomáliákkal vívtuk harcainkat ki lesz legfelül kinek keményedő szavára moccan a kis utód s ha eltévelyedünk e feszültségben találkozhatunk-e még vala-hol mivel a mindenkori család mégiscsak nagy lazára szőtt egység közös érdekünk nehogy kinevessék ezt a még érlelődő szövetséget elődei boltozatában közben kényszer igazgatta keresztbe-kasul ki is hozott a közösbe gondoskodó férjet ártatlan anyaságra szoktatott feleséget tapintatosan mégis presszi-onálva s ha döccent az élet szomorúsággal mért jambusa ki maradjon kispolgári erkölcsi fenoménnek miközben már kezdett nyöszörögni tág lelkemben az ének kószolgatva tűrhető ízeit egy képemre for-mált versbeszédnek mélytengeri vágyakat gagyogva ekkor kezd bennem megtapadni egy múlhatatlan periód a kusza újságokat hazahozva botladozó opusodnál szétterítve az olcsó asztalra lazán dobva hogy azért itt valami elindult még ha a feldúlt körülmények néha ellenedre is játszanak s egész életed-ben épp azok koptatták legkevesebbet papírkötegekbe zárult szavad kiknek felületes dicséiben megfű-rödnél háziasan üldögélve a belterjesen szállongó megszentelt füstnél éhezve valami pluszra s hogy ez maradozni látszott lassan beúszott szűk szemeidbe kreativitásként a múlás első szellőjével legyintgető konyha az árvulás dimenzióiba zárva már nem is rémlik gyűrött szakácskönyvből elsőként mit is főz-tem kelletlennek indult szorgalommal tartózkodó vacsorára csak azt tudom a párolgó anyagok közé elvonuló ember megsebzett árva s bár messze hitetlenül várt örökös feltámadása lelki csöndességében jól elbabrálgat a fűszerekkel s kezdőként egyre többel nem is eggyel s évtizedekig kell várnia a letisz-tulásra míg rádöbben nem ezoterikus india és zord sötétségben hullámzó tengerfenék a fűszerek ásza ott bámul rád a laskázott kelkáposzta netán

az észak felé sodródott zellergumók magánya dült belső tájaidhoz fölérni s bár kitűnő a kijeji kot-lett a szerb gyuecs a prágai knédli riadt szabolcsi fejed legtöbbször a krumplit reméli s ha kelleme vágyasz előmlik benned a paprikás csirkék egykori anyai bája majd a langynak indult töltött káposzták tejfölös délutánja s gyerekes nosztalgiával a cukrozott tejben futtatott mákos guba de mindenekfölött a legnagyobb lakoma a kacsa vagy liba zsírral locsolt sok-sok sárga tekintetű tojással és füstölt sajttal indított rakott krumpli melyet a göthös életúton éppúgy nem lehetett megunni miként az ízes tiszta levegőt nem is tudom az étvágy volt-e bennem legelőbb

vagy az ízeknek fohásza már persze az ösztönösből kinőve rég bámulva néhány miniszoknyás

nőre de még nem sejtve folyékonyágában mi a lőre s mikor hozzák majd kockás asztalodhoz elő-ször becsületes sznobok a szájpádlásodon hosszasan lötyögtetett borok mámoros bukáját itt azonban nyugodtan átugorhatod a misztikus gourmand-t és a gourmet-t ezeknek csak távolról sejtve ínycenc ételfilozófiai fedezékét s kerek szemekkel bámulva ha műveltnak álcázott ügyes pincérek hatalmas tányérok az alig diónyi masszát kihozzák s míg a porcelán körüli bántó ürességet színes mártásnak vélt kacskaringók vonzzák rafinált absztrakt festmények izgalmas kontúrjai jutnak eszedbe végül is nem volt haszontalan járni némi szelekcióval egyetemre de legbelül nagyokat nyelve várod mibe ha-

raphatsz bele kielégítve azt az örökösen háborgó vak katlant mely naponta megtermi fáradt hangulatod mert tisztelem én azt is ha az alulról csodált intellektus a sok s a főzelékszágú menzán a professzor miért is ne zabálna ám mikor a fényes műmárvány folyosón nagyképpően csoszogunk olykor menjünk be az alagsorba kis biológiára hol nincsenek már hétvezérek kér és keszi is alig kitalálva csak a súlyos kérdés lóg a kemény koponyába ma mi zabálunk holnap minket zabálnak biccentve egyet ennek a szent és átkozott körforgásnak mindennapi kenyérünknek s a hitnek akkor is ha se kenyér se senki akik hisznek

és már messziről sem látszik semmilyen vidám lakoma miként a kapkodva magában mohón szűr-csölő szép lassan beszűkül a koma s már csak a kívánczós sejtjeiért eszik körbenéz vajon e világon mindenki kedvetlen aki a magasztos családi ebédhez megterít vagy néhol köretként akadnak még az étel gőzében gyanútlan vigyorgások ha az ember belül pedáns fogyasztásra is hangszerelve a tenyérnyi színes szalvétára rászok s bár az egykor tanultak szerint nem illik két nyelés között kedvesen mindenkire az elégedettség oltáráról odaszól s kinek épp szűk torkán csúszik az étek szeretett bólintással valamiféle ferde pozícióból vizuális jelekkel válaszol jó

a lelki stílusgyakorlatoknak ez az önzetlen keveredése az ösztön és az érzés furcsa tónusaiból pedig fölpárollog valami béke s mint fellökött galamb a kékbe elrepül lám nem vagy egyedül

s hogy utólag merengek te távoli ifjú nem vagy reménytelenül értelmezhetetlen holott kedvelt esztétikám szerint a lírai elmélkedést túlságosan töményre vetted s ilyenkor a hallgatás ködös szélein kintről a zavarosság vésze int a futamokon lazítani persze egykor még egy variációsán kínlódott soromért tudtam izzani s nagyokat kortyoltam a kegyetlen szakma kimérten adagolt dicséretéből majd fokozatosan lőn a lényeg melyben teremtő kényszerekből a tétován odatett szavak visszanéznek s már csak magunkban hiszünk nincsen holddudvarunk nincsen brancsunk csak szájalmasan éledező önálló hangunk mely vékonyodva betűsivatagban és kakofóniában tévelyeg mint az elmaszatolt vágyunk soha sem lesz egy veled habár már kitart akár gerincre méretezett székeken a kényelmes támla csak hogy mire végre várnád az okos ítélőket köröttesd megnyílik a halál sűrű éjszakája elbúcsúztak a hiteles tanúk a fölényesen özőnlő fiatalsághoz pedig nincsen út hisz gyötrelmes súlyemelésében miként valószínűleg egykor te is már mind magát akarja alig várva hogy az idegenül vibráló szellemi hullámokról a múltat végre örökre levakarja és maga vonuljon a törékeny halhatatlanságba mivel akár fényes elméjéből is még hiányzik az idő szomorúsága s nem hiszi rövidesen szép tudásának löszös partjai rohanó vad vizekbe omlanak akkor majd benne is megbicsaklik a holnap s ráül közös sorsunkra a feledés

tudom olykor az önmarcangoló láz nem elég s a járványt terjesztetni kezdi a frusztrálódó elmeszerencsére a halotti károgásnak nincs különösebb veszedelme öntelten kilép belőle ki belelép elmegyünk mind ennyi az egész ám a rossz kedéllyel akár egy elcseszett könnyveléssel a zord

ítélők előtt már nem tudsz elszámolni magad körül a korábbi használt díszleteket újra kellene tolni hogy ne sápaszd köröttesd a röpké boldogságot ehhez azonban muníció már nem adatott

TÓTH ERZSÉBET ◀

Gyémántok

Ó, a cikk-cakkos szélű képek!
A fénykép egérrágta, bágyadt csodája.
Bámulok szelíd gyermekszemembe.

Ilyen lettem volna?
A matrózblúz, a szörnyű masni!
Kockaformára vágott idéetlen frizura.

Látom anyámat, ahogy bajlódik
szénakazal-hajammal, cibálja, simítja,
befonja. De az iskolába?!

Hiába Röltex Rózsi műselyem fénye,
a szigorú igyekezet, ráncba szedni
kislánya megveszekedett hajgubancát.

Levágja, nem tehet mást.
Ahogy fiatalon egy idegen férfi mellé szegődött,
úgy teszi ezt is, megadja magát...

De én a két gyémánt-kislánya közül az egyik vagyok.
Nincs semmije, csak két gyémántja.
Kicsi lányai.

Vigyáznia kell rájuk,
mindent elfelejt, ha rájuk néz.
sírást, magányt, szegénységet.

„Miért nem az anyja hozta ezt a gyereket?”
Mordult rá az orvos, amikor karján velem,
félszegen álldogált a rendelésen.

„De hisz én vagyok az anyja!”
Bizonygatta büszkén,
ahogy azóta is oly sokszor...

Húgomat szülte, amikor nyolc nap után
az orvosok már hazaengedték volna,
de útra készen, az ágy mellett összeesett.

A méhlepény pici darabját bent felejtették
szüléskor, vérmérgezéssel feküdt napokig,
szoptatta, dédelgette újszülöttjét.

A titokban dolgozó méregre, a rosszsullétekre
nem figyelt föl sem doktor, sem nővérke.
De az angyal időben érkezett.

Régi leány levele

Magára várok,
jobb, ha tudja.
De persze jobb, ha nem.
Meg tudnám győzni, ha egyszer
közelébe férkőzhetnék.
Ha egy mozdulattal láthatatlanná változtathatnám
a személye körül gyülekezőket.
Örökké beszélnek, hadonásznak, lefoglalják,
fontoskodnak, elzárják az utat,
mely imádott lényéhez közelíthetne.
Szeretem a csontvelőmíg hatoló kis villámokat,
melyeket remegős, bűgös, édes hangjával
küld belém.
Közömbös mondatait én becézésnek érzem,
nem is tudja, hogy flörtöl velem?
Vagy nagyon is szándékosan
forgatja lassú tűzön a csontjaimat?
A távbeszélő drótjai is megolvadnak
amikor azt kérdezi:
Mondja, mit gondol a Duna–Tisza közének régóta aktuális szabályozásáról?
Ideje lenne lépni az ügyben, nem gondolja?
Óh, dehogynem, válaszolom,
és magamon érzem perzselő tekintetét,
ami nem hagy el azóta, amikor egyszer
három-négy fej fölött némi eszmét cserélhettünk.
Az a tekintet nekem reményt ad és
olyan fejlemények bekövetkeztét
ígéri mihamarabb,

melyeket most nem részletezhetek.
Noha bár nyugodtan részletezhetném,
hiszen ez a levél elküldhetetlen,
kizárólag a társasági illem szabályos
keretei között üzenhetek önnek
és ha nem látja szemeimben, micsoda
gyönyörűségekkel tépázhatnánk magunkat
ahelyett, hogy mindig csak a hazára gondolunk,
akkor sírjon.

A nap végén

Csoóri Sándornak

nem tart ki estig a kedv
nem tart ki estig az ének
nem tart ki estig a fény
nem tart ki estig a lélek

nem tart az ölelés estig
édesanyám nem fordul a rokka
nem tart ki estig a lábam
szakadós ma a szál

nem tart ki estig a szem csillogása
visszazuhan a kéz moccanása
nem tart a bátorság estig
nem tart ki mágnesed vonzása

nem tart el estig a bánat
a fekete lepkék röpte
nem tart ki estig az út
elhagy az angyalok figyelme

elgyöngül estig az áldás
elszáll a pipacs szirma
nem tart ki estig a remény
a láng a szellő a gyógyszer a hitel

kiürül estig a piac
elfogy az ígéret a bizalom kihűl
megfagy a rózsán a harmat
nem tart ki estig az élet

A semmi bokra

Kihuny a nap az esti égen
Sötétje máris kelni készen
Nézi hogy ágak lengnek éppen
Karjaikkal az enyhe légben
S tintával mélybíbor alapra
Karcolják betűik a szélben

Hamar a redős spalettákon
Úgy kúszik át akár a mákony
Hogy ott egy rést még megtaláljon
A bent éber szomorúságon
S betöltsék éjsötét fellegek
A kék eget a szemhatáron

És belül egy virágnak csokra
Bámul rád sűrűn illatozva
Néz rád halkán és szánakozva
A sűrű semminek a bokra
S mint egy kert közepén a világ
Felbomlik minden illatokra

Még hiányát is elengedni
Szálljon csak menjen hát a semmi
Elűzni mindent elfelezni
Csak lengni csak lebegni lengni
Erős szárnyakat suhogtatva
Az ég alatt akár a semmi

És az ég már sokkalta kékebb
És a kék is még sokkal kékebb
Udvarközépre hát a széket
Hogy a hajnali hűs enyészet
Simítsa hűtse mint a harmat
Pórusaidat az egészet

És reggel még és délelőtt lesz
S a délelőttől újra dél lesz

És délután és újra éj lesz
Világosság s megint sötét lesz
Nyitod és nyílik az az ablak
Magadra nyitod és felébredsz

Minek kérdezni percet s órát
Mikor a másvilágra szólsz át
Delejes szürke fénnel szór rád
Furcsa színeket maszatol rád
A reggel – szikrái már körötte
Pattognak szöknek mint a szolgák

Mi se tudjuk és ott se tudják
Fának virágnak zsenge titkát
A dolgoknak velejét nyitját
Semminek fonákját túlját
Dehogy kérdeznek dehogy felelnek
Húzzuk mi is mert ők is húzzák

Bírjuk mi is ha ők is bírják

Hátha szólsz...

Ég a tűz, pattog a csikókályha.
Mikor volt? Melyik nap délutánja?

Tépi a szél a kertben a fákat,
szaggatja, töri a száraz ágat;

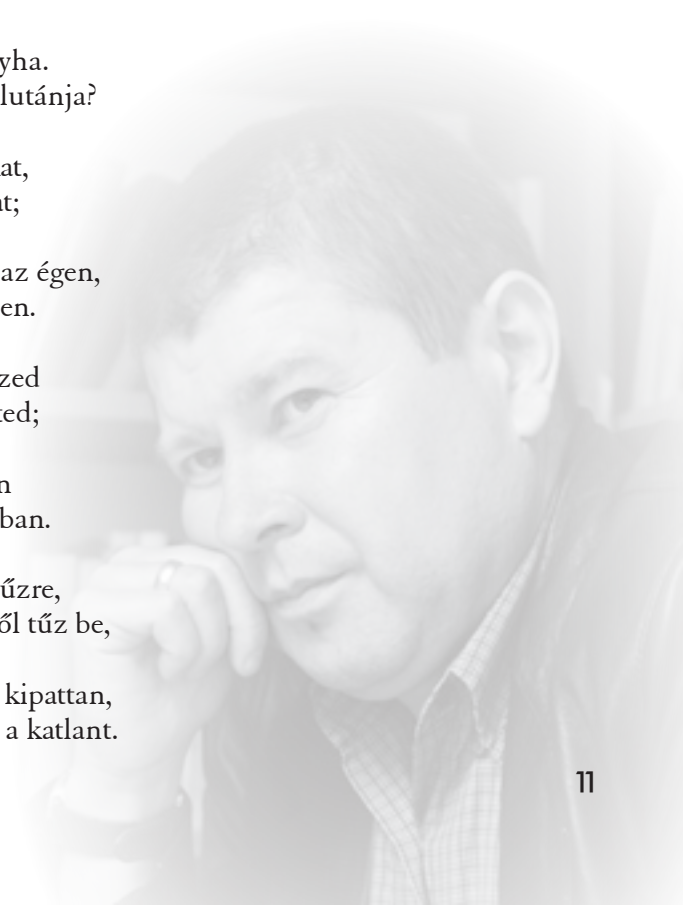
könnyű hófelhők lengnek az égen,
a kút vödrének jeges vizében.

Kipirul az arcod, hideg kezed
ahogy kezemben melengeted;

dideregve és némává váltan
ülünk ketten az üres lakásban.

Felállsz aztán, és teszel a tűzre,
s mint mikor a fény belülről tűz be,

lobban a láng, s egy szikra kipattan,
ahogy nyitod, s csukod azt a katlant.

Tán jobb lett volna, ha akkor vége,
de ott vágtunk csak a kezdetébe,

jobb, ha felállsz, s a villanyt leoltod,
s maradnak belül azok a foltok.

Aztán a lerobbant helyi járat
szürkés-kék füstje maradt utánad,

ahogy a busz lassan zötyögött el,
s mentél a busszal, s a közönyöddel.

Aztán a szél még jobban a fákat,
kihunyt a tűz is, hideg a házad.

Már nem kéne semmi, csak az a nap,
egyetlen egy hely még a nap alatt,

s egy ház, s egy függöny, ahogy lebeg,
s hogy olyan hideg mind a két kezéd.

Sehova nem megyek, hova tartok,
csak jönnek szembe azok az arcok,

szembe, aztán már mögöttem vannak,
leráznám őket, de nem akarlak.

Nem tudom, hol vagy, közöttük járhatsz,
tessék, azt mondják, itt vannak, várnak.

Csak a hangod nem szól, hogy ráznám le?
Leráznám, nem merem, hátha szólsz te.

Minden

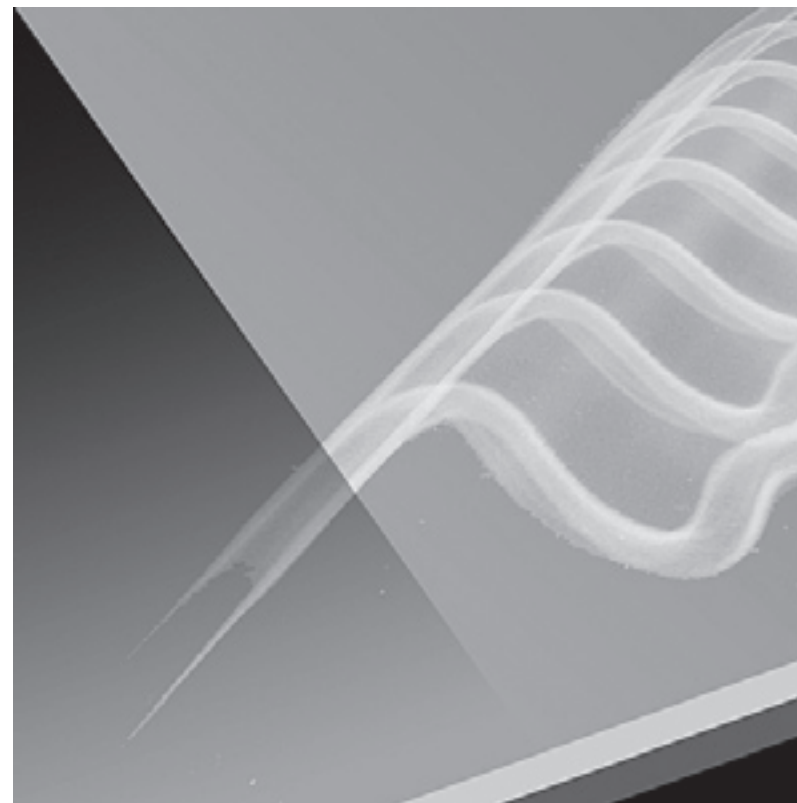
Csak áll a sötétben zavartan,
s minthogy nem érti már az okát,
hogy kisegíti tán a bajban,
igazgatja magán a ruhát.

Hol meglazítja, hol meg összébb
húzza az övét, a kendőjét,

habár ne szólni most fölöttébb
kínos pedig, hogy ne kezdődjék

ugyanonnan minden, de minden,
egyik lábról másikra állva
tartani ezt a testet, s innen

figyelni rá, tán arra várva,
noha már semmi remény sincsen,
hogy ne kezdődjék újból minden.

Fényhullám I. (2006; számítógépes grafika)

► TEMESI FERENC

A 48–56-os zongora

(regényrészletek)

Sose bocsátok meg, de mindent elfelejtek. Ezt is. Úgyhogy jó lesz velem vigyázni. Életrajzoló fel-tolta az orrán a szemüvegét, és megvakarta, kenyérhéjbarna, tekintélyes sörényét. Negyven kerül csám-borgott, de az a típus volt, akire a nők még úgy szóltak rá: „Fiatalember, lesz szíves!” Ha meghalok, mindenkinek megbocsátok. Ha nem, hát majd meglátjuk. Á, ez se jó, gondolta. Elvigyorodott, mert tudta, hogy egyiket se írja föl.

Barna bőrpapucsban, nyári farmergatyában, az amszterdami bolhapiacon vásárolt, sárgaborsó szí-nű, bő ingben állt a Margit-híd hídfőjénél, a járdaszigeten, a villamosra várakozó budai népek közt, esetlegesen, mint egy kérdőjel (?). Mögötte a ronda cipők boltja, ahogy hívta, átellenben az ABC, amelyre most ideiglenesen Meinel volt kiírva. Pár centire tőlük, személygépkocsik, teherautók, buszok csordája bőgött, dudált, toporzékolt. Elég lett volna, ha csak egyikük félrerántja a kormányt. Ezeknek ez eszébe se jut, somolyodott el. Nekik a halál olyasmi, ami mindig mással esik meg.

Nem volt se másnapos, se harmadnapos, se aznapos. Tisztán, jó szagúan és bizakodva várt a nyáj-ban. És ez bizony ritkaságba számba ment az olýságot író skriblerék között, akik közül kettő, ha nap-pal találkozott, az egyik biztos, hogy ivott már. Vagy. Csak a pálinka és az eredendő bűn volt bennük a közös.

A sarkon felsírt a villamos, hogy neki most derékszőgben be kell fordulnia. Az utasok raja megreb-bent. Életrajzoló megvárta az utolsó embert, és ő is föllépett. Egy lehúzott ablaknál talált állóhelyet, ami, ezen a nyári délelőttön főnyereménynek számított. Még a hídon sem értek túl – a Duna acélszí-nű háta mindig megnyugtatta –, és akkor először az a finom remegés, amit ismerni vélt a másnapok sivatagaiból. Még az emelygés is ismerősnek tűnt, a felszálló utasok arcai a Jászai Mari téren. Hanem az a levegőért kapkodó, kiszáradt száj, és a testen végigfutó, a hátat bizonytalanul meg-megsimogató forróság. Szédült, meg kellett kapaszkodnia a fogantyúban. Ilyen a legkegyetlenebb másnapokon se jött egyszerre. A nyitott ablak mit sem ért, pedig a villamos nekilódult a körúton. És akkor patakzani kezdett róla az izzadság. A teste minden zugából előtört, belefolyt a szemébe, a szemüvegén már nem látott át. Derült égből, gondolta, mint egy roham. Nem is tudta, mennyire igaza van. Hosszú ujjú ingén már átütöttek az izzadságfoltok, azt hitte, mindenki őt bámulja. A Ferenc körútnál, vagyis a Corvin-köznél leszédelt a villamosról.

Bizonytalanul kezdett mozogni, mint a vidámparki hordóban az emberek, csetlett-botlott, neki-esett egy asszonynak. Az ránézett, és szó nélkül eliszkolt. Amint beért a Kilián laktanya öles, hűvös falai közé, odafönn, de nem, már a liftben, és aztán a szerkesztőségi szobájában (még volt szobája), leborulva az asztalára (még volt neki), egyszer csak azt érezte, megnyugszik, kiszáll belőle a gonosz. Az inge, nadrágja a testére tapadt, de az izzadságpatak megszűnt. Maga sem tudta, miért, azt mo-tyogta maga elé:

Portland, Oregon.

Mit mondtál, kérdezte Miklós, és hátratulva a székét, visszanézett rá. A három széken, íróasztalon kívül egy fogas volt az összes berendezés. Az ablak persze nyitva.

Semmit, mondta Életrajzoló. Mikor megyünk át a Búdösbe?

Pista még nincs benn, mondta a szintén bajuszos, széles arcú, izzadós férfi, aki talán főmunkatárs volt a lapnál, talán nem. Mindenesetre keveset volt a szerkesztőségben, mert azon a véleményen volt, hogy a szerkesztőség nem kocsma. Gyönyörű, iskolás zsinórírással rózta szemérmes gyöngybetűit egy vonalas füzetbe. Már attól rosszul volt, ha rá kellett néznie egy számológépre.

Van egy cigid?

Nem dohányszom, mondta megrovóan a férfi. Nagyritkán szivarozom.

Életrajzoló (jó, legyen Él), hátradőlt a székében (volt neki, mert Magyar Szívtestőr béli kollégái azt hitték, ő is mindennap be fog járni, mint egy rendes írdancs). Egyetlen sort se tudott megírni a szeri-ben. A kocsmában, vagy a kantinul szolgáló pizzeriában, két fröccs közt talán még igen. De leginkább csak otthon. Nézte az asztalán a vacak, vízözön, talán jégkorszak előtti, múzeumból szökött természetes ketyerét, amelyet számológépnek mertek hívni, a világ teremtésének nulladik napján írt programmal, kicsi, vaksi monitorral. Az nem zavarta, hogy neki otthon csak írógépe volt. Érezte, nincs már messze az idő, amikor ő bizony átáll. Átáll a jövőbe.

Te egy elfelejtett író vagy, szólat meg váratlanul, kövér, szuszogó asztalszomszédja, Miklós. Nem bán-tóan mondta, érzelmesen mély alt hangján, olyat ő nem szokott. Többnyire finom, érintem-ott–hagyom íroniával megrajzolt cikkeket írt. Neki sosem volt sajtópere. A humor gyilkol, viszont ártatlan.

Szerintem meg sem jegyezték, mondta neki Él tréfásan. Bár ez hiba. Most megyek neki a második nagyregényemnek a trilógiából.

Az első nagy port vert, az igaz.

Ja, meg hozott egy csomó díjat.

Na meg irigyet, gondolom.

Csörgött a telefon.

Nem. Én nem vagyok, mondta bele Él, és lecsapta.

Abban a pillanatban belobbant Pista az ajtón. Déli ember volt, barna bőrrű, szőrös, mozgékony fér-fi, aki ha rajta feledte egy nőn kissé bánatos, de eleven tekintetét, annak mindjárt dolga akadt valahol.

Sziasztok, gyerekek.

Gyorsan ledobálta a cuccait. Pista mindig sietett valahonnan, vagy valahová. Talán mert ő igazi újságíró volt (még ha rádiós és tévés is), szemben a szobában ülő Miklós- teológussal, és Éllel, aki hát... Mell, gyors. Pillangó!

*

Nagy szellem az, aki mindenre képes, kivéve, hogy maga keresse meg a betevőt. Nem tudom már, ki mondta, alighanem Tatár bácsi, a Tündér utcai cipész. Illés Ágota csak sejtette, hogy Bartók Béla is ebbe a kategóriába tartozik. (Illés Bélának, a Magyarországra hordaként zúduló szovjet hadsereg őrnagyi rangú hadírójának, aki szerint „a magyar nők is a szabad zsákmány körébe tartoznak” volt a húga.) Amikor egy New York-i magyar zenész lakásán összeházaszták a Zeneakadémiáról ismerni vélt, istenített Bartók tanár úrral, már bizonyos volt benne. Persze tévedett.

Bartók úgy állt ott, ismerősei körében, mintha az utcán lenne, vadidegenek között. Az utcán meg úgy közlekedett (látta), mintha otthon, a szobájában lenne. Beszélt, de nem nézett azokra, akikhez szólt. Magányossága átütött a mozdulatain, szavain. Olyan volt, mint aki mindig kinéz a fényképből.

Maguk ezt kókuszdiónak hívnák?! A hangja gyengén szólt, kissé zsiszegett, de a széle tökéletesen éles volt. A kezében első pillantásra egy amerikai focinak tűnő valamit tartott. Hogyan lehetne az? Minden kókuszdió, amit eddig láttam, kisebb volt és kerekesebb. Nem ilyen főzőtök formájú. Durva hajuk volt, és nem ilyen sima kérgük.

Meglepően tiszta kacagás vágott a pillanatnyi csöndbe. A szófa szélén egy fiatal nő ült, mélyreható, szúrós tekintetét Bartókra szegezve. Újra felnevetett, de csak nem akart felvidámodni a társaság.

A felesége, gondolta Ágota. Bartókot semmi sem tudta kizökkenteni a gondolatmenetéből, egy kacagás a legkevésbé.

Hát maga szerint ez kókuszdió?, kérdezte egyenesen Ágotát. A nő meglepetésében átvette a kókuszt, és azt mondta:

Nem tudom. Egyáltalán nem olyan, mint egy kókusz. Túl nagy és túl sima.

Nos, akkor nem nevezné óriáskókusznak?, javasolta Bartók segítőkészen.

Hát, felteszem, igen.

Látott ehhez hasonlót? Bartók visszavette a kókuszt.

Igen, láttam. Egy indián fej volt, tolldísszel.

Bartók arcáról lepergett a mosoly. Örültem volna, ha nem osztja meg velem ezt az információt, mondta, letette a kókuszt a zongorára, és hátat fordított.

Illés Ágota (aki a bátyjával szemben a „világ tőkései egyesüljetek” jelszóban látta a jövőt, és férjhez ment volt Mr. Fassetthez) egész a szófaig menekült, s egyszer csak Bartók felesége, Ditta mellett találta magát.

Annyira sajnálom, mondta, a jó ha huszonötnek kinéző, a harmincas éveinek vége felé járó nőnek. Mi rosszat mondtam?

Nem volt abban semmi rossz, csak rosszabb már nem is lehetett, mondta nevetve Ditta. Béla mindig azokkal van, akikkel igaztalanul bántak el. Ráadásul az indiánok Ázsiából jöttek, még a zenéjükben is benne van.

És a kókuszdió?

Egy kis boltban fedezte fel, egész nap magánál tartotta. Ajándéknak szánta.

A zongora mellől Bartók hangja csattant, de most keményen ám, mint a kókuszdió héja:

Bartók Béla, Bartók Béla! Először is, én itt nem Bartók Béla vagyok, hanem csak Béla Bartók. Legalább tizenöt esztendőbe telik, hogy Béla Bartók azt jelentse ebben az idegen országban, amit otthon. Miközben minden percemet a munkámra kéne fordítanom. Nem pedig szétszórnom magam a mellékfoglalkozásomra. Ha ugyan, maradt még nekem annyi évem egyáltalán!

Nagy csönd lett a teremben. Hanem a két nő a szófán már megkötötte a maga gyors szövetségét, ami a barátság elődszobája.

Olyannyira, hogy már lakást is együtt mentek nézni. Az elefántcsont földugóval sok mindent ki lehetett védeni, de az öt percenkénti rázkódást a metrótól, azt nem. Ágota már azt is tudta, hogy Dittának bezártságtól való félelme meg agorafóbiája van a metrón, és lassan már a lakást se akarja elhagyni. Fogta a kezét, a szemébe nézett, és beszélt hozzá, míg Bronxba nem értek. Az ösztönös lélekismerők, néha jobban tudják, mit kell tenni egy adott pillanatban, mint a cihológok.

A Cambridge Avenue 3242 szám alatt lévő három szintes, formás kis ház, sok ablakkal, a Riverdale-nek hívott környéken, annyira tetszett Bartókéknak, hogy két évig maradtak. Fák, az öreg olasz virágoskertje, futórózsák, kilátás vad fákra, gypes, sziklás, bokros térségekre – mi kellett volna még? Olcsóbb volt a bére, mint a Forest Hills-i lakásé. Az itáliai háziurat Bartók levette a lábáról olasz tudásával. Az viszont nem engedett a hetvenötből. Dollárban. Elvállalta, hogy kifesti a lakást. Bartók harminc dollár foglalt adott neki, s már meg is kapta a kulcsokat. Nem tudott ellenállni, visszament a már kivett lakásba, ellenőrizni, hogy mégis nem tévedés-e ez az egész. A napos társalgóban megállott:

Erre nem is emlékeztem, mondta. Itt lesz a két zongora. Tovább lépett. Jé, mekkora fürdőszoba. Mintha először látná. És ez a nagy, karmos lábú fürdőkád! Egészen föl lett tüzelve. A fürdőkád fontos pont lehetett a két ember életében. Megnyitotta az egyik csapot. Micsoda pazarlás, mondta vidáman. Üres lakásban melegvizet tartani!

Béla ezt írta az ifjabbik Bélának erről a lakásról:

Ez 3 lakásos családi ház, mi a középén lakunk, az alsó és felső lakók csendesek, az egész vidék kertváros, nyugalmas, egy nagyon szép, sziklás-fás-pázsitos park mellett (a Ewen Park ugyan nem egy Rózsadomb, de ő azt írta, és az is igaz, hogy arrafelé háromszázezer dolcsi egy lakás (ház) ára 2009-ben), 850 méternyire van a földalatti állomástól, dombon, 19 perc onnan a Columbia állomásig. Van 5 szép szobánk, 1 szobaszerű, zárt verandánk (ebben van a két zongora)...

A szürkére festett hangversenyzongorát és a barnásvörös pianínót nem kellett bérelni, a Baldwin, az 1857-ben alapított, és ez idő szerint legnagyobb billentyűs hangszergyártó Amerikában, biztosította ezt számukra. Az, hogy a Columbia egyetemen a délszláv népzenei anyagot dolgozhatta föl (nem túl magas bérért), Bartók számára a biztonságos állást jelentette.

Az öt üres szoba bizony elbizonytalanította Dittát. De már meg is szólalt a telefon. Na ki volt az? Na ki? Persze hogy Ágota. És már mondta is, hogy tud egy helyet, ahol elárverezett bútorokat árulnak bagóért. Csak Bartók meg ne tudja.

Hogy barát légy, nélkülözhetetlenné kell tenned magadat. Az Ágota félék tudják ezt. Aki pedig Bartók feleségének a barátnője, az előbb-utóbb Bartók belső körébe is kerül. Csak mindig egy lépéssel előttük kell járni. A váratlan és kitartó New York—i nyár pokla elől, ami csak úgy ömlik a betonból, de még kertes helyen is elviselhetetlen párás, dögvészes lehelete, időben kitalálni a vermonti nyaralást, júliustól szeptemberig, valami névleges összegért, mert Bartók szegény, büszke. Büszke szegény.

Mentek másszor hármasan a 66-ik Utcán, amikor Bartók elkapott egy szót a két bevásárlásra induló nő beszélgetéséből.

Cipők!, mondta. Miért kell a nőknek annyi cipő, rejtély számomra. Nem értem, két pár miért nem elég bárkinek. Egy barna, fűzős a hétköznapokra. Egy pár fekete kivágott gálára.

A két nő olyan egyszerre nevetett fel, hogy Bartók ejtette a témát. Lovak szagát érzem, mondta komolyan.

Ágota elhűlve nézett rá. De Ditta tudta, hogy Bartók orra, füle soha nem téved.
Béla mindig megszagol, meghall olyasmiket, amiket mások nem!, mondta.

És most is igaza van! Illés Ágota, aki regényes emlékiratában romániai gyűjtőútnak hívja majd Bartók erdélyi útjait, felkiáltott: Tényleg! Itt van a lovagló akadémia istállója.

Bartók bemegy, Dittáék utána.

Milyen békés, természetes szag, mondta, amikor a nők odaértek. És milyen hatalmas. Még a város mesterséges lélegzete sem tudja elnyomni. Lassított lószag, anno Domini 1941-ben.

Mélyeket lélegzett, a falnak támaszkodott. Bartókot csak nagyon nehezen lehetett erről a helyről tovább mozdítani.

Tudjátok az akácfa fűtös virágának volt ilyen szédítően mély, lehúzó illata. Mindig az volt az érzésem, hogy vibrálnak, mint a hangok. Ettem is gyerekkoromban. Aztán egyszer bekaptam egy olyan virágot, amelyben egy méhecske volt.

Elbúcsúztak. Bartók a szokott, merev, tanáros fejbiccentéssel, amit színpadon is megőrzött, és csodálkozott, miért nem tetszik az amerikai közönségnek. A két nő tovalibbent vadászcsapáikon a nagy dzsungel felé.

A 125. utcában, a legelső árverésen kifogtak egy kerek diófa asztalt, színben világosabb öt székkal, egy tálalóasztalt, amely éppoly stílustalan volt, mint az előbbiek. Errefelé nem ismerték sem a kalotaszegi, népi faragott bútorokat, sem a bécsi iskola értelmes felépítésű, kézműves-előállítású gondosságát. A fitogtatás nélküli tiszta, jó arányú formákat, a szerénységet, a puritánságot, mintha a Zarándok Atyákra hagyták volna.

Huszonöt dollár, kiáltott fel Ditta, amikor a kikiáltó leütötte számukra a bútorokat. Annyi, mint egy pár cipő! Bárcsak találnánk egy akkora dolgozóasztalt Bélának, mondta lelkesülten, amelyen kitergethetné a papirosait, cetlijeit. Gyakran így komponál.

Kiértek a magasvasút alá, az utcán trolibuszok suhantak. Mentek és mentek. Erdőből ki, erdőbe be. Vadászmezőkről magaslesre. Vadászjegyük volt az ismeretlen szobabútorra.

A 135. utcán a Riverside Drive-ről a Broadwayra tértek, és lőttek egy nagy íróasztalt is.

Napokig rendezték be a lakást. A földolgokhoz rengeteg melléktárgy adódott ingyen. Az árverésen sietősen, gyakran vaktában csoportosítják a tárgyakat. Ébresztőórák, gyertyatartók, hamutálcák, karácsonyfadíszek, egy porcelán váza, több fajansz bonbonnière és egy pipereasztal, benne még a fésűkkel, csatokkal, bőrparaván, tiroli gót stílusú mennyezetes, kisebb ágy - rengeteg hasznos és haszontalan tárgy, még egy akvárium is, amit Ditta fedezett föl a sarokban Béla számára.

Hogy milyen pontosan fogja etetni a halakat, a lelkem, mondta elcsukló hangon.

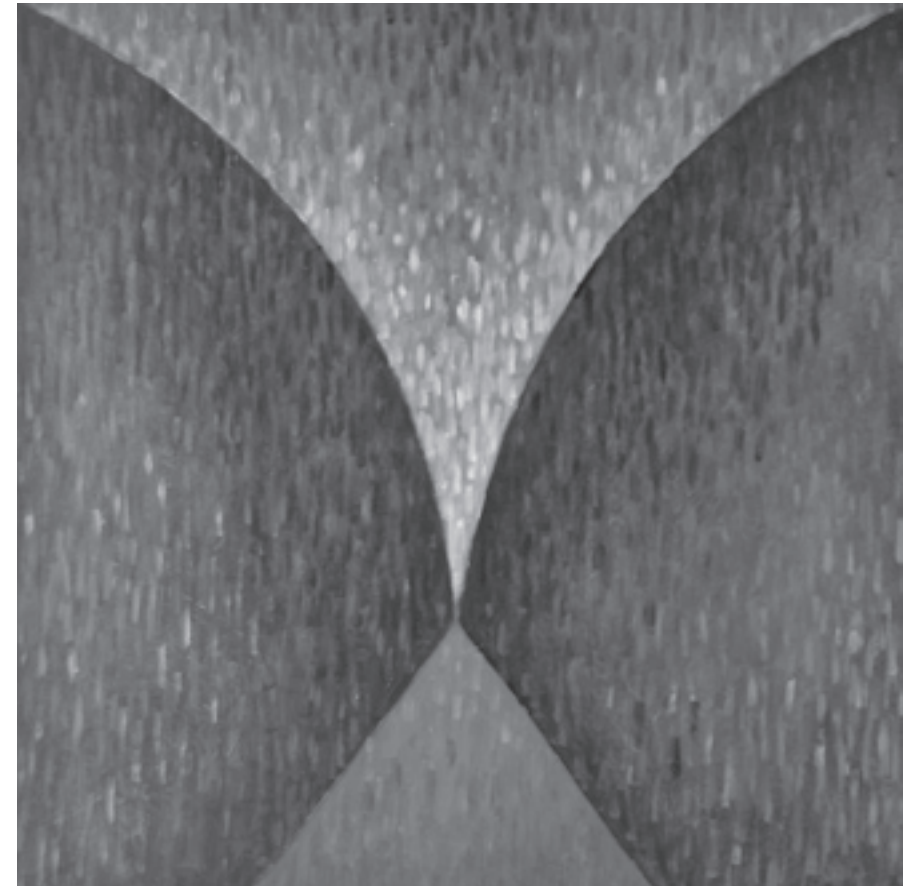
Öt rádiókészüléket, két kézzel hajtott gramofont is zsákmányoltak. A nagyobb testű bútorokat egyelőre Péter szobájába helyezték. Ezzel szemben a két, piros bársonyhuzatú empire széket kikefálték, és a zongoraszoza puritánságát ellensúlyozandó, ott helyezték el. Az egészen tiszta és új ernyőjű kis lámpákat is.

Az utolsó nap, mikor már nagyjából berendezték a két szintet, az öt szobát, néha megálltak, megpróbálták elképzelni, kié lehetett ez vagy az a tárgy, miért vált meg tőle.

Egyszer csak Ditta lerogyott egy ál-Windsor székbe. Ágota meg egy dán fotelbe ült, vele szemben.

Nem tudom, mondta váratlanul, mintha egy beszélgetés közepén lennének. Üres tekintettel bámult maga elé. Mit gondolsz? Ágota, mivel most, ez egyetlen egyszer nem tudta, miről van szó, hallgatott. Mi lesz mindennek a vége?, folytatta Ditta. És mi lesz Bélából? Mi lesz vele? Ez itt mind hamisság, színlelés, alakoskodás. Ennek nem lesz jó vége. Biztos vagyok benne. Valami történni fog vele. Meglátod, történik valami. Végig se merem gondolni.

Ditta arca már szürke volt a késődélutáni fényben, a szeme alatt mély, sötét karikák. Megragadta Ágota karját, és szorította, szorította, mintha a metrólépcsőn lennének.

Szimmetria (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

A lélek halhatatlansága

A lélek halhatatlanságáról mindig az elmúlás jut eszembe.
Ha egy pillanat a boldogság fölé repít, bár tudom,
ujjaim közül elfolyik, mégis markolom,
minél többet vigyek magammal belőle.

Nyári hajnalon ébredve téli reggel szagát érzem,
mikor a könnyű, csillogó jelen ködös emlék csupán.
A legboldogabb pillanatról úgy lehet tudomásom,
ha épp múlik, ha rá visszatekintek.
Ezer boldog pillanat emléke csillog,
mint egy nagy, ezüst-kék tó felszíne:
bármikor úszhatok benne,
vagy nézhetek le rá tanúhegyek tetejéről.
Csupán az idő természetéről kell gondolkodnom,
felhők vonulását néznem,
szerelmem átkarolnom,
beszívnom lélegzetét,
szavakba önteni, amit érzek,
aztán csókba, simításba és ölelésbe.

Ha az istenek valóban hegynek tetején ülnek,
láthatják apró bárkánk:
szentjánosbogárnál kisebb.
A kormányrudat fogom,
dalom megforgatja a szél.
Szerelmem rám mosolyog,
a partot kémleli,
arcát a nyugvó nap fénye festi arannyal,
haját a szél megforgatja.
Lámpást gyújt most – így siklunk tova,
míg futja erőnkéből,
míg a tóban egy cseppnyi víz marad,
míg a Nap járja útját tündöklő, boltos égen.

Ennyire élni

Meg akartam állítani a szívem,
ne dobogjon tovább.
Nem meghalni akartam,
csak megállítani az életet magamban.

Valóban kellene emberek mellém,
fölém, alám, mögém,
vagy megelégszem magammal?
Hogyan lehetnék, hogyan lehetek boldog?
Ez jár a fejemben, mióta az eszemet tudom.
Felhúztam, mint az órarugót, saját magába –
csak én láthatom, csak én ismerem,
csak én tudhatom: milyen erős valójában.

A hullámok tompák, nincs bennük
semmiféle magasztos tombolás:
kiszámíthatóan emelkedik, süllyed a víz,
láttni benne, mögötte a képletet,
az egymásba forduló, végtelen számsort.
Az egyenlet örökérvényűsége lüktet,
mint az eleven seb.

Úsztam a hullámok alatt, fölött,
nyeltem a sós vizet, haladtam arrafelé,
ahol a partot reméltem.

Sosem akartam még ennyire élni.

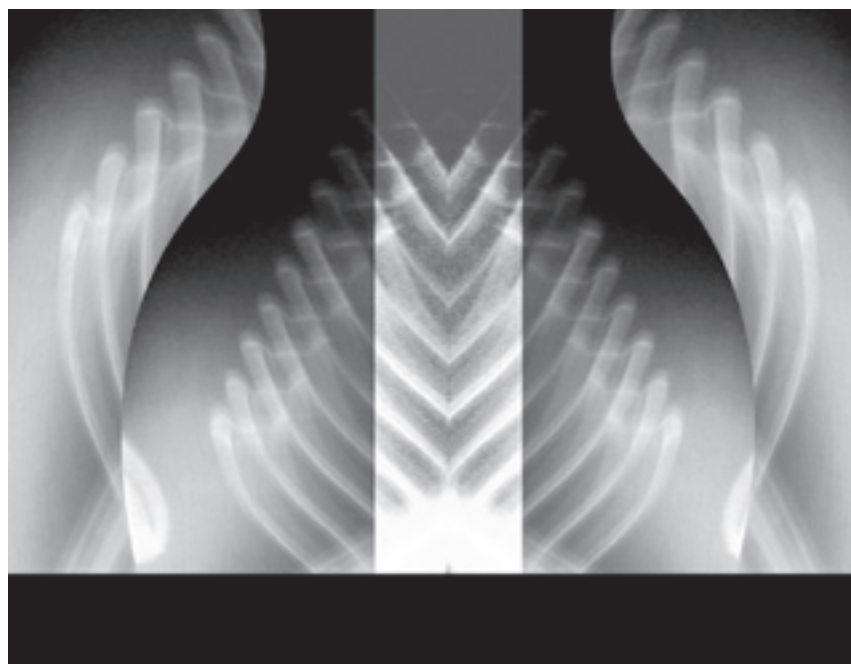
Hazafelé, lassuló idő

Fogy az út, előttünk foszlik apró darabokra,
szilánkjai tízezer napot szikráznak a világba.
Fogy az út, hajtsatok, nyargaljatok, jó lovaink!,
kiáltottuk, mikor *onnan erre* jöttünk.
Fogyjon az út, hű pajtásaim,
mindig csak fáljuk, harapjuk a távot,
jó kutyáim, farkasűző társaim!

Tatamm-tatamm, kattog a kerék.
Búcsúszimfóniát dobolok ki rajta,
fejemben hangok tengere –
tudom, ujjaim közt szétfolyik,
mert csupán egyetlenegyszer
szólal meg e muzsika.

Kileng finoman, előre s hátra,
mint két vagon találkozásánál,
a két ajtó között,
vált a ritmus, rakataka-taka – – –
váltó fölött haladunk,
mélymúltba taszít,
balra,
aztán jobbra,
messzi jövőbe...

Ablakon kihajolva nézek a távolba,
ujjaim közt szétfolyik tízezer nap,
aztán összerándul, mint a testem,
ha nagyot rúgva felébredek.
Beragyog parázsló fénnel
egy felejthetetlen mondatot:
hol boldog vagyok, ott az én otthonom.

Díszletterv Ivan Holub: Javor vitéz című színdarabjához III. / Békés Megyei Jókai Színház, Békéscsaba (2009; számítógépes grafika)

Sugár

Elmúltam harminc,
nem tudom, mennyivel,
és a kamasz jön utánam,
mint levél-
gyufa: vékony, szálkás,
susogva beszél,
legyen mit megbánni.

Megint hanyatt, lustán lóg ki a láb,
fehér bőrben, az erkélyen, mint két
cukor, vagy, mondjuk úgy, sugár.

Ti meg indultok értünk, elveszett
fiúk, míg dúdolunk tetőitek felett,
s látjuk lent a régi világot,
Marlborót is szívunk, puha
csomagost. Hajnali háztetőkből,
tejtáblákból több mohó kockát
törünk, kétpofára majszolunk,
míg a tejút bajuszt rajzol nekünk,

nagyon baba, felnőni kár,
és kár veszni látni lent
a volt boltokat: már más
a nevük, sérült rajtuk az üveg.
Nem hiszem, hogy nem hasad
tovább.

Nincs mit

Felneveltem sok csontomat,
s mint kétszárnyas szekrényt,
most roskadozva visznek.

Az ölelésére gondolok,
mert ilyen nap is van,
meg olyan fejem is,
amiben ilyenek járnak.

Isten ölelése egy kabát.
Lassan jöttem rá.
Lassan értem utol.

Tele van varrással. Egy vak talán
letapogatná, meghangosítaná.
De én nem járok utána,
egy ölelésen nincs mit ellenőrizni.

Ez a kabát édes.
És nem csöpög.
Vér van benne,
túl nagy szavak,
szócukrok nem férnek már
el a zsebében.

Fogasra tettem a kabátot,
most nem megyek vissza
bele egy darabig.
Még a fogas sem az enyém.
De a ruha megvár.
Mágiával megtelek.
Ma felveszek egy formát,
bármit is mondanak rá,
holnap egy másikat.
Mosok és elhagyok egy ruhát.

A damaszkuszi visszaút balladája

Megszólíthatlak bármely múlt időben,
mert jelenvaló minden vétkezésem,
s feloldódott: ki kevésben, ki többen –
vagy elkelt végképp földi árverésen.
Nemlétedhez nincsen mód visszatérnem,
s önnön lelkem régmúlt másába dőbben,
de sosem férhet át e talmi résen
(virágomnak emléke sincs a tőben).

Kergetve őt, s kergettetvén az Úrtól
– szavam vedd érte, mások majd fejem –
megszűnt a test, s adatott megvakulnom

(vagy legyen ismét Saul a nevem),
igazzá válnom mégsem érdemem,
s mit rendeltél a damaszkuszi úton,
cimbalmadként akár, add értenem,
így, mentesen törvény-aggatta húrtól.

Levetvén, ím, a hívságok mezét,
tudásom sejti, mi lappang az alján,
s még költészetté oldná a szóbeszéd,
ha képben, szóban értésükre adnám
(majd megfesti egy manierista talján,
és lázadónak mondhatják ezért):
nektek elég a hit, s ha úgy akarnám,
apostolt kívánsz, nem pusztán vezért.

Ajánlás

Csak siralomház lesz kényelmetek
nektek, kik még a jogok szabta rendet
hirdetitek, s ezért ítélték el.
De én nem láttam ennél soha szebbet.

Közöm

Egy tárgyra vágyom. Ne legyen sajátom.
Egy érintésre: enyém ne lehessen.
Legyen, mint bármi: létezzen, ha látom,
egyébként törjön, változzon át, vesszen.

Más most se kéne, míg én az űrlapot,
egy hivatalnok időmet tölti épp,
és válogathatnék bölcsen a kapott
lehetőségek közt (melyiket, s miképp);

legyen mondatnak tárgya bár, légy résen,
visszavonja létét kézen vagy közön,
majd átszivárog birtokon, féltésen;

ne rendelkez, csak várd, míg elköszön.
Ne legyen hozzá: -szólásom, -értésem,
és semmi – ő sem. Lehetne bár. Közöm.

ORCSIK ROLAND ◀

Rítus

A teremben elhalt a zaj,
mikor belépett a karmester.
Mindenki feszülten figyelt:
bennszülöttek a tűz körül.

Felforrósodott a levegő:
letüdöztem az áramlást,
hangot lélegeztem ki magamból.
Hanggá égtünk egymás mellett.

Egy óráig tartott a rítus.
A tomboló vastaps alatt
megéreztem, mért szomorú
az állat a közösülés után.

Súlypont

„A színész a szív atlétája.”
Artaud

A bécsi Musikverein
magas termében
a törpe énekes
kis kezével
egyensúlyozik a dobogón.
A hanghullámoktól
ide-oda dülöngél:
a levegőbe kapaszkodik.
Ám a nagy feje mozdulatlan,
akár egy szoboré.
Monstrum dalok dühöngenek:
üstdob, bőgő csapkod a mélyből,
fölöttük hegedű húz el klarinétal.

A törpe énekes
tüdejéből
ömlik a hang,
arcán szenvedélyes,
vörös ritmus:
ráng a mellkas,
toppan a láb,
lúktet
a nyers anyagba zárt erő.
Az énekes szíve,
érzelmi súlypontjának
izomzata
átfinomult;
lélegzete az atlétáé.
Nehezen láttam oldalt a kakasülőn,
mint tyúkok az ólban,
mocorgott előttem
a közönség.
Velük együtt
görnyedtem:
a halláson túl
lássam a zene alakzatait.
Végül csukott szemmel
a levegőbe kapaszkodtam,
akár a tiszta hang az énekes
tüdejéből,
mely hosszú árnyat vet
a testgubó fölé.

Harsog a mosógép

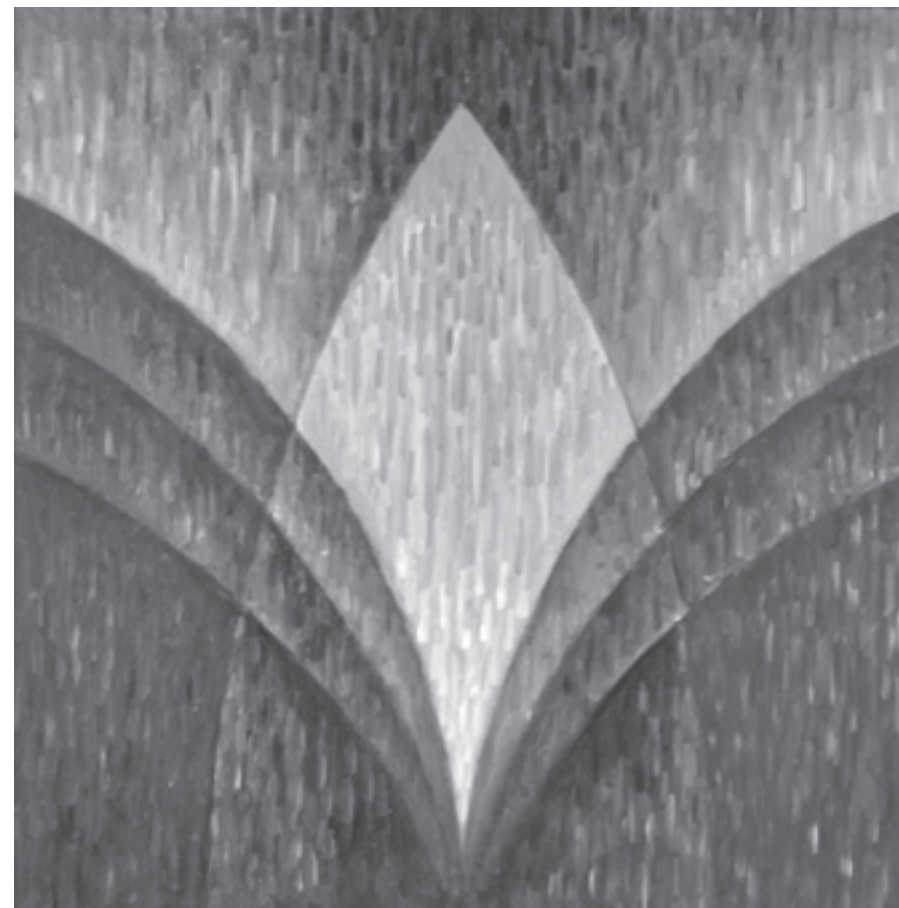
In mem. Solti György

Küzdök, mint állat, de mindent benőt
a zaj; a zenébe hatolt tövig.
Hiába tekerem bizony tökig,
a zúgás elmossa a szimfóniát.

Zene helyett abszolút lett a zaj;
mégis a torz hangrepedéseket
összetapasztja az emlékezet –
hiába tombol ezerrel a mosógép.

Ha kitart a figyelem: feltámad –
na jó, ez túlzás, javítok: belém
mosódik Mahler, és el nem választ

egymástól sem a zaj, sem a szünet;
fúvósokkal harsog a mosógép:
Solti vezényel, nyisd ki jól a füled.

Születés (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

Méz és vér

Óvatosan lenyomtam a nyikorgó kapukilincset, és halkán beosontam a rég nem látott udvarba. A házból, az ablakon keresztül, kihallatszott a televízió duruzsolása. A permittől fehérre csipkézett szülőlevelek mögül lopva odapillantottam, és arra gondoltam, hogy valamikor, amikor még a családi tűzhely melege óvott a külvilági élet viszontagságaitól, azon az ablakon keresztül figyeltem az ereszből csordogáló csendes őszi esőcseppek kopogását. Órákig képes voltam szótlanul egy helyben ülni, és orromat az üveglaphoz nyomva látszólag a semmibe bámulni. Ábrándjaim révén a fizikai valóságból észrevétlenül átcúsözva képzeletem tengerébe, keresztülnéztem az előttem lévő tárgyakon és személyeken, és a szitáló esőcseppekben egy mesebeli birodalom szereplőinek csodálatos történeteit vetítettem ki magam elé. Vajon hogyan végződtek ezek az ébren szőtt álmok? – merült fel bennem a kérdés, de bármennyire is szerettem volna, egyetlenegynek a befejezésére sem tudtam visszaemlékezni. Lehet, hogy azoknak a történeteknek éppen az volt a fő jellegzetességük, hogy sohasem záródtak le, hanem végtelenek voltak, gondoltam, miközben a régi ház előtt hosszasan elnyújtózó szőlőtőkék mögött lopakodva a kertbe somfordáltam: csendben, könnyedén, mint egy átláthatatlan ködfelhőben leledző idegen.

Mélyet szippantottam a testemben-lelkemben az ártatlanság korát idéző kert émelyítő illatából, majd széttártam karjaim, és hátravetett fejjel pórusaimba szívtam az otthon melegét jelentő fénysugarakat. A rügyező gyümölcsfák bővületében újra felcsendült körülöttem az elveszettnek hitt hangok andalító muzsikája. A látványtól és körülölelő zibongástól teljesen megigézve, az öreg birs alatt lévő korhadttal fapadra telepedtem. Ujjaim gyengéden végighúztam a fatörzsön, miközben visszemelekeztem arra, hogy egykor azon a fán, a rozsdapontos gyümölcsök közt csüngve, hány western-jelenetet elevenítettem fel egymagamban: tollal a hajamban Ülő Bika törzsfőnök elképzelt hangját utánozva rikoltoztam, és lőttem ki a láthatatlan, sápadt arcú ellenségre íjamból a nádból készült nyílveszszőket, majd földre ugorva és kalapot nyomva a fejembe, két fadarabkából esetlenül összeeszkábált játékpisztolyommal – akár Caster ezredes – a fa lombjára tüzeltem.

A nosztalgia édeskeserű ízét szopogatva, hosszú percek át mozdulatlanul bámultam egy elképzelt pontba a messzeségben. Az ég alján a lemenő Nap lassan kialvó parazsa derengett.

*

A buszban néma csend honolt. A terepszínű egyenruhába öltözött utasok zöme kifejezéstelen tekintettel meredt maga elé. Szétmálló elvágyódásaink egyre inkább hajótöréseket szenvedtek a tények kegyetlen zátonyán. Az erőszakkal megkövetelt sziklakemény konokság is kevésnek bizonyult ahhoz, hogy határozottan nézzünk szembe a valósággal. A legtöbben meztelenebbnek és kiszolgáltatottabbnak éreztük magunkat, mint születésünk pillanatában.

– Miért szontyolodtatok el mindnyájan?! Csak a levegőbe kellett lőnünk... Ez még nem olyan szörnyű. És... így most legalább tisztességesen teleehettük magunkat – szólalt meg a zárai srác, és egy dalmát slágert kezdett dudorászni. – Ne haragudjatok, de én mást nem tudok... – jegyezte meg mentegetőzve, miközben agyonrágcsált körmével, amely az imént látott, koporsóban fekvő tetem körmére emlékeztetett, megvakarta orrhegyét, és kihúzott egy sörösuveget a kabátja alól. – Eldugtam egyet, biztos, ami biztos... – mondta hetykén, szinte öntelten, saját talpraesettségét dicsérve ezzel, s újra felcsendült a közismert dalmát dallam.

Senki sem figyelt rá. A ránk kényszerített, végletekig rendszabályozott életmóddal valamennyiünk egyéniségének alkotóelemeit és hatóerejét szerették volna porrá zúzni, amivel párhuzamosan kollektív küldetéstudatot igyekeztek belénk plántálni, de csak személyiségünk kettéhasadása, a közömbösség olvasztótégelyében eltorzult vágyaink, a dolgok lényegi mélységébe bevilágító tények riasztó feltárulkozása és a mindent maga alá rendelő büntudatérzet olvasztottak egyé bennünket.

Az inkább részeg, mint józan zárai sráca pillantottam. Alig két héttel korábban öngyilkosságot kísérelt meg. Lefekvés előtti teendőinket végeztük, amikor egy iszonyatos csörömpölés hallatára valamennyien felkaptuk a fejünket, és a folyosóra rohantunk. A zárai fiú a néhány másodperccel azelőtt karjaival ripityára tört ablaküveg törmelékével az ütőereit próbálta felszabdalni a kezén. A szemeiből kicsorduló könnycseppek, a járomcsontnál egybefolyva, kétoldalt végigpörögtek az arcán, mély barázdákat vájva a kitikkadt bőr pórusai között. Néhányan odafutottak hozzá, hogy megakadályozzák szándékának elkövetésében, mire a szerencsétlen teli torokból felüvöltött, és valóságos önkívületi állapotban rúgkapálva, a kezében lévő üvegdarabkákkal eszeveszetten hadonászni kezdett a feje körül. A bajtársaknak időbe telt, mire sikerült lenyugtatniuk, és a csuklójánál keletkezett mélyedéseket izadtságszagú katonaingekkel elkötniük. Legyökerezve álltam, és a vér láttán a gyomrom mélyéről fakadó rosszullettől öklendezve néztem végig a jelenetet. A fiút kórházba szállították, ahonnan harmadnapra engedték ki. Küldték volna haza utókezelésre, de nem akart menni.

– Nem mehetek haza – mondta –, ahová mehetnék, az csak egy másik kaszánya, de nem az otthonom...

*

Álmaimban sokszor otthon jártam. Az egyikben Bobi kutyámmal a nyomomban selyemfonálszerű szederindák és illatozó ribizlibokrok közt futkostam nagyszüleim hatalmas kertjében. Apró gumiszandáljaim félig süppedtek a forró nyári homokba, a fáradhatatlan ugrádozásban átláthatatlan porfelhőt teremtve magam mögött, amelyben még a nálam kétszer nagyobb házi kedvenc is úgy eltűnt, mint a kámfor. Harcba készülő indiánokra jellemző üdvívalgás közepette felugrottam a fölöttem terebélyesedő szilvafára, pipiskedve leszakítottam a hozzám legközelebb eső termését, és epedve bekaptam... Ébredéskor szilvaízű nyál csordult a párnámra.

A felidézett álom hatására felálltam a régi fapadról, és a néhai szilvafát álmodó tuskó elé sétáltam. Lágyan megérintettem a kérgét, és az évgűrűk erezetének elszíneződéséből következtetni próbáltam a kulcsfontosságú változásokra a növény életében. Mekkora talány, metafizikai és botanikai rejtély egyszerre, állapítottam meg. Köröttem a táj, a színesben lengedező kardvirágok, nárciszok és tulipánok, a büszke- és málnabokrok, akárcsak a körülöttük zümmögő méhek, nyomtalanul elveszett időket idéztek fel bennem.

Átváltoztam, nyilallt belém újra az egyszerre kiábrándító és kijózanító felismerés. Nem tudtam, mikor és hogyan történt, csak egy reggel arra ébredtem, hogy már nem az vagyok, aki egykoron voltam. Másvalaki lettem, és ez a másvalaki azóta sokszor eltűnődött régi és új alakváltozatomon, nem kevésbé a körülöttem megváltozott világon. Bő fél esztendő elegendő volt arra, hogy megtanuljam, hogy soha többé nem fogok megérkezni oda, ahová képzeletemben rendszerint gyermekel lelkessel készülődöm, hanem csak egy fakó másolatába a vélt világnak. Valahol azért mégiscsak meg kell őrizni az elveszett haza illúzióját, töprengtem, még mielőtt a közöny pókhálói végérvényesen behálóznák azt, amit sehogy sem szeretnék, hiszen minden embernek szüksége van egy helyre, amit a hazájának érez, ahol ismeri a házak állását és a fák illatát, ahol minden pillanatban követni tudja a Nap és a Hold pályáját, ahol fülének kellemes hangok járnak át az éjszakát. Az otthon melegének mindig lángra kell gyújtania a lelket, és izgalomba hoznia az elmét. A közöny az érzelmek fölött győzedelmeskedett intellektus csődjé...

Nagyanyám szakított meg meditálásomban. Nehézkesen lépkedett már, elnyűtték őt a réten és a futószalag mögött töltött hosszú napok egymásutánjai, de amint megpillantott, összeszorította fogát, és szaporábban szedve lábait, odasietett hozzám. Háttal álltam neki, s gondolataimba merülve észre sem vettem érkezését, csak már akkor, amikor botjával megveregette vállamat. A váratlan érintéstől úgy megriadtam, hogy az előttem lévő barackfa egyik ágában beütöttem a fejemet. Néhány vércsepp buggyant ki a homlokomból.

*

– Elég legyen már! – förmedt rá a zárai fiúra az egyik zsoldos. Kiáltására valamennyien felkaptuk a fejünket, és az adott irányba pillantottunk. – Ha nem tudsz egy tisztességes szerb nótát, akkor inkább kussoljál!

A dalmát sláger hangjai hirtelen elnémultak, és a beállt csendben az aggodalom feneketlen homálya hálózta be az arcokat. Az illető megvetően végignézett rajtunk, és fintorogva a busz padlózatára köpött. Őrült tekintetét a homlokára kiült ráncok közti medrekben gyöngyöző verejtékcseppek még félelmetesebbé tették.

– Egy becsületes szerb hazafi számlájára bezabált, bepiált, most meg énekelgetne a mocskos rohadékja! Nyekeregje másnak azt a gennyes, horvát púderzenét...

Ezer másik között is megismertem volna azt a rekedtes, időnként elcsukló mély férfihangot. Néhány nappal korábban hallottam először a zsoldosok áporodott szagú szobájából kiáradni a folyosóra. Leültem az ajtó mellett elhelyezett padra elszívni egy cigarettát, amikor megütötte a fületem a hang.

– Minden jól indult – mesélte a zsoldos. – Csak úgy tombolt bennünk az elszántság és a hősiesség, bombáink bűze megfertőzte a levegőt, még a falevelek is bepördültek tőle, egy óra leforgása alatt elfoglaltuk a falut, a lakosság zöme bezárta a spalettákat és eliszkolt előlünk, azt a néhány vaskalapos fajnót pedig, akik semmi pénzért sem voltak hajlandók elhagyni a szülőfalujukat, könnyen elintéztük. Kő kövön nem maradt utánunk, vagyontárgyaikat is mind szétlőttük! El sem tudjátok képzelni, hogy azok a rohadék törökök mi mindent tartogatnak otthonaikban... A jószágaikat is sorban kinyírtuk. Hadd éhezzenek! – kiáltotta indulatosan.

– Egyikünknek sem jutott az eszébe, hogy ez egy előre kitervelt támadás része lehet – folytatta rövid hatásszünet után. – A mocskok nyilván még a nap folyamán beásták magukat az erdő mélyébe, majd sötétedés után, mint a portyázó orvlövészek, lesből nyitottak ránk tüzet. Az egyik bajtársamnak tőlem alig egy méternyire lőtték ki a koponyájából a velőt! Aljas gazemberek! Éjfélig kipenderítettek bennünket a faluból...

Az elbeszélő hirtelen elhallgatott, és néhány percig csak görcsös köhögése hallatszott ki a folyosóra.

– A hajnali óráig sikerült megmenekülnünk üldözőinktől és leereszkednünk a völgybe – folytatta történetét a zsoldos, miután valamelyest sikerült csillapítania köhögési rohamát. – Egy kisfiú ott sikoltozott száz méterre tőlünk fent a hegytetőn. A pislogó csillagfényben látni lehetett révületben vonagló arcát. Hallottátok már, hogyan sír a kecske, amikor a torkába döfik a kést? Ez még annál is elviselhetetlenebb volt. Néhányan levetették ingüket és bekötötték vele a fülüket, hogy ne hallhassák szívdermesztő segélykiáltásait, vérfagyasztó sikolyait. Leszegett fejjel ültünk a fűben, és tehetetlenségünkben az ujjainkat tördeltük. Barátunk hirtelen felpattant és azt mondta, hogy ő ezt tovább nem tudja ölbe tett kézzel hallgatni, és már kúszott is fel a magaslatra. Hiába marasztaltuk, ordítoztunk utána, hogy ez csapda, mit sem ért... Hirtelen síri csend támadt, majd a következő pillanatban egy robbanás bronzszínű lángja szökött a magasba. Gomolygó füstfelhő kíséretében mindketten, mint az újévi csillagszóró, egy pillanatra föllobbantak az égen, aztán kialudtak. Ahogyan sejtettük is, a tetvek körülaknázták a fát, amelyhez a gyereket kötözték...

*

– Itt az elveszett gyerek, aki már hónapok óta még egy levelet sem képes írni – mondta kedves rosszallással nagyanyám, amikor bevezetett nagyapámhoz a szobába.

Alig néhány méterre ült a tévékészüléktől, és az országos képviselőház üléséhez való közvetítését kísérte. Őlében a Magyar Szó és egy könyv hevert. Zsebkendőmmel a kertben szerzett karcolást törölgetve, megkísértem kiböngészni a kötet gerincéről a mű címét, ami kissé nehezen ment. Szerencsére nagyapám észrevette, miben mesterkedek, és megmutatta a könyv címlapját. *Volt egyszer egy háború* – állt rajta.

– John Steinbeck haditudósításai a második világháborúból – világosított fel. – Lélegzetelállító... Tudtad, hogy az európai, afrikai és ázsiai hadszíntereken lévő amerikai újságírók körében az az álta-

lános érzés uralkodott, hogy ha nem titkolják el a leggondosabban, milyen is igazából a háború, akkor a háterszágban kitör a pánik?

Válasz helyett leültem a kanapéra, és nagyapámra meredtem. Szótlanul néztem azt a férfit, akitől az első gitáromat és az első szánkómat kaptam, és két évente egy-egy pár gumicsizmát, mindig egy-két számmal nagyobbat, hogy a következő téli idényre is jó legyen – cseszegettek is emiatt az iskolában eleget –, azt a férfit, akinek köszönhetően hároméves koromtól kezdve minden vadnyugati és háborús filmet megnézhettem, amit a szülőházammal szemben levő moziban vetítettek.

– Bezárták a mozit – törte meg elmélkedésemet nagyapám, mintha csak a gondolataimban olvasott volna. – Teljesen tönkretették a termet, felszedték az üléseket, letépték a vetítővásznat, és az egész épületet egy koszos lomtárrá silányították. A napokban éppen itt sürgölődtek, és odamentem kíváncsiskodni. Üzletközpontot akarnak nyitni, mintha még nem lenne elegendő bolt, ahol megvásárolható a sok kacat... A régi szépből szinte minden eltűnt, egyedül a terem illata maradt meg. Kisgyerekként mindig mélyet szippantottál belőle... Emlékszel? Azt mondogattad, hogy olyan mozisaga van...

Elmosolyodtam, és lelki szemeim előtt egy régi emlékkép tárult fel. Kisfiú voltam és nagyapámmal moziba mentünk. Tél volt és hideg, a teremben pedig nem fűtöttek. A kemény faülésről nem ért le a lábam, csöpp kis testem teljesen odasimult a közel százharminc kilós férfihoz. Ilyen testhelyzetben néztem a filmet, amely örökre elveszítettnek tűnő otthonuk után bolyongó indiánokról szólt. Amikor nagyanyám elébem tette a frissen kisült mézes puszedlit, rikoltozásaik még mindig a fülemben zengedeztek...

*

A poros ablaküveg felé fordultam és belesüllyedtem gondolataimba. Az úthoz közeli kopár szikla-tömbökön derékban felhasogatott farönkök nyújtóztak el. Úgy festettek a szürkületben, mint kettétört indiánlándzsák a csatatéren, harc után. Megmaradt hitemet vizsgálgatva, a robogó jármű ellenére is hallani véltem a rajtuk tollászkodó madarak bűgását. A távoli erdőcskében homály lepte árnyak között áldozott le a Nap, s ahogyan egyre lejjebb csúszott a horizonton, halványodó sugarai sajátos színezetet varázsoltak az égi tengerre. Mereven néztem a gyönyörködtető természeti csodát, miközben a szorongás, amely mindaddig hatalmában tartott, illúzióimmal együtt foszlott szét, hogy az űr, ami utánuk maradt, lehangoltabbá tegyen minden addig tapasztalt kudarcnál.

Marcangoló lelkiismeret-furdalás kerített hatalmába kórházban fekvő barátom miatt. Nem látogattam meg, pedig megígértem neki, hogy aznap délután elmegyek elbúcsúzni tőle. Idegösszeomlása óta a bajtársak közül rajtam kívül senki mással nem beszélt, és úgy éreztem, hogy most én is cserbenhagytam. Igaz, nem szándékosan, de az már mit sem számított. Nekem sem, neki nyilván még kevésbé. Ki tudja, látom-e még újra? – fordult meg a fejemben. Holnap elviszik... Másnapra jelentették be az átköltöztetését az idegosztályról a katonai fogdába, ahonnan valószínűleg majd a vádlottak padjára kerül. Azért, mert megütötte a felettesét. És nemcsak, hogy megütötte, hanem vézna termete ellenére állítólag agyba-főbe verte a behemót katonatisztet. Azt mesélték, hogy az egyik szemére meg is vakult az illető, alig tudták leszedni róla támadóját. Érzelmileg éretlen – ütötték bele a katonakönyvecskéjébe a szégyenbélyeget már az első kihallgatás után, mire valamennyiünkben felmerült a kérdés: miért nem vették ezt előbb észre? Hónapokon át magányosan ült és közömbösen bámult maga elé. Ritka társalgásai során is mindig halk és visszafogott volt. Nem értettük, miért tartják ott közöttünk, és bár a nagy többség véletlenül sem cserélt volna vele, az még kevésbé volt világos a számunkra, hogy milyen szempont szerint választották ki éppen őt, és vitték el a fizetett zsoldosokkal a boszniai harctérre.

– Miért?! Miért tetted?! – kérdeztem tőle, amikor az eset után először meglátogattam őt a niši katonakórház akkoriban igen zsúfolt osztályán.

– Mert... Mert gratulált... – válaszolta, és egy pillanatra torkán akadt a szó. – Meghatározta a lövés irányát, majd tűzparancsot adott, utána odajött hozzám..., kidüllesztette a mellét, mindig komor pofájára egy kelletlen mosoly erőltetett..., sose láttam még előtte nevetni, és... gratulált. Azt mondta: gratulálok, fiam, valódi tömeggyilkos vagy, épp az imént találtál telibe egy zsúfolt óvodát! Én, én... – sírógörcsbe torzult a hangja –, én nem emlékszem, hogy mi történt utána... – bökte ki nehézkesen. Tekintetéből valamiféle ősi szomorúság sugárzott.

*

A csukott ajtó ellenére behallatszott nagyanyám sürgelődése a konyhából, aki kávéfőzésbe fogott, hasztalan mondtam neki, hogy erre egyáltalán nincs szükség. Szóltanul ültem a kanapén, és az omlós mézes puszedlidarabkákat forgatva a számban, lopva nagyapámat figyeltem. Az járt a fejemben, hogy mennyi szép emlék fűz ehhez az emberhez, akinek gyerekkoromban teleaggattam műhelye vályogos falait krikszkrakszos rajzaimmal, aki számtalan izgalmas mesét mondott régmúlt időről és a bennünket körülölelő világ apró csodáiról, aki disznótor alkalmával mindig kiszedegette részemre a fortyogó abálóból a legízletesebb falatokat, akinek az ablakban felejtett borotvájával kétévesen először megborotválkoztam, aki őszinte megilletődöttségemre sírva fakadt bevonulásomkor, és akit most mégis annyira távolinak éreztem magamtól, mintha hosszú évek múltak volna el utolsó találkozásunk óta.

A televízióban a sötét öltönyös képviselő a hazaszeretet magasztosságáról szónokolt, mondván, hogy nem létezik annál helyesebb és meghatóbb érzés, mint amikor az ember lelkét a szülőföldje iránti teljes odaadás hatja át, s közben azt bizonygatta, hogy nincs jugoszláv katona Bosznia-Hercegovinában.

– Az ilyen és ehhez hasonló állítások mind a nyugati bérencek propagandagépezetének a kitalációi, amelyek azt a célt szolgálják, hogy megingassák a tisztességes szerb és montenegrói emberekben az állami vezetésükbe vetett bizalmat..., de azért átlátnak a becsületes polgárok ezen a hazaáruló bagázson, ezeken az ötödik hadoszlopos semmirekellőkön, akiknek fontosabbak a külföldről érkező földi javak, mint a haza, és nagyon jól tudják, hogy az, aki ilyesmit állít, önös érdekből teszi azt, és kegyetlenül hazudik...

Leemeltem az asztalról a távirányítót, és kérdés nélkül kikapcsoltam a készüléket. Noha egy ilyen cselekedet egy évvel korábban még megbocsáthatatlan véteknek minősült volna, most semmiféle szemrehányást nem kaptam érte. A dörgedelmes beszéd elnémulásával hirtelen beállt csend nyomasztóan telepedett rám a sötétségbe burkolózott szobában, egyedül csak a délről fújó széllal ölelkező szőlőlevelek suhogása hallatszott be a nyitott ablakon keresztül. Nagyapám nem mondott semmit, hangtalanul felkapcsolta a villanyégőt, könnyektől kiduzzadt szemekkel csak bólintott egyet, majd előrehajolt a széken, lenyomta a szobaajtó kilincset, és a résnyire nyitott ajtón keresztül hangosan kiszólt a konyhába, hogy mikor lesz már kész az a kurva kávé?!

*

A kivilágított város elektromos fényében egy hétvégi este szokványos képei tárultak a szemünk elé: néhány fős csoportokban társalgó emberek a mozi előtt, kis stampedlijével napraforgót mérő vén cigányasszony a sarkon, zsúfolt kávézókból kiáramló füstfelhők, hazafelé iparkodó bácsik és nénik, gyerekeikkel sétáló szülők, óriási szentjánosbogárként foszforeszkáló tömbépületek, a téren gondtalanul vihorászó lányok, padokon csókolódzó fiatalok. Üléseinkbe süppedve szó nélkül figyeltük a mindennapi élet monotonitásának varázsát.

A város központi kerületein túl fokozatosan elhalványultak a fények, járókelőket is csak elvétve lehetett látni a hiányosan és tompán megvilágított utcákon. A szürkés csatornává silányult folyó felett átívelő hídon a busz csakhamar berobogott a kaszárnyába. Már a járműből látni lehetett a nagy sürgésforgást a laktanya udvarában.

– Mi folyik itt? – érdeklődtünk egy éppen arra elrohanó tizedestől.
– Riadót fújnak! – válaszolta kurtán az illető.
– Riadót?! – ismételtük meg egyenként, csodálkozással és megdöbbenéssel a hangunkban. – De kire vonatkozik?! – kiáltotta egyikünk a katona után.
– Mindenkire! – üvöltötte vissza a tizedes, és kezével egy kört rajzolt a levegőbe. – Az egész brigádra!

Minden a lehető leggyorsabban történt. Parancsnokunk utasítására futólépésben az épületünkhöz siettünk, ahol percek alatt összecsomagoltatták velünk személyes harci felszerelésünket, majd mindannyiunknak kiosztották a töltenyeket, és kezünkbe nyomtak egy-egy Skorpió típusú géppisz-

tolyt, ami rendes körülmények között nem tartozott a felszerelésünkhöz. Ezenkívül kaptunk egy-egy Bojска Републике Српске¹ feliratú emblémát is, amelyet sebtében fel kellett varrnunk az ingünkre, emellett legnagyobb büszkeségünknek tartott, ejtőernyőt ábrázoló jelvénnel díszített gyönyörű vörös sisakunk helyébe egy ócska, zöld színűt nyomtak a fejünkre, amelyen az emblémával azonos szöveget tartalmazó fémdarab csüngött.

Megérkezésünkől bő negyed órán belül ismét a hatalmas kaszárnyaudvar központjában levő gyülekezőhelyen találtuk magunkat, ahol elvegyülve a sokaságban, legtöbben szóltanul arra vártunk, hogy feletteseink felettesei döntsenek a sorsunkról. Idegesen toporogva, az imént látott ismeretlenekre gondoltam: vajon a mozilátogatók élvezik-e a vetítésre került filmet, a ricát áruló néninek sikerült-e megkeresnie a vacsorára valót, a gyerekeiket hazafelé vezető szülők ugyan milyen mesét fognak elmondani ma este csemetéiknek elalvás előtt, és a füstös klubokban felszabadultan szórakozó lányok közül vajon lenne-e valaki, akinek áhítattal mesélhetnék gyerekkorom kertjéről...?

Mocorgásunk zaja lassan beleveszett a ránk nehezedő csendbe.

*

Már teljesen besötétedett, amikor az utcára léptem. Nagyanyám kísért ki. Búcsúzóul rojtos rongyzsebkendőjével letörölte a homlokomon szerzett karcolásból újra kiserkenő vért, majd egy kis vászon-szatyrot nyomott a kezembe, amelyben konyharuhába csomagolt mézes puszedlik voltak. Miután becsukódott mögöttem a nyikorgó vaskapu, ingzsebemből előkotorásztam egy szál cigarettát, gyufát sercintettem és rágyújtottam. Mélyet szippantottam a cigarettába, és hatalmas füstfelhőt fújva ki magam elé, megindultam a széles utca repedezett járdáján.

Úgy éreztem, mintha egy másik, a megszokottal párhuzamosan létező világba cseppentem volna, csak azt nem tudtam eldönteni, hogy a kettő közül melyik az igazi. Talán egyik sem, fordult meg a fejemben, és az elképzeléstől egy pillanatra úgy meghökkentem, mint ahogyan gyerekkoromban, amikor óriási csizmaímmal meglökve magam, kivörösödött arccal, szánkómmal lesiklottam a hófehér hótakarón a folyó töltésoldaláról a végeláthatatlan szántóföldekre. De az is lehet, folytattam a gondolatmenetet, hogy mindkettő, hiszen életünk egymásra épült világok szövevényes ötvözete, amelyek, akár csak az egymásba fonódott fokhagymagerezdek, együtt és egymástól leválva is teljességet képeznek.

A távolban derengő sziluettekben rég nem látott emberarcok tünedeztek fel, egyesek szó nélkül továbbhaladtak, mások egy halk üdvözlettel tiszteltek meg, vagy köszönésként némán bólintottak, amikor elmentek mellettem, sokan azonban, még mielőtt összetalálkoztunk volna, teljesen felszívódtak, pedig egyiknek-másiknak közülük még a hangját is hallani véltem. Arra gondoltam, vajon hogyan reagálnék, ha netán régi önmagammal találnám magam szembe, s közben abban reménykedtem, hogy rámismerne.

Az esőcseppekbe álmodott, végtelen történetekkel ellentétben azokban a percekben valami végérvényesen lezárult az életemben, és ennek a végességnek a felismeréséből kifolyólag kényszerítő szűkség nehezedett rám, hogy a házak állásából, az udvarokból érkező illatokból, az ismerősnek tűnő idegen arcokból, az elmémben felcsendülő gitárhangokból, a megérintett fák tapintásából, a kutyacsalólásból és töredékes emlékeimből egy röpké percre egybefogjam és felidézzem az elmúlt tizenkilenc esztendő, de minden igyekezetem hiábavaló erőfeszítésnek bizonyult – köddé változott a kép, ha meg akartam érinteni...

1 A boszniai Szerb Köztársaság Hadserege (szerb, cirill írásmóddal)

Nagyapa mindig

nagyapa mindig
flanelingben jár
nem épp elegáns
de azért megteszi
dünnyögi reggelente
szappanfoltos
tükörképének

miközben lassan
felzabálja a flanel
úgy tűnik
nincs már esélye
sohasem szabadulhat
élve megemészti
a négyzetrácsok
univerzumának
pirosa kékje

nagyapa mandzsettája
csuklóján álló nap
féltékenyen haraggal strázsál
a gombok szigora
sohasem enyhül
pamutból szótt
kopott rétegek
rekesztik kívül
a teremtet világon
nincs égi vagy földi hatalom
mi utat találhatna
mely könyökéig elér
nincs az az Isten
aki kikezdhetné
élettelen rendjét
a múltó napoknak

születésnapjára
rövid ujjú inget kap
anyámtól
nem valami olcsó holmi
a lengyel piacról
igazi nyugati minőség
egyenesen Bécsből
nem létezik
hogyan negyven év után sem
lazít kicsit végre
suttogja magának
kezei közt finoman neszez
a filléres selyempapír

közel végtelen ideig
lebeg pohara a térben
szilánkjai
apró szivárványokra bontják
az augusztusi alkonyi
éles fénysugarait
amint a gravitáció észbe kap
a kifröccsent bor
kimért nyugalommal
festi vörösre
a falon játszó árnyékok
elkínzott arcait

nagyapa
szélingatta nádszálként áll
a hirtelen támadt csendben
pergamen ajkai közül
sziszegi anyámnak vádlón
az ő számát többé már
nem fogja olvasni senki se

Ahogy szöknek az évek

ahogy szöknek az évek
egyre kevésbé látszik
kézfében miként vándorol

a tucatnyi nyughatatlan
fémdarab
ráncos bőre
magába zárja a múltat
gyógyult sebek mélyén
tovább élő gyulladás
az emlékezet

fess férfi volt az öreg
meséli
minden kórházi látogatáskor
a májusi erdők büszke
eleven áhítatával

girbegurba ujjai
lágyszellőként
remegve kutatják
rég kihullott tincseit
a pislákoló fénycsövek
rajzolta ég alatt
szeméből olvasom igazát

fess férfi volt suttogja
újra meg újra
mint néma fohászt
a front Isten nélkül
ordító csendjében
szelíd szavaitól
tehetetlen düh
árad szét csontjaiban
gyűlölöm nagyanyámat
fegyvertelen szeretetét
gyűlölöm mert hagyta
hogyelevenen falazza
önmagába a gyász

Karosszékekében már

karosszékekében már
gyakran elalszik
bent ragad sűrűn
szájban a szó

tekintetében
kérdésemre a válasz

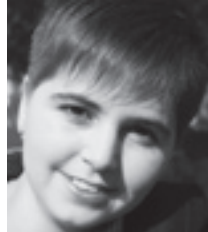
félíg csukott
szemhéja alatt
az ég párás hállyogos
szűrkéjébe oltva
nyugtalan álom
dobálja magát
az alkonyi csendben

ujjai finoman megremegnek
a kopottas karfán
mintha félve
hitetlenkedve tapogatna
könnyű nyári takarót
a munkatábor konstans
hidegében

együtt indultak útnak
s végül egyedül
tért haza

...

két szék áll egymás mellett
Istennek nem jut már hely
a nyári verandán

Árnyékok Utisz fölött

Orosz Istvánnak

A múlt fonákja jobbra dől,
háttal ha állsz önmagadnak.
Közelítesz a fény felől,
pupillányi alkonyat vagy.

Agrigento szomjúsága
cserepesedik a szádon.
Úgy siklasz oszlopsorába,
mintha magad volnál Kháron.

A nemlét antik temploma
csarnokával föléd borul.
Hiába Dürer, Sodoma –

időnk nyakán hurok szorul.
Árnyék nélküli képzelet
vitorláidba hajt szelet.

Janus néz

A fordítás, az nem rólad szól.
Önző gyerekként nem diktálhatsz.
Hiába mondod, hogy ez a te Lorcád,
ha elhagysz minden garciásat.

A hűség nem a szóhoz kötött
– szavaknak nincsen tükörképe –,
az átírás tétje mégsem csak annyi,
hogy a vers helyébe új vers lép-e.

Hogy összerándulnak-e képek,
mint mágnesre fémpor-rajzolat.

Meglelheted-e vajon másban költő
énedet, ki utánad kutat?

Mert szimbiózis nélkül nem lesz
két nyelv nemzéspontján újszülött.
Hogyan tudnál úgy felemelni bárkit,
ha nem tartod meg magad fölött?!

Lambeaux: A csók

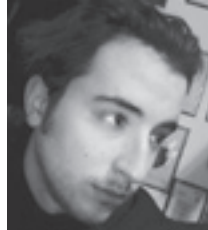
A két test egy vágyba merül,
ha fényt bont a csiklón az elszánt szenvedély,
és meztelen bőrükön meghasad az éj –
hiányukból Nap kerekül.

Hunyt szemhéjuk mindent blokkol,
ami kifelé nyitná a figyelmüket.
Fülük csigáját is fal zárja le: süket
a test, míg a lélek csókol.

Megannyi titkos terem tárul:
közös tért nyit a vágy, hogy társul
válaszd, ki árnyad s közted lépked.

Mennyivel könnyebb lenni egy azzal,
akit mindig úgy vittél magaddal,
mint haláloed utáni éned.

Memento mori

1.

Vasárnap lesz. Délután. Kései,
felvert tavasz. A szájából csak
elkent mondatok. A szájak íze
keserű, idegen, mint túlrejtett
alma sötét sárga belseje.

Nem lesznek ölelések és nem lesznek
többé szavak. Ahogy írva van, eljön.
Ahogy írva van, minden télre vált.
Minden nappal lassú lesz, nyugodt,
akár csomóponti kirakat. Elbeszélük,
amit csak el lehet: régi történetek,
rég ölelések, régi szavak.
Az első, közös bűn.

Vasárnap lesz, sötétsárga minden,
mint a szájak, fogak kirakata.
Úgy lesz, ahogy írva van.
Állunk az árnyékunkban,
és nincsen, aki magához szorítana.

2.

Az elszánt öleléseket aztán
meghamisítja az utolsó óra.
Hogy visszatérünk oda, ahol
magától működik minden, oda, ahol
a szívet kilóra kell mérni, oda, ahol
nincs helye véletlennek, oda, ahol
rend van.

Vissza kell jutni oda, és elfelejteni a tájat,
a fákat, benne élőit és halottjait.
El kell felejteni, miféle kínból épít itt
várat a kétségbeesetten kérődző állat.
Ahogy a termékeny föld, az öled.
Tudni, hogy a szavaiddal még nem öltek,
de támasztani, támasztottak, de szülni, szültek,

de adni, ha kértek, adtak. Hazudni,
a szavaiddal nem hazudtak.

El kell felejteni, hogy a közös annyira
igaz, mint a harc, amit itt vívunk
egymással egykori élők teteimen
éhes, sötétsárga szájak.
El kell majd felejteni az otthont,
az anyai mell melegét, hétköznapi
gyermekkoraikat, történeteinket,
a csomópontokat.

3.

De az árnyékainkban vannak
az igazi bűnök, a fénytörés.
Az, hogy törsz, az, hogy veled lesz
hamissá a másik, és elfelejtetted.

És elfelejtetted, hogy kértelek,
hogy kértelek, adjál.
Bőröd fehér volt, mellbimbód rózsaszín,
mint gyermektalpak, mint téli ég, hajnali.

Hogy kértelek, ásis. Takaród színes
volt, párnád hófehér, mint gyermek-
hasak, mint téli ég, reggeli.

Hogy kértelek, beszélj. Szobád világos volt,
ablakod tölgy, kemény, mint gyermek
harapása, mint téli ég, nappali.

Hogy kértelek, szoríts. Igazságom kevés volt,
szavam védtelen, mint gyermek, ki féli
anyját, ki úgy fojtja hirtelen,
mint téli ég a tájat, benne élőit, halottjait.

4.

De mondanom kellett volna:
az öklöm puha és kevés.
Ütni bárki tud, fogadni már kevésbé.
És hogy ki menti át a természet szövét, ki
épít kínból várat, mint otthonunkban,
ebben a tájban, a kétségbeesetten kérődző állat?
Majd elmondják sötétsárga szájak.

De ahogy írva van, eljön.
Vasárnap lesz. Délután. Kései,

felvert tavasz. Régi történetek,
régi ölelések, régi szavak.

És tudni fogjuk majd, ki szakít a fáról,
halljuk majd fogai közt, hogyan hasad
a közös, az első bűn, és állhatunk majd
az árnyékainkban, várhatjuk csőrében olajággal,
de nem jön el az új tavasz.

NÉMETH J. ATTILA ◀

Sárga napok a szürke házban

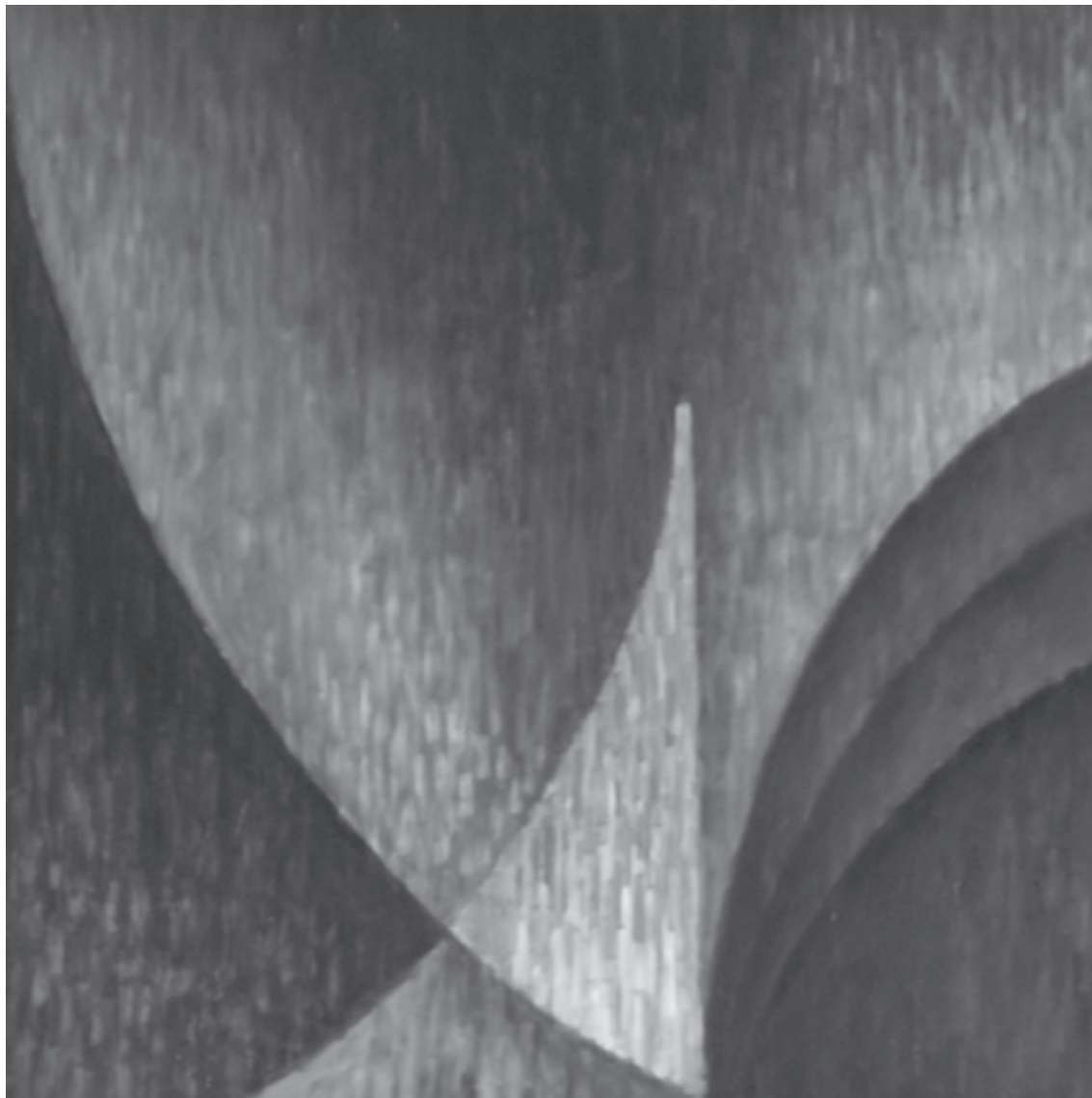
No. 1.

a hallgatással van a baj mindig a hallgatással
amely kitörli a szót és elfedi a csendet mert
„magával egyneművé satíroz az éj” valahogy
így írtam egyszer régen amikor még nem írtam
csak papírra vettem a szavakat ujjaim közt
morzsolgatva szorongásaimat miközben kikötőről
kikötőre jártam téves feltevéseim homályba vesző
horizontján itt-ott nyomokat hagyva néhány csikket
záfogat kocsmanőket megválaszolatlan kérdéseket
és végig nem gondolt válaszokat amelyek mind
egy irányba vezettek tovább tovább egyre vadabban
már szinte rögeszmésen bejárva ugyanazt az
ismeretlen távot életvonal és halálvonal közt
tenyerem úttalan útjain tekinteted késével hátamban

Sárga napok a szürke házban

No. 2.

és akkor azt mondtad folytonos időhúzás az életem
és szeretnél egyszer reggel úgy nézni tükörbe ahogy
hanyatt dőlve nézi az eget a tenger mert csak a jelenben
nincs idő a múlt higanygolyóvá gyűlik a lélek mélyén
és gőzeivel mérgezi a jövőt amely még nincs de majd
úgy áll be mint derékba a fájás és akkor sem lesz tudható
hogy megérkeztem vagy csak ott vagyok miközben rám
hűl nézésed és az ujjbegyedben bizsergő simogatás nem
bomlik homlokomra mégse mert a szavak néha nem
többet hanem kevesebbet jelentenek önmaguknál önmag
unknál és csak rájuk egymást olajozatlan fogaskerekek

Ellenpont (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

napok harapnak hetekbe hónapokba s a hónapok évekbe
miközben fenn egy repülőgép maga után húzza az eget
ami talán csak a tenger tükröződése isten gondolataiban

Sárga napok a szürke házban

No. 3.

apránként adod magad az elmúlásnak
tavaszi fáradtság jön a télire s a kín úgy
ivódik csontjaidba mint elhagyott tiszta
szobák széklábaiba a szű már burjánzik
szívedben a vadhús arcodon vacogás
kocogtat porcelán mosolyt és sehol sem
váltják vissza forgalomból rég kivont
pénzeidet sátoros ünnepek ajándékai véreid
malaszt helyett hiányokkal vagy teljes
míg egy nap arcod negatívján előhívódik arcom
karcosan szürkén kifakulva ahogy az évek
visszaperegnek ujjaid közt és gyermekké fogysz
bennem távolodsz mint tőled a világ agóniád
utolsó tolófájásaival hová születesz át anyám

MAROS ANDRÁS ◀

Kímélet

Kedves régi barátom, Lovász Tamásom! Szervusz!

A postás ma reggel dobta be az esküvői meghívókat, köszönöm szépen, hogy gondoltál rám. Nagyon pofás kis lap, szépek rajta a színek, aranyos a két nyuszi (gondolom, azok ti vagytok), az ezüst csík pedig, ami körbetáncolja a rágcslókat, majd belefóndik a gót betűkkel írt szövegbe, igazán jó ízlésre vall. A rücskös papír remek választás volt, ehhez külön gratulálok. Az egész, úgy, ahogy van, méltó a nagy naphoz. (Különb miért gót betűkkel írtátok a szöveg nagy részét? Vannak svábok a családban?) Az esemény időpontjában épp nincs más dolgom, így akár el is mehetnék az esküvőre, öltönyöm van, ingem is, vagány nyakkendőm, selyemzoknim, gondosan kiglanolt bőrtalpú cipőm, minden van itt, amit csak akarsz, ráadásul Graz s Budapest mai léptékkal már nem távolság, kocsiba pattanok, meghallgatok pár CD-t, s már Pesten is vagyok. Ennek ellenére nem megyek el. Kihagyom az esküvőket, Tamás. De miért, de miért, de miért? – méltatlankodsz, joggal. Hisz' oly régóta ismerjük egymást, oly régóta vagyunk barátok. Igen, elvileg ott volna a helyem a násznépben, a tündöklő szemű, rózsás arcú barátok, illatozó dámák, karon ülő kisgyerekek közt. De mégsem megyek. Közbejött egy apróság. Megbasztam a menyasszonyodat. S nem is oly rég. Nem szokásom ezt az undorító szót használni, hisz' tudod, úriember vagyok, de a menyasszonyoddal kapcsolatban a nemi aktus semmilyen más szinonimája nem áll a számra, pedig mindig kínos gonddal válogatom meg a szavaimat. (Az a nő egy állat, de ez neked nyilván nem újdonság... vagy igen? Jaj, remélem, nem...) Szóval, Tamás, ez a helyzet, megtörtént a baszás, kár volna kerülgetni a forró kását. Utólag füllenthetném, hogy útnak indultam az esküvőre, de az autobahnnon lerobbant a kocsim, keresgélhetnék kifogásokat, de nem teszem, alkatilag nem vagyok képes a hazugságra, és nem is támogatom azt, mármint a hazugságot. Ha megpróbálkoznék vele (szóban), már a levegővételnél lebuknék, pocsek színész vagyok.

Két hete történt a dolog.

Direkt ezért, ezzel a céllal jöttem Magyarországra: teljesíteni a missziót. A dugást, amiből végül baszás lett. Amint eljutott hozzám a hír, hogy nőszülni készül (nem a meghívóból értesültem róla), rögtön tudtam, mi a dolgom.

Három héttel a baszás előtt érkeztem Magyarországra. Egy kellemes gellérthegyi panzióban húztam meg magam, s vártam a megfelelő pillanatra. Egy magánnyomozó óvatosságával tartottam szemmel a nőt. Hamar megismertem az útvonalait. A barátait már egy hét után felismertem. Kiderítettem, hova, melyik bárba jár szórakozni a barátnőivel. Sok minden a kezemre játszott, túlságosan is. Kapóra jött például, hogy szereti a társaságot, meg hogy te sose kíséred el a dorbézolásokra. („Dorbézolás”... jézusom... az ilyen szavak döbbsentenek rá: nem vagyunk már fiatalok...) A vártnál könnyebb dolgom volt... s ez, kedves barátom, fokozott elővigyázatosságra kell hogy intsen téged – vond le a tanulságot: oda kell rá figyelni. A konkrét ügymenettel kapcsolatban semmi különlegesről nem tudok beszámolni. Kapcsold be a tévét, és garantálom, az egyik csatornán pont egy ugyanolyan jelenetet fogsz elcsípni, a pasi fűzi a nőt a bárpultnál... na, ez történt. Elsőre nem tetszettem neki, de a szövegemtől elalélt. Hálás hallgatóság. Mondjuk, ivott is már egy kicsit. (Értsd: sokat.) Nem telt sok időbe, mire kiderült, a szándékaim nem ütköznek az ő elképzeléseivel – már ami az éjszaka hátralévő részére vonatkozó tervekkel illette. Amit nagyon becsülök benne, az az, hogy rögtön elárulta: hamarosan férjhez megy. Pedig miből állt volna hazudnia? Egy óbudai motel földszinti szobájában kötöttünk ki, a taxiban végig a farkamat fogta. Igazán sajnálom, Tamás, hogy ezt így, levélben közlöm veled, személyesen kéne / kellett volna, hivatalosan; büntudattól remegve eléd állni, s úgy, miképp a katonaságon vallottunk be mulasztásokat, jelentést tenni: „Tisztelt Tamás, jelentem, a menyasszonyod megbaszásra került.” De

hát ezt nem tehetem meg – néhány sorral lejjebb kiderül, miért. Másnap, reggeli közben, az óbudai Főtér egyik kávézójának teraszán elmesélte, ki mindenkiél él szexuális életet... nem mennék bele a részletekbe, tisztességtelen volna nevetet (és főleg: életkorokat!) említenem. Azt mondja, „akire kiveti a hálóját, azt meg is szerzi”. Elhiszem neki. Kettővel előttem egy szombattartó zsidó házaspár féltve őrzött kisfiát hódította el... hát, nem lettem volna a fiú helyében, amikor ügye napvilágra kerül, és kihirdetik a rabbinikus ítéletet. A menyasszonyod könyörgésére megígértem, ha legközelebb Budapesten járok, megint megbaszom. Én meg – ismersz, úriember vagyok –, mindig állom a szavamat. Íme hát még egy indok, amiért nem mehetek el az esküvőkre, Budapestre. Most képzeld el, eljövök, s az esküvő napján / vagy másnap elkapom a menyasszonyodat / feleségedet. Lásd be, Tamás, ez nem jó ötlet. Azért majd gondolok rátok a nagy napon! Szorítok értetek. Legyetek nagyon boldogok!

Szeretettel csókollak:

Kálmi

Graz, 1995. május 10.

Szevasz!

A menyasszonyom soha nem hallott rólad, valószínűleg összekevered valaki mással. Mindenesetre a leveled, a hozzáállásod, a stílusod felkavaró, elképzelni sem tudom, hova akarsz kilyukadni ezzel az öncélú mocskolódással. Azóta is azon jár az eszem, mivel ártottam neked, ami ezt a fokú bosszúvágyat vagy micsodát táplálja benned. Persze nem jut eszembe semmi. Még egyetem alatt volt valami, amire nem emlékszem? Vagy korábban? Vagy egyetem után? Elcsakliztam volna előled egy nőt? Volt ilyen? Aligha. Mindig te voltál a jóképű csábító, akinek én csak a farvizén evezhettem, arra várva, hát-ha valakit továbbpasszolsz nekem. De akkor mi a bajod? Mi? ?? Az, hogy elhanyagoltam a barátságunkat? Tény, de ugyanez rólad is elmondható. Két gyerekkori barát eltávolodik egymástól, azt gondolom, ez természetes folyamat, megváltoztunk, mások lettek az igényeink, mindkettőnk életébe új barátok jöttek, új kollégák, új élethelyzetek sűrűbbi. Ez van. Viszont valahányszor találkozunk, onnan folytatjuk a beszélgetést, ahol korábban abbahagytuk (még ha az a „korábban” öt éve volt is), ugyanúgy röhögünk a régi sztorikon, ugyanolyan őszinte érdeklődéssel hallgatjuk meg a másikat. Ennél többet nem lehet számon kérni egy gyerekkori barátságon. Ez a maximum, és ez nálunk meg is van. De ha netán valamivel mégis megsértettelek – hangsúlyozom: önhibámon kívül –, akkor miért nem írod meg egyenesen, mi bánt? Minek tekerítet a történetet? Mondd, mit akarsz, és kész. Ez a gyomorforgató fantáziaszülemény, ez az undormány... Bármilyen áll is a dolog háttérben, be kell valljam, óriásit csalódtam benned. És magamban, amiért így félreismertem a gyerekkori legjobb barátomat. Ennyire nem változhattál meg, ilyen fokú transzformáció nincs. Valószínű tehát, hogy mindig ilyen boldogtalan típus voltál, benned lappangott a lelki betegség, csak senki sem vette észre rajtad. Én legalábbis nem. Fiatalkorodban sztár voltál, mindenki ajnározott, ki gondolta volna, hogy álarcot viselsz? Tündéri kisfiú voltál, helyes, aranyos, okos, vicces, a szüleidet nagy örömmel töltötte el, hogy veled barátkozom. Nem baj, nem sajnálom magam, nem bántam meg semmit, mindaz ott és akkor jó volt, viszont áldom az eget, hogy most kiderült, ki is vagy te valójában. Egy hozzád hasonló örültnek tényleg semmi keresnivalója az esküvőmön. És egyáltalán: az életemben. A mai nappal kitöröllek a címlistámról, és azon fogok munkálkodni, hogy az emlékezetemből is eltüntesselek, habár ismétlem, a legjobb barátom voltál, és igazából a leveled kézhezvételéig még mindig az egyik legjobb barátomnak tartottalak. De ezennel vége, ilyen lelkiületű emberre nem szeretnék további energiákat pazarolni. Meggyőződése, hogy nem vagy épelméjű. Javaslom, keress fel egy szakorvost, mielőtt nagy bajba kerülsz.

Elovestam még egyszer a leveledet. Nem értem. Nem értelek. Mi történt veled? Mi ütött beléd? Aggódok miattad.

Üdvözöllek:

Lovász Tamás

Budapest, 1995. május 19.

Szia, Tamás!

Kedves vagy, amiért aggódsz, igazán jólesik. Ilyen egy valódi jó barát. Együttérző. De szeretnék gyorsan megnyugtatni: miattam nem kell aggódnod. Nem bolondultam meg, minden rendben van velem. Viszont te... a kézírásod... hogy úgy mondjam, nem a boldogságot sugározza. Nem vagyok grafológus, de a te írásod elemzéséhez, úgy érzem, nem is kell annak lenni: agresszíven támadó, előre dőlt betűid nagyfokú nyugtalanságról árulkodnak. Tamás, te támadsz! De miért? Félsz? Rögtön a leveled első szava: „Szevasz!” Az „S” betű úgy dől rá szerencsétlen „z”-re, hogy az már félig ki is nyiffant. A „v” agyonpréseli az „a”-t. S ez így megy végig. A betűid egymást gyilkolásszák, barátom, s ez engem borzasztóan nyugtalanít. Kérlek, következő leveleidet számítógéppel írd, s a kinyomtatott irományt add postára. Vagy írógéppel. Mindegy, csak ne kézzel, mert még a végén félreírtam ezeket a betűtámadásokat.

Viszont. Hogy jó dolgot is írjak: gyönyörű volt az esküvőtök! Utólag is gratulálok. Neked is, Kingának is. Nem álltam sorba ugyan pusziért, de ott voltam, elmentem az eseményre, nem bírtam ellenállni. A feleségedet megint megbasztam – talán emlékszel, hogy említettem, meg kellett ígérnem neki: ha Budapesten járok, felkeresem. (Hogy ő miért ragaszkodott hozzá – azok után, hogy tudja, hogy te tudsz róla –, fogalmam sincs.) Ne félj, még az esküvő előtti nap basztam meg, pénteken, akkor még nem volt férjnél. Először a vállalata éttermi menzájának mosdójában, ebédszünetben, amit én nagyon elleneztem, de ő esztétet vesztve beráncigált, lerántotta a gatyámat, s úgy bukott alá, kedves Tamás, mint a kilőtt báb a céllövöldében. Mintha különleges öröme telt volna abban, hogy a rántott húst marcangoló kollegáitól néhány méterre csinálja. Orális szex után mindig hajbókol, ami, most már tudom, a rituálé része – soha senki nem mondott még ilyen dicsérő szavakat az általam legfeljebb átlagosnak hitt, mások által hitványnak minősített férfiasságomra. Ebéd után elkéredzkedett a főnökétől, s elmentünk a Városligetbe, beálltam egy fűzfá lombjai alá a Mazdával, és ott is, a kocszi motorháztetején. Ki akarta élvezni a szabadság utolsó perceit. Megértem. Mindig óvszer nélkül csináltuk, természetesen, mert azt – nyilván neked is kifejtette – borzalmasan rühelli; szorinte a zacskó hangon csattog, ami lohasztja a baszókédvét, már bocsánat. Elég nehéz elképzelni... mármint azt, hogy ennek a nőnek bármi kedvét szegi. Ki sem nézné belőle az ember, nem? Amilyen kis satnya teste van. Mint egy kisfiúé. S mégis. Vagy talán *pont* ezért? Ha az ember örömmel halmozza el, a szeme majd' kifordul a gyönyörtől. Még sosem láttam ilyet. Bevallotta, hogy nem akar gyereket, soha, mert az korlátozná a szabadságban, pedig ha teherbe esne, eltűnne a cisztája. (Jaj, remélem, nem tőlem tudod a cisztát.) S azt is mondta, hogy nem hisz a monogámiában. (Mondjuk, ha nem mondja is, kitalálom.) Nagyon érdekes s elgondolkodtató hasonlattal élt: minden házasság olyan, mint a túlfújtt labdán – bármikor felrobbanhat.

Jó sokan jöttek el az esküvőkre, népszerűek vagytok! Nem tudtam, hogy ennyi barátod van. Egy-két embert régről ismertem, mindenki meghízott. (Egy kicsit te is, de talán még nem visszafordíthatatlan.) Az esküvői ebédre is bejutottam, szinte végig ott álltam a bohóc mellett, aki lufit hajtogatott a gyerekeknek. Egyszer átnéztél rajtam, igaz, akkor már eléggé be voltál rúgva, plusz én is sokat változtam, amióta nem találkoztunk. Én, veled s régi közös ismerőseinkkel ellentétben, nagyon le vagyok fogva.

Mielőtt elkezdenél találgatni, elárulom: a vacsora alatt vagy után *nem* nyúltam a feleségedhez. Férjes asszonnyal nem kezdek. Úriember vagyok.

Van egy kalotaszegi népszokás, az úgynevezett kelengyekirakás: az ifjú feleség közszemlére teszi a ruha- s ágyneműjét, amit az új, férjes házba visz, mindenki megtekintheti. Micsoda szimbolika ül a dolog mélyén, nem? Közszemlére tenni, ami a tiéd. Átlátszóság. Titok nélkülség. Nem csodálatos? Én a magam részéről beleborzongok a gyönyörűségbe. Tiszta lappal belépni egy új életszakaszba. Miért is írom ezt? Azért, mert én ezt kötelezővé tenném a házasulandó felek számára – némi módosítással. Egy kötelező és kölcsönös gyónást vezetnék be, amire az egész násznép előtt kerülne sor. Így egy tiszta nullpont jön létre. *Erre* lehet építeni. Ha a „módosított kelengyekirakás”-omat törvényben rögzítenék, a feleségedtől tudnád meg mindazt, amiről beszámoltam neked. Ami persze bizonyos szempontból részletkérdés, mert szerintem mindegy, honnan jön az igazság. Jön s kész. Mindig. Elkerülhetetlenül. Néha kicsit késik, de jön.

Kicsit megszaladt a kezem, ne haragudj. Nem untatlak tovább. Mostanában sokat gondolkodom. Sokat okoskodom. Túl sok időm van. És túl sok minden történt a múltban, rengeteg az emlékezni- és elemeznivalóm. De ezekkel nem terhelnék.

Még egyszer gratulálok nektek! Sok-sok boldogságot kívánok!

Kálmi

Ui.: Úgy tudom, Kinga ki akar jönni Ausztriába sminktetoválást csináltani, ez valami új amerikai őrület, próbáld meg te is lebeszélni róla, mert nagyon meg fogja bánni. Lehet, hogy Hollywoodban nagy szám, de ott senkit sem érdekel, mi lesz tíz év múlva. (Hogy holnap mi lesz: az sem.) Én megmondom, mik a következmények: megereszkedik a bőr, s kész, lekonyul a szemhéjkontúr. Láttam már ilyet. Szörnyű.

Graz, 1995. június 21.

Te, szánnivaló, nyomorult féreg!

Nem sok hiányzik, hogy odautazzam, és addig rugdaljalak, míg lélegzel. Megvan a címed, te elme-háborodott barom! Nem félsz, hogy rád gyújtom a házad? Miért pont minket szemeltél ki a mocskos, perverz játékaidhoz, te közveszélyes, aberrált állat? Kezessedem róla, hogy elnyerd méltó büntetésedet. A leveleidet eljuttatom a megfelelő helyre, hogy te is minél előbb odajuss – a megfelelő helyre. Oda, ahová tartozol. Egy bezárt szobába. Addig nem nyugszom, míg ki nem leszel vonva a társadalomból. Te, károsanyag!

Kezdheted a visszaszámlálást.

Lovász Tamás

Budapest, 1995. június 29.

Kedves barátom, Tamás!

Leveled hangneme azt a gyanút ébreszti bennem, hogy megorroltál rám. Nyilván amiatt, ami a feleséged s énköztem történt. Igazán sajnálom. Azon túlmenően, hogy – a százszázalékos őszinteséget választva – mindent elmondtam, mást nem róhatsz fel nekem. Elvégre nem én csaltalak meg, hanem a feleséged (ex-menyasszonyod: így a pontos). Kétségtelen, hogy én voltam a kezdeményező fél, de hidd el, ha nem lett volna fogadókészség, nem nagyon erőltetem. Csak egy kicsit.

Hogy miért tettem?

Nyilván ezt már az előző levelemben ildomos lett volna megírnom (sőt az azelőttiben), mégsem írtam. Megengedtem magamnak egy kis játékot az idővel... ha úgy tetszik: dramaturgiával láttam el ezt az igencsak prózai történetet. És most sem adom könnyen a választ. Játsszunk egy kicsit, jó? Kapsz egy kis fogódzót: egy mondatot. Ha ebből nem jössz rá, a következő levelemben adok még egy kis segítséget. Cél: minél kevesebb segítséggel kitalálni a tettem indítékát / indítékait.

Első mondat: „A gyáva kisfiú hosszas unszolására a barátja saját félévi bizonyítványa alá hamisítja az apja aláírását.”

Nos? Kérsz még segítséget?

Múltkor írtam a kelengyekirakási népszokásról. Emlékszel? Ez lett a vesszőparipám. Mert olyan szép. Olyan nagy. Olyan finom. Gondolkodtál rajta? Eldöntöttem, hogy én is ezt fogom tenni, „kelengyekirakást tartok”: kirakom, amim van. Ami bennem van. Nem rejtek el semmit. Viszont, a kalotaszegi feleségekkel ellentétben, én a kipakolt dolgokat nem szándékozom magammal vinni életem

új szakaszába. Ott akarom hagyni, közszemlén. Hordják szét, köpködjék le, robbantsák fel. Nekem már nincsenek titkaim. Ami volt, azt a rendőrség néhány héten belül maradéktalanul felfedi, három „barátom” aktív közreműködésével, akik jelenleg Ausztria három különböző városának rendőrkapitányságán tesznek tanúvallomást ellenem. A mozgásomat már az év eleje óta figyelik, a telefonjaimat lehallgatják. Egyelőre hagynak jönni-menni, de ez már nem lesz sokáig így. Például tengertúli repülőjegyet már nem vehetnék, nem mintha egy percig is gondolkodtam volna szökésen. Régóta tudom, hogy szorul a hurok a nyakam körül, de most ez már, érzem, a végjáték: az említett három úriember szájából elhangzó mondatok pontot tesznek a nyomozás végére, az elkövetkezendő hetekben tonnányi bizonyíték gyűlik össze ellenem. Szinte már látom, ahogy a sarokba szorított ügyvédem összegubózva nyüszt a tárgyaláson, mint egy megkorbácsolt eb. Szegény. (Mielőtt bármi rosszra gondolnál, Tamás barátom: nem vagyok gyilkos, se nem rabló, kizárólag fehérgalléros ügyletekbe folytam bele.)

Életem új szakasza következik tehát, hamarosan letartóztatnak, s az elkövetkező tíz-tizenkét évet börtönben fogom tölteni. Azt írtad, kezeskedsz róla, hogy elnyerjem méltó büntetésemet. Látod, nem is kellett a közbenjárásod. Annyi a különbség, hogy nem az őrületekházába megyek, hanem bevonulok egy cellába (s kivonulok a társadalomból – ahogy parancsoltad). Nagyon boldog vagyok, mert tisztán, súlyoktól megszabadulva, üresen fogok bemenni, üres fejjel, üres lélekkel, hogy odabent feltöltődhessek, nulláról. Fel akarom magam építeni, s ehhez a bezártság ideális körülményeket biztosít majd. Rá akarok jönni, mi a fő koncepció. Értesz? De ahhoz, hogy megtaláljam, előbb üressé kell válnom. Ahhoz azonban, hogy „kiürüljek”, meg kell élnem bizonyos érzelmeket, amelyek eddig „elkerültek”. Amióta sok időm van gondolkodni, elmélyülten keresem a múltban azokat a pontokat, ahol irányt változtatott az életem. Amiknek eredményeként itt kötöttem ki, ebben a grazi lakásban, arra várva, hogy a hatóság rám törje az ajtót. Ezekhez a pontokhoz, „életem mérföldköveihez”, érdekes, egy-egy személy is tartozik. Mint Sándor Mátyásnak Carpena, Carlo Zirone, Sárkány vagy Torontál Simon.

Na, megint túl sokat írtam. Nagyon unalmas, ugye? Ne haragudj.

Öllemek:

Kálmi

Graz, 1995. július 10.

*Sehr geehrter Herr Lovász!*¹

Kálmán Kondoros, der in unserer Anstalt seine Haftstrafe verbüßte, ist am 7. Feber 1996 in Folge eines Selbstmordversuches ums Leben gekommen. In seiner Zelle wurde ein Brief gefunden, der von ihm verfaßt und an Sie adressiert war. Hiermit übersenden wir Ihnen diesen Brief. Gleichzeitig möchte ich Sie aber darauf aufmerksam machen, daß eine offizielle Kopie dieses Briefes und eine Übersetzung angefertigt wurde, die wir zur genauen Untersuchung der Umstände des Todesfalls heranziehen werden.

Hochachtungsvoll

Udo Warsch

Justizanstalt Wien-Simmering

Kaiserebersdorferstr. 297

A-1110 Wien

Österreich

Wien, 3. Febr, 1997.

¹ A német nyelvű levél magyar fordítása: „Tisztelt Lovász úr! Intézetünkben őrzött Kondoros Kálmán 1996. február 7-én öngyilkosságot követett el, és életét vesztette. Cellájában egy levelet találtunk, amelyet ő írt, és készült feladni egy önnek címzett borítékban. Ezúton elküldjük önnek a levelet – tudnia kell azonban róla, hogy a levélből hivatalos másolat és fordítás készült, amelyeket felhasználtunk a börtönben történt haláleset kivizsgálásához. Üdvözlettel: Udo Warsch” Bécs, 1997. február 3.

A német fordítás Clemens Prinz munkája.

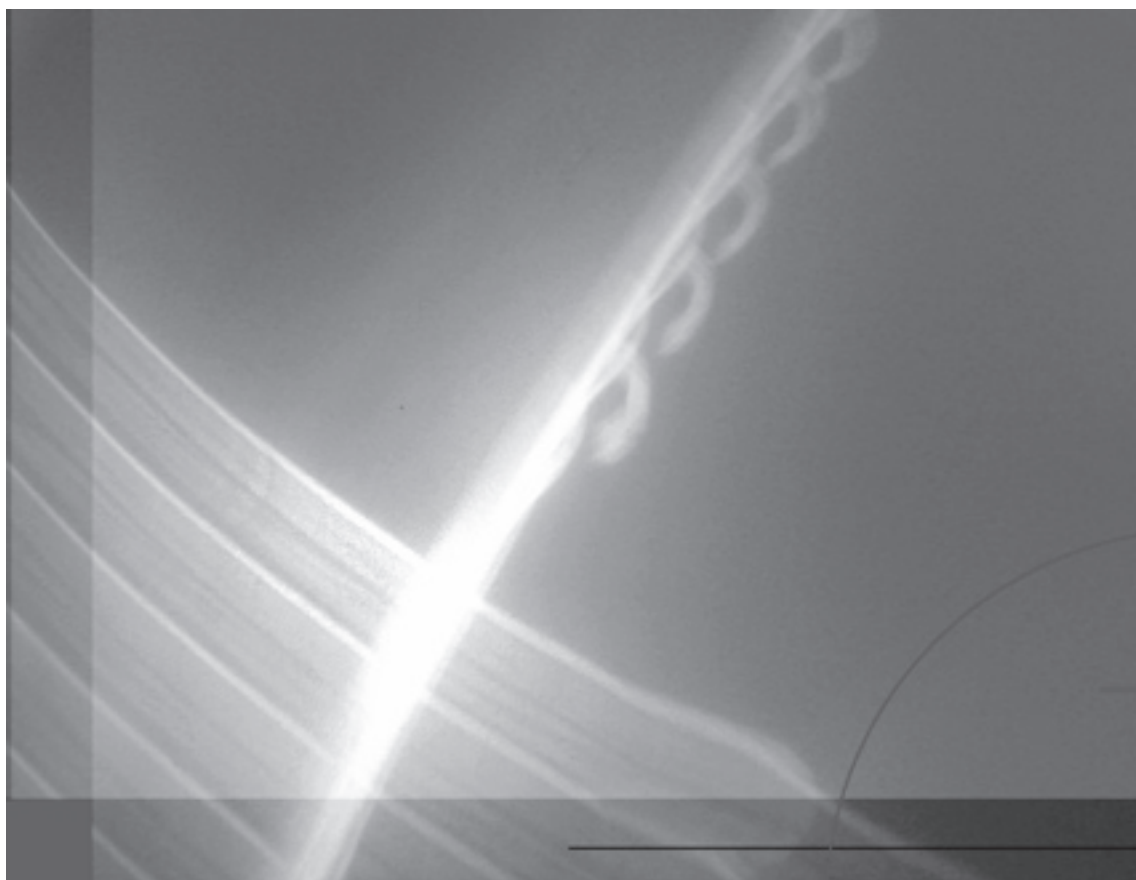
Kedves barátom, Tamás!

Remélem, jól vagytok. Utolsó levelmre, amit kb. másfél éve írtam, nem válaszoltál. (Rád ijesztetem a többfordulós rejtvényvel?) Engem azóta elfogtak, s leültettek. Egész jól megúsztam, csak nyolc évet kaptam. Elképzelhetetlenül hosszú idő ez is. Az elmélkedésen kívül a testemmel is foglalkozom, konditerembe járok, jól megizmosodtam. Egy kínai srác, Hua pingpongozni tanít, elég jól megy már. Jobbkezes srác, de ellenem ballal játszik, így is mindig megver.

Amúgy nem olyan jó a börtön, mint hittem. Sok csalódás ér. A legnagyobb keserűségem, hogy amiért jöttem – megtalálni a lényeket –, azon már túl vagyok. Itt bent, elcsendesedve, mindentől elzárva hamarabb jött az üzenet, mint gondoltam. Tudtam, hogy jönni fog, csak várni kell rá, és figyelni. És megjött. Azt kell mondjam: sajnós. Azóta is itt kering a fejemben.

Kímélet.

Ez az a szó. Egy lidércnyomásos éjszaka kellős közepén talált rám. Izzadtan ébredtem egy álmomból. Ahogy az ágy szélére ültem, mindenféle csinnadratta és pompa nélkül megkaptam a szót. Kímélet. Nem súgta senki, nem volt odaírva valahova. Jött. (Nem tudom, hogyan.) Jaj, Tamás, mindennél világosabban látom, mennyire nem e szerint éltem. Sőt. Titkon bíztam benne, hogy az őszinteség az erények királya, de nem. Ennek ellenkezője az: a kímélet. Mindegy. Mit kezdjek én ezzel itt bent? A kímélettel? Várni tudok, egyebet nem. És okoskodni, elmélkedni. Meg pingpongozni Huával? Kímélet. Olyan mélyről fakadó, erős meggyőződést s elementáris igazság-felismerést, belső bizonyosságot érzek ebben az egy szóban! Annyi mindent láttat velem ez a fogalom, hogy az... nem is tudom. Tényleg abbahagyom az okoskodást, mert már magamat is idegesítem. Téged nyilván még jobban. Kicsit lenyugszom, és holnap folytatom.

Szürke fények II. (2006; számítógépes grafika)

KORPA TAMÁS ◀

Tomasz-monológok

(ruganyos ütemtervvel)

a helységkapu és az ablak henye sematizmus,
ezeken átjut, hiányzik belőlük a sejtelmes
tartalék, torlódás, szelep. belép majd kitér. két kezét
mos és egyszerre szorítja a csípős zuhany alá
őket. 'a felajzott méregfogaid tomasz, ha
kiemelnék egy tender részeként abból a mederből
amit most a kényszer tölt ki' – így kezdte ruganyos
ütemtervvel, de karikás szemei meglepik magát s a szem-
lélőt.

(hangokat hall. egy bútorgyárból)

hogyan fér el benned ekkora tömeg
kérdézi. a szoba mint Fekete Doboz avagy fanyar
közfal kényszeresen távol tartja magától.
egy pezsgőtablettára ráereszti a tömbös keskeny
vizet vagy üdítőt tölt a kólafáról.
megül kiáradó aurával a száraz sós ívelt
szobanövények között hangokat hall. egy bútorgyárból.
érzi ha a fékezés leválik az utcán. jelzi a frontot
mint a csukló vagy a térd.

(mennyezeti topográfia)

a gyarmati ház padlása többemeletes – maga a környezet-
szennyezés. a hely, ami arra vár (hiszen eszelős) hogy
tatarozd ki, építsd át a csillárt lágyan lékeld meg,
avatkozz be a stukkók és álmennyezetek memóriájába.
előbb csak egy gombostű csusszan át, majd a régi norvég (?)
fotel a plafonon. a hely ez, a sorvég, ami tömegnövelőt szed és produkál.
hiába vagy most így: rászorulsz, hogy eltörd e kéretlen
tárgyakat, a mennyezet (mindent) reaktivál éjjel
egy bravúros, de türelmetlen tornacsarnok erejével.

Berlin, 2010

Két álom Sebaldért

Schein Gábornak

1

gyakran csöng a telefon egy másik pragmatika
elől, ahol figyelmem: portyázó rókák csaknem
három héten át hidegszürke komlóskertek cakkos
hűlt közein. fel is le is kút megnyúlt korongja.
a hangszigetelő sövényre üledett hó
alkatáról könnyen leolvasható honnan fúj
a borvörös morénát bevonó, oktalan évszak. azokban
a sorokban még jó húsban a csöngés a Proconsul asztalán,
mely leterheli majd a vonalat – s a kör, hurok és a rés
kinyílván tátong, akár az kapurács, amelyen át,
(mint a régi vírusok) az új centrum érkezik: a Nomád.

2

az mind szerkezet, nyelvtan, demo, tehát klausztrófóbiás,
mire az ébredés *színt*aktikája vár: zsidómályvából
abszint-kék a palack a mélyhűtők után.
köpcös, túl-hajlékony körülmények. a nemi szervek
lassú, érlelt bemosdatása a combok tartós zaja alatt;
a súrlódás izgat, lappangó érdes helyen, a kipárolgás;
közben szemérmes vagy, mint egy lakhatatlanul
hagyott, letakart faágy.
máskor, mindez ennyi: a talpak fékpofái összezárnak
az éber zsámoly előtt, mialatt már elvállaltam
a mozgást.

NÉMETH ZOLTÁN ◀

Mondatok egyszerre

Beteg. Beteg nő.
Mire kinyújtom feléje a kezem, meghal.
Visszahúzzom.

Megszólal:
Senki más nem fog úgy szeretni,
Mint te.

Nemsokára rájövök,
Ezt is én mondom,
Mint itt mindent,
Mert ő csak néz
Nagy, barna szemekkel
Olvas a szememből.

Szeretném, ha a fenti mondatot
Ismételgetné éveken át,
Ha elájulna attól,
Hogy egyáltalán ránézek,
Ha megérintem.

Nem ájul el attól,
Hogy ránézek:
Meghal.

Megérintem, meghal.
Meghal, megérintem.

Érintés

Ott van az a hely,
Amitől annyira féltünk,
Hogy ha odaérünk,
Mindennek vége.

Odaértünk,
 És mindennek vége lett,
 És akkor elhatároztuk,
 Hogy együtt továbbmegyünk.

Én mindig lemaradtam,
 Mert azt hittem,
 Ha sokáig nézem a fákat,
 Szobrokat, utat,
 Akkor megjegyzem,
 A jobb napokra,
 De a jelenlétemtől
 Képtelen voltam figyelni a dolgokra,
 Így nem maradt más választásom,
 Utánad siettem.

De te akkor már arra a helyre értél,
 Amelytől annyira féltünk,
 És mindennek vége lett.
 De mi továbbmentünk.

Festék

A köd annyival jobb,
 Hogy még a kezem sem látom.
 Csak a tested érzem távolról,
 Meg azt az érzést,
 Hogy a nyomodban vagyok.

Így vagyok benned,
 Távolról,
 Nem látlak,
 Akkora a köd,
 Hogy magamat sem látom,
 Csak tudom,
 Hogy érzed,
 Hogy benned vagyok.

A köd annyival jobb,
 Hogy nem kell magammal foglalkoznom,
 Nem kell magammal és veled foglalkoznom,
 Csak mindig a nyomodban lenni,
 Csak folytatni mindig ugyanazt,
 Láthatatlanul.

Kráter

Egy tű hegyén egyensúlyozni.
 Körülötted a Dolomitok,
 Alattad semmi.

Ilyenkor úgy van jól,
 Hogy teljes erődből lelöksz,
 Ahogy csak bírsz.

A gravitáció itt mit sem ér.

A súlytalan semmibe most sem lehet lezuhanni,
 Így hát maradsz ugyanott, megint.

Ilyenkor úgy van jól,
 Hogy teljes erődből lelöksz,
 Ahogy csak bírsz.

Vesztőhely

Nem volt senkid,
 Én sem voltam az,
 Mondtad nekem:
 Nem vagy senkim.

Akkor elmesélted
 Az egész életed,
 Elejétől a végéig.

Tizenöt évig mesélted,
 Én hallgattam,
 Tizenöt évig nem voltam
 Senkid.

Aztán befejezted,
 Nincs senkim,
 Mondtad,
 Te sem vagy az.

És szép lassan,
 Szépen, lassan,
 Ahogy csak te tudsz,
 Elhagytál,
 Elhagytál örökre.

Kávéházháború

SZEREPLŐK:

LECHNER ÖDÖN, építész

STRASSZER GYULA, a Japán Kávéház tulajdonosa

ISMERETLEN NŐ

ADY ENDRE, már éppen Ady Endre

BARTÓK BÉLA, fiatal zeneszerző és zongoravirtuóz

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE

STEUER GYULA, az oktogoni Abbázia Kávéház tulajdonosa

Történik a Japán Kávéházban, a múlt század első évtizedének vége felé

LECHNER: *bejön, fején kis fekete sapka, körülnéz, köhint*

STRASSZER: *odalép hozzá, formálisan meghajol* Szolgálhatok valamivel, méltóságos uram?

LECHNER: Ne méltóságosozzon engem, fiam! Egy asztal kéne.

STRASSZER: Igenis, van szabad ott az oszlopnál, aztán az a nagyon otthonos a Buddha mellett.

LECHNER: Nem rosszak, fiam, de tudja, engem a magyar motívumok érdekelnek, ezért ablak melletti kell.

STRASSZER: Hány főre, méltóságos uram?

LECHNER: Egyelőre egy, de lesz az még harminc is.

STRASSZER: *egy ablak melletti asztalhoz vezet* Meddig? Délután, este?

LECHNER: *leül, kényelmesen elhelyezkedik* Jaj, fiam, maga félreért engem. Húsz-harminc évre gondoltam.

STRASSZER: Azt mondta, a magyar motívumok érdeklik? Aztán az utcát akarja nézni, azt a nemzetietlen flaszt? Akkor véletlen nem Lechner Ödönhöz van szerencsém?

LECHNER: *kibámul az ablakon, sőt integet is kifelé* De, az volnék. Budapest, maga a nemzet. Terézváros pedig a legszebb nő benne.

ISMERETLEN NŐ: Nekem intett, uram?

LECHNER: Az attól függ.

ISMERETLEN NŐ: Mit gondol magáról? És el se merem képzelni, mit gondol rólam.

LECHNER: Pedig nyugodtan elképzelheti. Semmi illetlent. Azt gondolom, magát Teréznek hívják. Csak a Teréz külsejűeknek szoktam kiinteni.

STRASSZER: Nagy megtiszteltetés ez, higgye el, kisasszony! Akkor egy vagy két kávét hozhatok? A hölgy bejön?

ISMERETLEN NŐ: Nem bánom, de csak fél órára. Meg mert csakugyan Teréznek hívnak.

ADY: *belép, odaül Lechner asztalához, már harmán vannak* Ugye, nekem intettél, Papszi?

ISMERETLEN NŐ: Dehogy! Nekem. Alig hiszem, hogy magát Teréznek hívnák.

LECHNER: Nem, mert őt Ady Endrének hívják. Természetesen neki intettem.

ISMERETLEN NŐ: Ady... Úristen, elájulok! Aki a nemzeten gúnyolódik?

LECHNER: Nem, aki a legtöbbet tesz a nemzetért, mert ostorozza.

STRASSZER: *már három kávéval érkezik, vizet is tesz le mindegyik mellé* A legnagyobb élő magyar költő.

LECHNER: Talán minden idők legnagyobb magyar költője. Na, fiam, jól tette, hogy három kávét hozott.

ADY: De Papszi, ez talán túlzás.

LECHNER: Talán. De a legmagyarabb költő mindenképp te vagy.

ADY: Még Balassánál is magyarabb? Ahogy te vagy a legmagyarabb építész.

LECHNER: *megint kiint az ablakon valakinek* Yblnél is magyarabb!

ISMERETLEN: NŐ *ő is kiint az ablakon* Klári!

STRASSZER: *elfogódottan megáll az asztalnál* Bocsánatot kérek, de én elgondolkoztam, Lechner művész úr! Magának nem az Abbáziában kéne lennie?

LECHNER: Ugyan már, miért kéne?

BARTÓK: Mester, nekem intett?

LECHNER: Persze, hogy neked, Bartók, fiam. De nyugodtan tegezzél. Ödön.

BARTÓK: *biccent* Béla.

LECHNER: Nem tudtam ellenállni, hogy ide ne hívjalak, ha már itt ül az asztalnál a legnagyobb magyar költő és a legnagyobb magyar építész, te meg, a legnagyobb magyar zeneszerző épp itt mész el az utcán.

BARTÓK: Nem vagyok én Liszt Ferenc!

ISMERETLEN NŐ: Tér?

LECHNER: Szerintem, rólad inkább majd utcát neveznek el, sőt, egyenesen utat. A te szobrod, Bandi, meg itt fog állni a téren.

STRASSZER: Állj, állj, maguk itt, drága művészkéim, annyira belemerültek az öndicséretbe, hogy már a Buddhánk is belepirul. Attól félek, hogy a japán mintás csempéim meg a színüket veszítik a falon. De sajnos baj van.

LECHNER: Mi baj lehetne?

STRASSZER: Na, tessék, itt jön még egy hölgy!

LECHNER: Ez a baj?

ISMERETLEN NŐ Klárikám, nézd, ez Lechner, ez Bartók, Ez pedig, ez... el fogsz ájulni...

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: Hiszen látom, Ady. Mi ismerjük egymást, nem igaz?

ADY: Én minden csinos nőt ismerek. Ismerni akarok.

*Ó, én ismerem a csinos nőket,
én minden nő rokona vagyok.
Szeretem megbámulni azt,
aki boldog.*

*Szeretem a kávéházakat,
és nem szeretem kanáriboltod
úri magyarság.*

*Szeretem a jókedvű órák
felkacagó lassú hívását,
a nagy Élet, a szent Élet
kapzsi mását.*

*Szeretem a nyulat nyúzókat,
a gangon álló cselédeket.
Hideg hajnalokon, ha kérem,
megértene.*

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: De hát én nem vagyok cseléd!

STRASSZER: Mester, ez zseniális! Új? Beírna a vendégkönyvünkbe?

ADY: Nem lehet, sietek. Viszem a szerkesztőségbe.

BARTÓK :Mi a címe?

ADY: Minden nő rokona.

BARTÓK Minden nő rokona? Ilyen címen már volt versed.

STRASSZER: A halál rokona. Az volt annak a címe. Elégge hasonlítanak.

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: Adytól ne várjon mást, mint Ady-verset.

LECHNER: Hogy hívják magát, fiam?

STRASSZER: Strasszer Gyula.

BARTÓK: Erről nekem is eszembe jut valami, ha kicsit más is, mint a nők. *(A zongorához lép, futamokat próbál az Allegro Barbarából.)*

A japán éjszaka

SZEREPLŐK:

KRASZNER MENYHÉRT, a Japán Kávéház tulajdonosa
 LATABÁR ÁRPÁD és KÁLMÁN, a színészek
 KARINTHY FRIGYES, a Karinthy
 JÓZSEF ATTILA, a költő
 NAGY LAJOS, az író

Hely: A Japán Kávéház. Pár asztal, nagyrészt még üresek, egyedül a hátsónál ül egy férfi, egy megkezdett sakkiparti van előtte, azt figyelni elmélyülten. Néhány japán rajz lóg le a háttérben.

KRASZNER: Tisztelt nézők, ott a jövőben, hadd mutakozzam be: Kraszner Menyhért vagyok, a Japán kávéház ötödik tulajdonosa. KARINTHY *bejön*: Tudjuk mi azt, Menyuskám. (*Leül.*)

KRASZNER *súgva*: Ez nem volt más, mint maga Karinthy Frigyes. Nem ilyennek képzeltek? Nem baj. (*Már hangosabban.*) De nézzenek körül a kávéházamban. A falakon japán stílusú rajzok, majolika, nem csoda, hogy Lechner Ödön és a legjobb képzőművészek törzshelye volt ez a hely a háború előtt. Most inkább írók jönnek, tessék, itt van egy. Tisztelem, szerkesztő úr.

JÓZSEF ATTILA: Ne szólítson így, kedves tulajdonos úr, nem vagyok szerkesztő.

KRASZNER: De amikor a vezetéknévén szólítottam, mindenki nevetett.

JÓZSEF ATTILA: Nem lehet valakit csak úgy József úrnak nevezni. Nagy Lajos már itt van?

KRASZNER: Igen. A parti is változatlanul áll az asztalon. Magam felügyeltem rá, hogy senki ne nyúljon hozzá. A szokásos nagyobb arányú cehhelés?

JÓZSEF ATTILA: Úgy érti, hogy csak egy pohár vizet akar hozni nekem?

KRASZNER: Ha nem szomjas, nem erőltetem. De hát tudom én, hogy már hetek óta laknia sincs sehol.

JÓZSEF ATTILA: Ó, lakni, az talán nem is olyan fontos, csak írni legyen hely. Különben most valami ünnepet kérnék.

A LATABÁR TESTVÉREK: Ünnepe van? A szerkesztő úrnak talán megjelent egy verse a Nyugatban?

NAGY LAJOS: Lehetetlen, még csak 13.-a van, az pedig 1-jén és 15-én lát napvilágot.

KRASZNER: Akkor hát mivel szolgálhatok? Speciális házi ételek?

A LATABÁR TESTVÉREK: Frigidair legújabb szerkezetű hűtőgépekben kezelt ételek és italok? Japán módra kezelt szamovártea? Non plus ultra leves-specialitások?

NAGY LAJOS: Kérünk egy tányér bablevest, két kanállal.

KRASZNER: Azonnal hozom.

JÓZSEF ATTILA: És akkor majd én át is nyújtanám a meglepetésemet, ami miatt ma ünnep van.

KRASZNER: A művész uraknak pedig köszönet a segítségért. (*El.*)

JÓZSEF ATTILA *elővesz a táskájából egy halom füzet vékonyágú könyvet*: Megjelent az új verseskötetem.

KARINTHY *odalép, elvesz egy példányt*: Külvárosi éj. Jó cím. Ezt itt írta, a Terézvárosban?

JÓZSEF ATTILA: Hát persze, hol máshol lehetne kibírni? Én félek a proletároktól, azért írok róluk.

LECHNER: Hm. Szóval: kell, tudjam a nevét, mert ide fogunk járni, mint mondtam. De egyszerű a dolog, maga is Gyula, mint az Abbáziában.

STRASSZER: Épp erről van szó. A maguk szakmájában ugye összetartanak?

ADY: Az irodalomban ezt még nem vettem észre.

BARTÓK: *megint belefog az Allegro Barbaróba*

ISMERETLEN NŐ: Mi, nők, mindig összetartunk.

LECHNER: Mit akar maga evvel az összetartással?

STRASSZER: Hát csak annyit, hogy én ugyan nagyon büszke vagyok, hogy a három legnagyobb magyar egyszerre van itt a kávéházamban, de vissza kell menniük az Abbáziába.

LECHNER: Csak nem maga akarja megmondani nekem, hogy hová járjak?

STRASSZER: Bocsánat, bocsánat, de ha ez kiderül...

STEUER: *beront dühösen* Szóval igaz! Átcsábítottad magadhoz a törzsvendégeimet? Visszaéltél a bizalmammal.

STRASSZER: Kik a te törzsvendégeid?

STEUER: Hát akik itt ülnek.

ADY: Én a Három hollóba járok.

BARTÓK: Én, ha tehetem, sehová. Nem bírom a zajt.

STEUER: De Papszi!

LECHNER: Neked, fiam, már nem vagyok Papszi. Arról van szó, hogy Steuer Gyula úr, lopással vádolta meg a törzsvendégeit.

ISMERETLEN NŐ: Hű, de izgalmas!

STEUER: Erről szó nincs!

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: Pedig nekem is izgalmasnak tűnik.

LECHNER: Nem az. Inkább kicsinyes. A képeslapokból néha valaki, valószínűleg vidéki átutazók, kívágta az érdekesebb reprodukciókat.

BARTÓK: Mester, miért szidja a vidékieket?

LECHNER: Nem őket szidom, hanem az átutazókat. De őket se komolyan. Csak arról van szó, nem tudni, ki volt az, aki az olvasni kitett lapokból ki-kivágta pengével a jobb képeket.

STRASSZER: Nem szép dolog. De nálam ilyet nem tapasztalok.

STEUER: Majd fogsz, ha ezek csakugyan átteszik ide a törzshelyüket.

STRASSZER: Nem félek a művészekről. Önélkülük nincs egészséges nemzet.

A KÉT NŐ *megtapsolja* Bravó, maga jelöl-tethetné magát képviselőnek a következő választásokon!

LECHNER: Nem ez a lényeg! Hanem, hogy ez a Gyula, ez a lángész, csináltatott egy pecsétet.

ADY: Nem szeretem a pecséteteket. Ó, én nem szeretem a pecséteteket.

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: *közbeváág* Most ebből azért már ne legyen vers! Mondjuk a Pecsétnyomó rokona, nem, köszönöm.

STEUER: Maga nem is Ady-rajongó? Akkor jöjjön át, vendégem egy kávéra.

AZ ISMERETLEN NŐ BARÁTNŐJE: De az vagyok, csak nem jó, ha egy költő túl sokat ír.

BARTÓK: És mi volt avval a pecséttel, nem értem, mért olyan érdekes ez?

LECHNER: Ez a jómadár minden reggel az összes újságába bepecsételte a következőt: „Ezt a képet az *Abbázia* kávéházból loptam.”

ISMERETLEN NŐ: Hallatlan.

STRASSZER: Szellemes, persze, én meg majd üssem a vendégeim homlokára, hogy ezt a vendéget az Abbázia kávéházból loptam?

STEUER: Szóval melléjük állsz, Gyula? (*Egy kívágott képektől lukacsos képeslapot lenget meg.*) Ezt még megbánod!

STRASSZER: Vívhatunk kávéfőzőpárbajt!

STEUER: Ide többet be nem teszem a lábam, Gyula. Nálam úgyis nagyobb mindig a fogyasztás. (*Pofon üti Strasszert.*)

LECHNER: Húsz kávé rendel.

STRASSZER: *Stauernak* Látod! (*Lechnernek, hálásan és diadalmasan.*) Máris hozom.

STEUER: *sarkon fordul* Lesz még könyvesbolt ennek a kávéháznak a helyén!

BARTÓK: *az Allegro Barbarót játssza*

LATABÁR ÁRPÁD: Bemegy egy boltba a költő, éhes vagyok, adok egy verset egy kiló kenyérért.
 LATABÁR KÁLMÁN: Erre a boltos azt mondja: Ez nem jó üzlet, mert a kenyér egy hét múlva már ehetetlen, száraz lesz, a vers pedig nem veszít erejéből. Nem akarom becsapni magát, nem adok.
 KRASZNER *megjelenik az előtérben, már kezében a tányér leves, a két kanál:* Ők a Latabár testvérek, Árpád és Kálmán, hát hallhatják, hogy nekik se minden viccük egyformán jó.
 JÓZSEF ATTILA: Én imádom a Terézvárost, az Andrássy utat, a gyönyörű palotákat, az egész éjjel nyitva tartó kávéházakat, a pincérek barátságát, a tulajdonosok segítőkészséget, egyáltalán: ezt az álmos és mégis örökre éber éjszakai életet, a platánokat a Nagymező utcán, a békebeli hangulatot, azt, hogy innen ki se kell mozdulnom, mert idejön a világ, ez a Japán jobb, mint Japán, az ország, itt az összes világlap olvasható... mit mondjak még. Á, itt jön a leves!
 KRASZNER *enged a hívásnak, odaviszi a tányért, észreveszi a könyveket:* Új könyv, szerkesztő úr?
 JÓZSEF ATTILA: Hadd dedikáljak egy példányt a tulajdonos úrnak! *(Kinyit egyet, írni kezd bele.)*
 KRASZNER: Cserébe hadd hívjam meg önöket erre a leveskére. A cég ajándéka.
 NAGY LAJOS: Akkor nem hozna már ebből az ünnepi alkalomból legalább még egyet?
 JÓZSEF ATTILA *elkészül a dedikációval, átadja:* Parancsoljon, mester.
 LATABÁR KÁLMÁN: Hűha, ezek szerint azt akarja, hogy őt szólítsák mesternek.
 LATABÁR ÁRPÁD: És miért is ne, ha mi meg mindenkinek művész úr vagyunk.
 KRASZNER *olvassa a dedikációt:* Krasznér Menyhértnek, aki Pestre Japánt varázsolt, – nem akarok sokat mondani, de majdnem olyan kávéos ő, amilyen költő én vagyok.
 A LATABÁROK: Szerény!
 KRASZNER: Nos, szerkesztő úr, ez nagyon megtisztelő, akkor hozok még egy levest,

meg ha jól értem, egy-egy kávé is elfogadnának. *(El.)*
 NAGY LAJOS: Kávé a bablevesre? Teneked nincs ki a négy kereked?
 KARINTHY *még mindig a verseskötetet lapozza, jegyzetel:* Ez jó, ez nagyon jó!
 NAGY LAJOS: Szerinted jó a kávé és a bableves együtt?
 JÓZSEF ATTILA *felragyogva:* De hiszen ő a versekről beszél!
 NAGY LAJOS: Csak nem? Ma is érdemes volt átjönnöm ide a Bucsinszkyból. Sose láthattam volna, ahogy Karinthy József Attilát olvas.
 KARINTHY: Azt hiszem, ki kéne egészítenem az Így írtok ti-t!
 JÓZSEF ATTILA *zavartan nevet*
 KARINTHY *elkezd felolvasni, majd átveszi tőle versszakonként a színeszek:*

BELVÁROSI ÉJ

*A mellékudvarból a fény hálóját lassan emeli,
 a sarokban egy Babits Mihály-vers, homállyal teli.
 Mint sziget a víz közepén,
 Japánban vagyunk, te meg én.*

*A körúton villamos szalad,
 csak egy pillanat,
 míg a hangja ideér,
 s csapong az esti kávéházban,
 mint egy részeg denevér.*

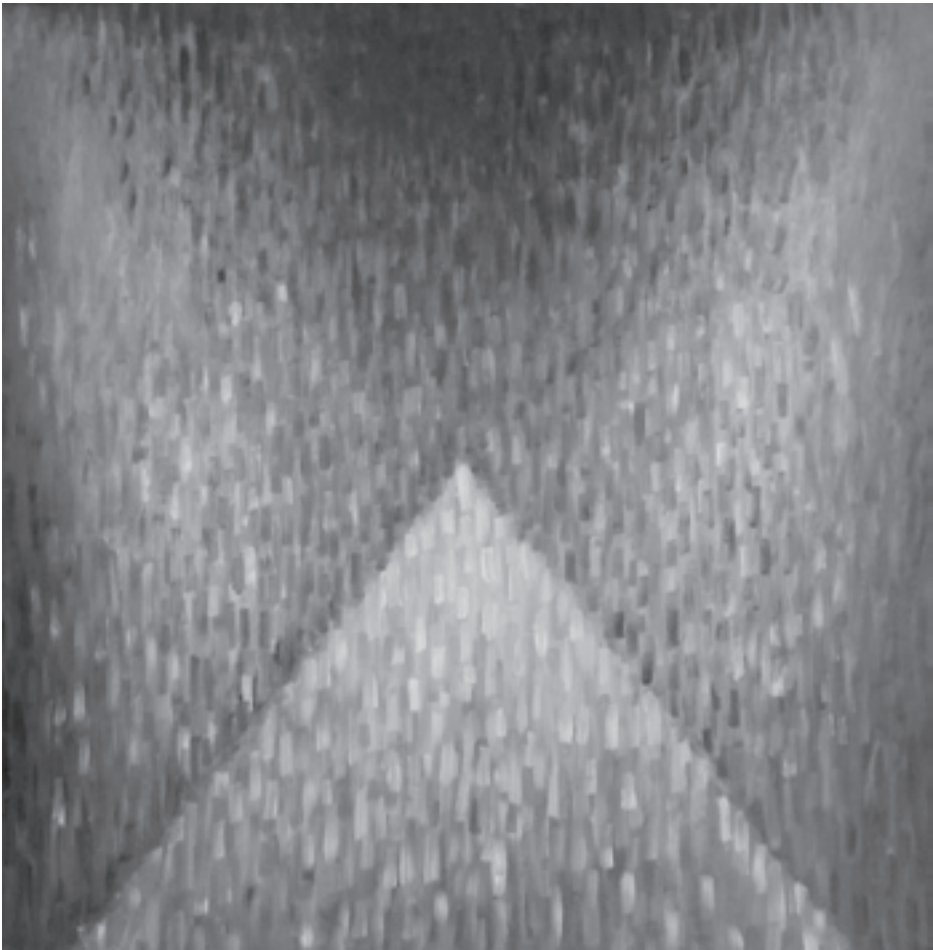
*Pincérkötényben az égen,
 megáll, sóhajt az éj,
 a hold asztalán abroszt cserél,
 mert ráömlött a fekete,
 s most azt nézi, nézik-e.*

*Az úton rendőr, motyogó részeg,
 az egészről majd a részek
 egyszer idézetként kívánnak-e?
 Lesz-e József Attila-díj vagy Karinthy Színpad,
 a nevünk egyszer majd minket itthagy,
 és a kávéház helyén könyvesboltot nyitnak,
 pikk-pakk:
 a világ megváltozik.*

*A párnás székek, mint tutajok,
 úsznak az éjjel árnyán,
 és túl csöndön, túl minden lármán,
 összecsapnak majd értünk a kávéház-tulajok.*

KRASZNER *közben már visszaért, letette a levest Nagy Lajos elé, aki elől József Attila áthúzza magához a frisset, de azért áhítatosan figyel is a felolvasásra. A tulajdonos a vers hatására le is ül harmadiknak a költő és az*

író asztalához. Mikor őt említik, közbevág:
 Itt vagyok! És ma az egész társaság az enyém.
 NAGY LAJOS: Nana.
 KRASZNER: Talán nem?
 KARINTHY: Kétlem.
 KRASZNER: De! Bebizonyítom: Az egész társaság az én vendégem egy pohár pezsgőre.
 JÓZSEF ATTILA: Micsoda nap, és még azt mondják, nem érdemes költőnek menni?!

Piramis I. (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

Magyarfalutól Magyarfaluig

Beszélgetés lancu Laurával

Ugorjunk az elejére ennek a történetnek, az élettörténetednek, írói történetednek, merthogy nem akármilyen élet van mögötted, annak ellenére, hogy nagyon fiatal vagy még, miközben már hét könyved jelent meg. Hét könyv, több egyetemi tanulmány itt, Magyarországon, Szegeden, Pesten, Pécsen, pedagógia, néprajztudomány, politológia. Jelenleg a Pécsi Egyetemen doktori tanulmányok néprajzból. A hét könyv közül három néprajzi gyűjtemény, három verseskötet, egy prózakötet, s mindezt számtalan díjjal, ösztöndíjjal jutalmazták már eddig is. Legutóbb például a Polgári Magyarországért Alapítvány ösztöndíját, majd a Barnakovics István Alapítvány ösztöndíját kaptad meg, tavaly vehetted át a Bella István-díjat Erd városában, illetve a Bárka-díjat Békéscsabán. Mindezt azért soroltam fel, mert az első kérdésemet innen akarom kibontani. Hogyan jut el egy magyarfalusi csángó leány, aki tizenkét éves koráig ott élt a faluban, ilyen magyarországi tanulmányokhoz, egyetemi pályához, doktorátushoz? Először nézzük tehát az eddigi életutadat, s aztán majd az alkotói pályád alakulását is, természetesen.

Tizenkét éves voltam, amikor különös hír érkezett Magyarfaluba. Ez a hír arról szólt, hogy hetedik osztályos diákok, ösztől ingyen tanulhatnak anyanyelven, Csíkszeredában. Nem megyek bele a falu akkori társadalmi problémáinak a felvázolásába, csak jelzem, hogy erre az eseményre rögtön a rendszerváltozás után került sor, amikor is a fől számolt termelőszövetkezetek, a leépült városi ipar következtében, Moldvában százezrek váltak földönfutókká. A családokban hat-hét-tíz iskoláskorú gyermek volt, akikről immár munkanélküli szülőknek kellett gondoskodniuk. Természetesen nem a szegénység miatt, hanem az általános, országos bizonytalanságot látva a szülők, végül is elengedtek Csíkszeredába.

Itt és ekkor tanultam meg a magyar nyelv írott és irodalmi változatát. A nyelvészek azt mondják, a magyarfalusi nyelvjárás áll a legközelebb a közmagyar nyelvhez, de az iskolai nyelvváltásban ez nem sokat segített rajtam. Az ábécével kezdtük, és miközben tanultuk az egyes tantárgyak magyar szaknyelvét, középiskolai felvételire készültünk,

és persze az érettségire. Zeneiskolába felvételiztem, jó képességeim voltak, a brassói vagy a bukaresti zenekonzervatórium kínálkozott tovább, és erre a tanáraim is biztattak. Történt azonban, hogy '93-ban Magyarországon jártam, és mit ad Isten, szerelmes lettem mindabba, amit láttam. A vendéglátók valósággal mennyországot teremtettek nekünk arra az egy hétre, mi voltunk a világ csodája, számomra pedig ők, és az ő világuk lett az elérhetetlenség és a legfőbb vágy. Amikor Csíkszeredában a tanáraim egyengetni próbálták az utamat, mindent kitaláltam, hogy letérítsem őket a zenéről, Romániáról.

Nagyon sokáig úgy éreztem, hogy e határozott döntés mögött menekülés van. Menekülés a kisebbségi létből, menekülés Romániából. De aztán egyre halkult bennem ez a sérelem-jellegű hang, és egyre világosabbá vált, hogy nem menekülök, hanem megtaláltam valamit, megszerettem valamit. És a mondat itt ér véget.

1997-ben Budapestre kerültem, ahová azzal a feltétellel fogadtak, és abban az esetben adtak ösztöndíjat, ha tanítói pályát választok. A szerződésben fogadalmat tettem arra, hogy a diploma megszerzése után visszamegyek Moldvába, és magyar nyelvet tanítok. Abban az időben ennek az akciónak sem a politikai, sem a pedagógiai háttere nem volt kidolgozva,

Fények és faktúrák I. (2006; számítógépes grafika)

előkészítve, de a minisztériumot ez kérdés már nem foglalkoztatta. Így lettem az ELTE Tanítóképző Főiskola hallgatója. Már nem emlékszem pontosan, hogy milyen okok miatt, de még az utolsó tanévben is kísértett a gondolat, hogy otthagynom a főiskolát. Domokos Pál Péter lányainak (Mária és Erzsébet) köszönhetem azt, hogy végül megszereztem a diplomát. Mindig minden problémáról beszámoltam nekik, és valahogy mintha a problémák ezzel meg is oldódtak volna.

Egyetlenegy alkalommal sem jutott eszembe a főiskolán az, hogy én mit írtam alá, és hogy annak megfelelően nekem mire kell készülnöm. Világosan tudtam azt, hogy a nyelvi problémáim, akcentusom miatt nem fogok tanítani, olyan munkát keresek majd, amihez nem szükséges az élő beszéd. És egyre szaporodtak életemben az ilyen és más jellegű személyes, magánéleti problémák.

Az irodalommal, a filozófiával, a tudománnyal valóban Budapesten találkoztam, elég későn... tizenkilenc évesen. Ebben a találkozásban cseppet sem túlozva: összetörtem. Sehogy sem tudtam például összeegyeztetni a moldvai katolicizmust a csíkszeredai vagy a budapesti katolicizmussal. És egyáltalán, mindennap azt kellett tapasztalnom, hogy a világ nem olyan amilyennek én ismerem, pláne nem olyan, amilyennek az előljáróságok elbeszélék nekem. Mindenáron filozófiát akartam tanulni, hogy felélesszem, életképessé tegyem a világomat, pontosabban a világképemet. Ismét csak a Domokos Máriánál tartott kiselőadásom alatt fordult meg bennem a dolog, hogy ehhez a „beavatkozáshoz” inkább teológiát kellene tanulnom. És így kerültem a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre, a Hittudományi Karra.

Ebben az időben alakult újjá Bákóban a Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége. A Szövetség sűrűn megbízott azzal, hogy egy-egy magyarországi fórumon, konferencián képviseljem őket. Véltetően azért engem kerestek, a közel száz moldvai magyar egyetemista közül, mert tudták rólam, hogy már a csíkszeredai éveim alatt, a nyári szünetekben, Magyarfaluban, magyar nyelvet tanítottam a gyerekeknek, hogy foglalkoztam a helyi hagyományok újjáélesztésével, illetve, hogy írok, publikálok. Egy-két ilyen rendezvény után roppant elviselhetetlen volt számomra az, hogy sem a saját népcsoportom múltjával, sem a kérdés politikai, jogi hátterével nem vagyok tisztában. Tudtam, hogy sem akkor, sem később nem fogok politikai szerepet vállalni, mégis felvételiztem politológiára. Közben befejeztem a főiskolát, és végre elkezdhettem tanulni azt, amire mindig is készültem: néprajzot.

Mielőtt továbbhaladnál, tegyük egy zárójelet ide, nem biztos, hogy mindenki számára világos, gondoljunk a fiatalabbakra is például, hogy miért is voltak neked nyelvi problémáid? Milyen nyelvet használtál a faludban?

Említettem, hogy nálunk beszélnek a „legtisztábban” a magyar nyelvet. Magyarfaluban a mindennapi kommunikáció nyelve a helyi magyar nyelvjárás. Kétnyelvű társadalom, hiszen a román nyelvet is ismeri mindenki, azt azonban csak intézményekben (templom, iskola, orvosi rendelő stb.) és hivatalokban (rendőrség, polgármesteri hivatal stb.) használják. A nyelvészek szerint e magyar nyelvjárások egyik sajátossága az archaikus szavak használata, továbbá, hogy a mondatszerkesztés nyelvújítás előtti formákat követ, és ami talán a legfontosabb: román kölcsönzavakban gazdag, amiket magyar raggal látnak el. A nyelvjárások állapotára nézve meghatározó körülmény, hogy egyiknek sincs írott változata, mint a szóbeliségben élő nyelvek, illetve az, hogy a hivatalos, irodalmi magyar nyelvvel nincsenek érintkezésben, egyedül a román nyelv irányából éri hatás (ez a hatás pedig egyirányú). Ahány település, annyi nyelvjárás, és ezek többnyire az asszimiláció mértékétől függően különböznek egymástól. Persze, nagyon érdekes és szép ez a nyelv így is, gyönyörű képi, metaforikus rendszer. Az iskolai oktatás minden településen román nyelven folyt és folyik ma is. Közel tíz éve, néhány településen, azok a gyermekek, akik ezt kívényezték, heti három órában magyar nyelvet is tanulnak.

Írói, költői pályád alakulására térjünk át. Hogyan lett a magyarfalusi diákból az elismert, négykötetes költő, író Iancu Laura?

Az apai nagyanyám a falu segédkantora, ún. előekes volt. Édesapám volt a legifjabb fia, a tizenegyedik, ezért ő örökölte a szülői házat, mi tehát a nagyanyámmal egy udvaron éltünk. Valakinek minden éjszaka vele kellett aludnia, különben unalmában egész éjjel énekelt, a család pedig nem tudott pihenni. Ha ott volt vele valaki, akkor halkabb volt. Sőt még aludt is. Nagyon későn tudtam meg, hogy latinul énekelt, bizonyos, hogy nekem ezt már akkor is elmondták, de nem fogtam fel. Rémesen féltem vele aludni. Mégis, ő volt az, aki egy másfajta dimenziót nyitott meg, bizonyos dolgokat tőle eredeztetek.

Csíkszeredában a magyar és a román irodalom tanárainak olykor írtak egy-egy megjegyzést a dolgozataimra, úgymint „szokatlanul”, „érdekesen”, „különösen” fogalmazok. Ilyenfajta visszajelzéseket kaptam. Egy kis fogalmazásom pedig meg is jelent egy iskolai kiadványban.

Ami ebben a történetben már sokkal megfoghatóbb az 1998-ban kezdődött. Borbáth Erzsébettel leveleztem, aki annak a József Attila Általános Iskolának volt az igazgatója, ahol én is tanultam. Erzsike néni figyelemmel kísérte egykori tanítványai sorsát, akit csak elért, azzal levelezett. Én is köztük voltam, minden zagyvaságommal tömttem. Nem csak a napi gondjaimról számoltam be, hanem az irományaimat is elküldtem neki. A szépirodalommal való találkozás

megszólítást eredményezett, és erre Budapesten kerülhetett sor, ahol már nem a hangszerre, nem a zenére kellett figyelni, hanem a versre. Viszont itt nem volt olyan ismerősöm, akit ezekkel a nagyon személyes hangvételű szövegekkel fel mertem volna keresni, mindent Erzsike néninek küldtem el. Az egyik ilyen paksamétát mutatta meg a csíkszeredai Ferenczes István költőnek, aki azt mondta, hogy ebből lehet valami. Ezzel indult az életnek ez a része.

Ferenczes István kiadta 2004-ben a Pár csángó szó című első verseskötetét, aztán 2007-ben Magyar Naplónál megjelent a Karmaiból kihullajt, és 2009-ben a névtelen nap címmel a harmadik kötet, a Kortárs Kiadónál. Közben ugyanakkor két mesegyűjteményt (Johófiú Jankó, Aranyréce), és egy fotógyűjteményt (Magyarfalusi emlékek) is összeállítottál. A származáson, a tanulmányokon túl, miért foglalkoztat téged annyira a szülőfalud világa? Például a csángó magyar mese különbözik-e a többi magyar népmesétől? És egyáltalán: mit jelent a néprajzkutatás, és mit jelent az írás a te életedben? Hol helyezkednek el?

Mesekutatással nem foglalkoztam. A két gyűjtemény anyaga úgy állt össze, hogy a nyári tanítások során igyekeztem feltárni a helyi folklórt, és azt a gyerekekkel együtt újratulni. Jóval később megkeresett egy budapesti hölgy, aki moldvai meséket szeretett volna CD-n kiadni, és mesegyűjtéssel bízott meg, nem csak Magyarfaluba, hanem más magyar falvakba is. Ez utóbbi gyűjtésből állt össze a második mesekötet, az *Aranyréce*. A gyűjtemények kiadására azért került sor, mert azt gondoltam, hogy ezek a szövegek valamikor a mi nyelvemlékeink lesznek. Örültem annak, hogy műfajilag besorolható lesz a könyv, de cseppet sem szép, élvezetes meséket akartam közölni, hanem (hiteles) nyelvjárás-szövegeket.

Egyébként a moldvai magyar mesehagyomány és a Kárpát-medencei mesehagyomány között nincs nagy különbség, ami a mesék típusát, motívumvilágát illeti. A másság inkább az előadás módjában, illetőleg a nyelvi sajátosságokban van, ami azonban kellően karakterizálja a mesét, hiszen a nyelv(járás) alapján már megállapítható, hogy azt a bizonyos Babszem Jankó című mesét egy lézpedi, egy kalagori, vagy egy magyarfalusi mesemondó mondta el.

Ott tartottunk, hogy hol is van a te életedben a néprajzkutatás és a költészet?

A néprajzban van egy prekonceptió, miszerint a saját közösség kutatása kockázatos vállalkozás. Valóban: roppant nehéz ügy, ám a nehézség nem a bennszülötti státusból fakad. Az, hogy a huszadik század történelmi viharai közepette Moldvában megmaradt a magyarság, jelentős mértékben annak köszönhető, hogy mint téma, kisebb-nagyobb megszakításokkal, jelen volt a magyar sajtóban, a publicisztikában, a tudományos közlésekben. Ezek a közlések ellenben – a dolog természeténél fogva – magukon viselik a külső szempontok túlsúlyát. Nem azt állítom, hogy torz a kép, még csak az sem, hogy egyoldalú, de azt igen, hogy van mit finomítani rajta. Ha van a néprajzban célo, akkor a legfontosabb célo az, hogy a külső-belső szempontot közelítsem egymáshoz. Egyáltalán nem biztos, hogy az, amire vállalkoztam, kivitelezhető, de abban biztos vagyok, hogy a helyzetemnél fogva ez a legtöbb, amit tehetek.

Bizonyos, hogy kényelmesebb volna városi néprajzzal foglalkozni, budapesti témát kutatni. De miután a falummal és a családommal élő kapcsolatban vagyok, hiszen rendszeresen hazajárok, nem tudok elmenni sem fizikai, sem szellemi értelemben amellet, amit ott látok és tapasztalok. Magyarfalu és köztem ezer kilométer van, és húsz, külön utakon bejárt esztendő. Mégis egy a történetünk, hiszen Magyarfalu teljesen meghatározza az én életemet, és bizonyos, hogy amíg élek addig közöm lesz hozzá.

A fotóalbum szerkesztését is egy kicsit az előbb említett körülmények motiválták. Ismerem a moldvai magyarokról készült képeskönyveket, az egyikben még saját magamat is felfedeztem. Éppen e könyvek lapozgatása közben jöttem rá arra, hogy nálunk a faluban is vannak fényképek, régi képek, de azok egészen

más tartalmú képek. Azokon a képeken az emberek szépek, ünneplő ruhában vannak, mosolyognak, vígadnak. Persze, hogy más jellegű képek ezek, hiszen ünnepnapokon megjelenő vándorfényképész által készített ünnepi fotók voltak. Azt gondoltam, hogy ha a külvilág számára megalkotott képi világot ezekkel a fajta képekkel készítjük, még közelebb kerülünk a valós képhez.

Ennél is fontosabb volt azonban egy másik szempont. Magyarfalu nem rendelkezik saját múltjára vonatkozó írott forrásokkal, még olyanokkal sem, amit kívülről írtak volna. Erre a célra egyedül a fényképek állnak rendelkezésre, amik, megítélésem szerint komoly forrásnak számítanak.

Az albummal végül az volt a célom, hogy legalább szimbolikusan egységesítsem a második világháború után Magyarországra áttelepült magyarfalusiakat a ma is Magyarfaluban élő közösséggel. Az 1940-es évek elején az akkori településnek mintegy a fele költözött át a mai Baranya megyei Egyházaskozárra. Fél évszázad alatt a helyben maradt lakosság száma megháromszorozódott.

Költészet... Kicsit talán már érzékeltettem azt, hogy nem találtam, sőt ma sem igazán találok a helyemet. Ebben a kapkodásban egyszer csak rám talált a vers. Ezt azért kell így fogalmazni, mert ezt a kiszolgáltatottságot ma is érzem és tapasztalom, ugyanis, ha nem akar megszületni a vers, akkor a vers nem születik meg. Az ember persze előkészíti a talajt, és az egész életet úgy alakítja, hogy a versnek ne álljon semmi az útjába, de a vers mindig csak érkezik.

Elég későn, a második kötet megjelenése után jöttem rá arra, hogy az, amit én művelek, annak már régen feltalálták a nevét. Soha nem merem volna azt hinni, hogy az, amit én írok, műfailag rokon azzal, amit Petőfi Sándor művelt.

Te mit gondoltál arról, amit írtál?

Nem tudom... Egyszerűen csak írtam. A néprajztudományba beletanultam, felfogtam, talán meg is értettem, hogy mi az. Az irodalom, a költészet nagyon sokáig csak gondolati szinten zajlott bennem. Nem volt arca. Ha meg is jelent egy-egy írás, annak semmi következménye nem volt. Mindössze azt éreztem, hogy nekem van egy másik világom is. Aztán az a másik világ egyre stabilabb alakot öltött, és egyre inkább az lett A világ.

A második kötet után joggal kaptam nem kevés és nem túl barátságos kritikát. Ha az ember publikussá teszi az irományait, akkor azt elolvassák, és elmondják, sőt megírják, amit gondolnak róla. Az olvasó csak a szöveggel találkozik, ezért a szövegnek olyannak kell lennie, hogy az egyszersmind helyettesítse az embert. El kellett fogadnom, hogy ha a nyilvánosság színe előtt akarom folytatni ezt a valamit, akkor bizonyos dolgokat meg kell tanulni, figyelembe kell venni, és minden

egyes hibáért el kell viselni a szankciót. Ennek az első megleckéztetésnek az lett az egyik következménye, hogy a versírás során többet gondolkodtam, mint írtam, vagyis, hogy jól elrejtettem azt, amit végső soron nagyon röviden megírtam, így, az az olvasó, akinek egy perce van egy versre, és nincs ideje dekódolni a szövegeket, másodszor nem fogja kézbe venni az én könyvemet.

A harmadik kötetben végképp leszoktam arról, hogy a „belső” kép, a gondolat a maga érthetetlen-ségében jelenjen meg a szövegben, a versben. Merev, fegyelmezett stílus alakult ki, ami pallérozott szavakat, sorokat, mondatokat szült. Miközben próbáltam javulni, érvényesíteni a szöveggondozást, két dologhoz mindvégig hű maradtam: továbbra is szabadon engedtem a lényegét: nincs kinyilatkoztatás, nincs magyarázkodás, csak tapogatózás, kísérletezés és felmutatás van. A másik törvény, amihez lojális voltam, az volt, hogy a „belső” képet nem akartam belegyömöszölnöm meglévő irodalmi formákba, verslábakba, hanem megkerestem, megteremtettem a saját formáját. Azt a szövegformát, ami annak a bizonyos „belső” képnek a legszebb arca lett, meghagytam, és az lett az én versem.

Hogyan és hol látod a saját helyedet a magyar irodalomban? Nekem az tapasztalatom, hogy egyik legegységesebb hangú szerző vagy. Hagyományos témákról (szülőföld, anya, szerelem, Isten) úgy beszélsz, hogy annak nem nagyon találni párját a mai magyar költészetben. (Az irodalomtörténeti múlt egyes szerzőire, Pilinszkyre, József Attilára már inkább lehetne mutogatni.) Nemzedéktársaid nem ezt a lírai nyelvet használják, még a témák sem közösé. Erőteljes például a vallási szimbolika, jellegzetes az enigmatikuság. A versformák szabadsága is sajátosan egyéni. Téged nem lehet csángó költőnek sem nevezni, miközben vannak, akiket szokás így illetni, bár a te első könyvednek is az volt a címe, hogy Pár csángó szó. Egyre inkább egyetemes érvényű líra az, amit művelsz, művelni akarsz. Kötődsz-e a csángó irodalmi hagyományokhoz, az ún. csángó írók munkásságához, és egyáltalán milyen irodalmi hagyományok a meghatározóak számodra?

Amíg a szakma nem tette föl nekem a kérdést, hogy hová tartozónak vélem magam, addig én ezen nem gondolkodtam el. Azt hiszem, a probléma forrása ott van, hogy nem szerepben gondolkodom. Nem az van, hogy tudok írni, tehát írok. Hanem az van, hogy magam is kíváncsi vagyok arra, hogy mit keres ez a jelenség az én életemben, és mivé akar válni. Nem volt célom vele. Hagytam, hogy alakuljon.

Sokat olvasok. Különösen a kortársaimra vagyok kíváncsi és a külföldi szerzőkre. Látom, hogy nem vagyunk egyformák. Látom, hogy más a formája, a tartalma, a hangulata a verseinknek. De én továbbra sem akarok azonos lenni mással vagy a korizléssel. Nem is tudnék. A belső szempontot, a képet megfeleltetem,

de nem rendelem alá a külső formának. Nem másolom, és nem magyarázom a valóságot. Érzek különbséget az alkotás és a szépírás képessége között. Elvileg négy tudomány világába mártottam bele az agyamat. Számomra a legközönségesebb jelenségnek is legalább négy arca van. Azt hiszem, ez a tanult magatartás, világszemlélet jelentős mértékben meghatározza írásmódomat. És úgy tűnik, egyben el is határolja a mai irodalmi alkotásmódoktól. A Pilinszky és a Hervay költészethez azonban nagyon vonzódok.

A csángó hagyomány jelen van, biztos, hogy ez is oka annak, hogy nehezen besorolhatóak az írásaim. Még az sem kizárt, hogy az egész problémára ez a magyarázat. A prózában mutatja meg igazán az arcát az a világ, ami egyre csak a múlt. Keresem és nem találok az én múltamat. Kicsit a keresés lett a hazám, a világom.

Duma-István András is sajátos utat, önálló nyelvet teremtett. Magyarul írja csángó verseit, amiket ellenben falus társai nem tudnak elolvasni, hiszen nem tudnak magyarul olvasni, a Moldván kívüli magyarság pedig nehezen érti meg, a befogadást, az értést lábujjzettek segítik.

Azt gondolom, hogy meg kell jeleníteni az irodalomban a nyelvjárás szépségeit, de a művészetnek egyetemes érvényűnek is kell lennie. És azt hiszem, a moldvai magyarságnak is akkor adjuk a legtöbbet, ha a legmagasabb szintre emeljük fel.

A legutóbbi, Névtelen nap című verseskötettedben közzétett művek közül csak egyetlen egynek van zárójelben a címe: (nemzet), bizonyára nem véletlenül. Sorsod ismeretében és a versszöveg alapján az olvasónak lehetnek elképzelései arról, hogy miért is, de most arra kérlek, hogy indokold magad.

Ez a kötet egyik legkomolyabb szövege. Nagy veszélynek teszem ki magam, amikor magyarázni próbálok, ám legyen: a szöveg arról akart volna szólni, hogy a csángóság kezdetben is és napjainkban is a nemzet zárójelbe tett része. (Akkor tesztünk valamit zárójelbe, amikor nem egészen megállapítja, hogy ez és ez történt a csángósággal – például: „Édenünkől / a tudás fáját / ócska piacra / hordták a kuttyák” –, a történetek miatt kicsit az Úrral is perlekedik, de nem von le következtetést, pláne nem ítélkezik a történelem felett! És persze, lehet arra is gondolni, hogy ha az elefánt zárójelbe teszi a hangját, a föld fenekén kotorászó hangya, amikor kedve szottyan rajzolni, két hatalmas zárójel közé fogja bezárni az elefántot.

Az Élet(fogytiglan) című legutóbbi köteted azokat a leveleket tartalmazza, amelyeket a Moldvai Magyarság című folyóiratba írtál, kezdetben Borbáth Erzsébethez, aki a tanárod volt. Utóbb az írók már elvesztik a levélformát, egy-egy kis esszének, sok esetben lírai esszének, sok esetben történetet mesélőnek látszanak inkább,

és alapvetően vallomások. A téma ugyanaz, mint amiről eddig is beszéltünk, éppen a versvilágodnak a valósághátterét lehet megismerni ezekben az írásokban. Azt, hogy mi volt, mi van Magyarfaluban. Különböző vallási hagyományokat, ünnepeket, ünnepköröket, a már említett nagymama történeteit stb. Néprajzi szempontból is nagyon érdekesek ezek a szövegek, de érdekes ráismerni a vers és prózavilágod poétikái hasonlóságaira, közös pontjaira is. Gyakran ezek is lírai sűrítettségű nyelvi szövegek például, helyenként kifejezetten enigmatikusak is. De a Bárkaonline-on közzétett elvileg prózai blogbejegyzéseid is gyakran líraiak voltak, sőt, már-már (vagy már-már nélkül) versek. Érzékelsz-e határokat a két műnem között, fontos-e számodra, az írói tevékenységedben az elkülönítésük, mennyire tudatosan alakítod szövegeid lírai és prózai karakterét?

Alapvetően hagyománytisztelő vagyok. Ugyan nem lehet a formát az eszmétől elválasztani, mégis úgy tudnám magam a legjobban kifejezni, ha azt mondom: ez utóbbihoz vagyok hűséges. Másodszor: különbséget teszek, mert különbséget érzek a leíró és az alkotó művészet, írásmód között. Mondom ezt annak ellenére, hogy tudom: a jó írás az, amikor a forma, az eszme, a leírás koherens, harmonikus alkotás. Amikor írok, nem arra vigyázok, hogy nehogyan hiba csússzon az irodalom kanonikus képleteinek az alkalmazásában. Azzal gyötörődöm, hogy azt a valamit (pl. nagyanyám látomását), hogyan tudnám úgy kifejezni, hogy az, több legyen, mint forma, több legyen, mint üzenet és több legyen, mint a kettő harmonikus egysége. Meggyőződése, hogy ettől nem érthetlenebb lesz a szöveg, hanem titokzatossággal és szimbólummal „megkeresztelt”, vagyis éppen olyan „megfoghatatlan” mint mondjuk a „tárgya” (azaz a látomás). Az írásalakítás tehát tudatos. Méghozzá azért, mert én „civilben” (ld. blog) is ilyen vagyok. Ilyennek látom a világot. És, ha a világ rám néz, ilyennek látja magát bennem. Én megtettem a lépést a világ felé, ám a világ nem tette meg a lépést felém. Megtanultam a világ nyelvét, de a világ nem beszél az én nyelvemet. Ez az egyik oka annak, hogy nagyon ritkán értjük meg egymást. És talán ez az oka annak is, hogy a prózám lírai, a líráim pedig szabad.

Akár verset, akár prózát (blogbejegyzést) írsz, szeretsz filozofikus mélységgel és tömörséggel fogalmazni, sőt már-már aforisztikusan, szentenciaszerűen. De még most, a válaszodban is így tettél kicsit. Nem félsz-e a mondatok, a mondataid időnkénti látványos lezártaságától, befejezettségétől? Súlyától?

Engedd meg, hogy azt mondjam, elképesztő nehéz dolgokat tudsz kérdezni, olyanokat, amik engem nem foglalkoztatnak, soha eszembe nem jutnának. Ez például elég ok arra, hogy egy-egy kérdés hallatán az igen-nem válasz helyett filozofálásba kezdjek. Az írásban inkább rejtőzködést „követek el”. A nyer-

ERDÉLYI ZSUZSANNA ◀

Majd az idő kipörgeti!

Gondolatok az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola kiállításai kapcsán

Újkígyós közel áll hozzám. Jó húsz esztendővel ezelőtt többször jártam itt. Jól megismertem a falu népét, Szigeti Antal plébános úr nemcsak lelkipásztor, hanem szociális, kulturális téren is kifejtett tevékenységét. Emlékszem a szeretetotthon építésére, az 1992-es Szabadkígyósi Csángó Konferencián való részvételére, és a diákokkal folytatott pingpongozásaira. Hasonló emlékezetes találkozásom volt Harangozó Imrével is, aki a csángóság iránti elkötelezettségével, fáradhatatlan moldvai gyűjtőmunkájával alapozta meg szakmai kapcsolatunkat. Kezdetben nagyon emberi módon kérte a segítségemet, amit aztán nagyvonalúan viszonzott: gyűjtései számomra ismeretlen darabjaiból többet rendelkezésemre bocsájtott. Ezzel színezte-kiegészítette az én moldvai anyagomat. Kutatóútjai eredményeit nagyjelentőségű antológiák, kiadványok jelzik, amelyek mind az archaikus népi imádságok, mind a gyógyító-ráolvasó imák műfaji állományát gazdagítják, és ezzel a csángó magyarság szellemi arculatát élesítik. Harangozó Imre nemcsak a szellemi, hanem a tárgyi javakra is összpontosít, ahogy ezt jelen kiállításunk is bizonyítja. S mindezek háttérben ott az általa létrehozott Ipolyi Arnold Népfőiskola, amely intézményi keretbe foglalja Harangozó Imre és társai működését, amelybe ez a kiállítás is tartozik.

A csángó népi kultúra emlékeinek bemutatását nagyon fontosnak tartjuk, azért, mert e történeti népcsoport hozzánk is tartozik, nembéli testvérünk. Nembéli, ha az ősi oszét rokonságot mutató szép magyar szó, a „nem” származékára, a nemzetre gondolunk, amely az egy nemből valók összességét jelenti. Ez a meghatározás azért találó, mert sem a reformkori honfi, sem a hazafi kifejezés nem alkalmazható a csángókra. Végül is nem ugyanabban a honban, hazában élünk. Egymástól jó távol, de lélekben közel, egyre közelebb. Még a Trianon utáni hangtalan évtizedekben is sokat gondoltunk rájuk. Fájó szívvel tetűk, mert még saját magunknál is árvaabbnak éreztük őket. Igaz, hogy 1920-ig csak egy ugrásnyira voltak az

anyaországtól, utána azonban a mesék hétmérföldes csizmája kellett volna, hogy eljussunk hozzájuk.

Nehéz élethelyzetekben fogódzót és erőt jelent kedvenc mondásom: „Majd az idő kipörgeti!” Most is ezt tette: kipörgette. Az eddigi térbeli és nemcsak térbeli távolságot lassan átlépi az idő, és elhozza ezen évezred első ajándékaként az elnyert szabad átjárás lehetőségét. Ennek a ténynek a jelentőségét azok érzik át igazán, akik ismerik az Erdélybe illetve Moldvába való utazás nehézségeit, s főleg a szekuritátétól való sokszor hidegrázós félelmet. Volt módom mindezt meg tapasztalni.

Az egymásra találás vágya bennünk, népismeret-néprajzkutatókban már régóta munkálkodik. Elég, ha Petrás Incére gondolunk, vagy későbbi utódaira, Lükő Gáborra és a csángók tiszteletbeli atyjára, a feledhetetlen emléktű Domokos Pál Péterre, aki egész életét a csángó magyarság szolgálatára tette fel. Megszállottságának sokat köszönhetünk mindnyájan, akikre hatott az ő szellemisége, tiszta embersége, mély hite. Jómagam is ezen utóbbiak közé tartoztam. Éveken át térdig érő hóban, júliusi forróságban róttam az utakat, és igyekeztem még a Kaszás előtt elérni a csodaagyú öregeket. Mindezt a Dunántúlon, a háború alatt-után Baranya áttelepült csángók nyomában. A *Hegyet hágék, lőtőt lépék* kötetek miatt tiltólistára kerültem. Erdélybe, pláne Moldvába nem mehettam. 1978 szeptemberében, összekötve a csíksomlyói Kisasszony-napi búcsúval, egy hetet töltöttem Székelyföldön. Keserves volt a szekusok előli bujkálás, elködösítés. Furcsa dolog, de visszatérve a kádári Magyarországra, Biharkeresztesnél mázsányi kő esett le a szívemről, koppant a földre. Úgy éreztem, szállok a magasba.

A hazai csángók körében végzett gyűjtésemet Péter bácsi megkönnyítette tanácsaival: mely községekbe menjek, hol talállok jó öregeket, és név szerint is kiket keressek fel. Meg is tettem, miközben jó sorsom még sok más kiváló emlékeztető öreggel is összehozott. Büszkén mutattam a szövegeket Péter bácsinak, ő meg örvendezett velem együtt. És még valaki örvendezett

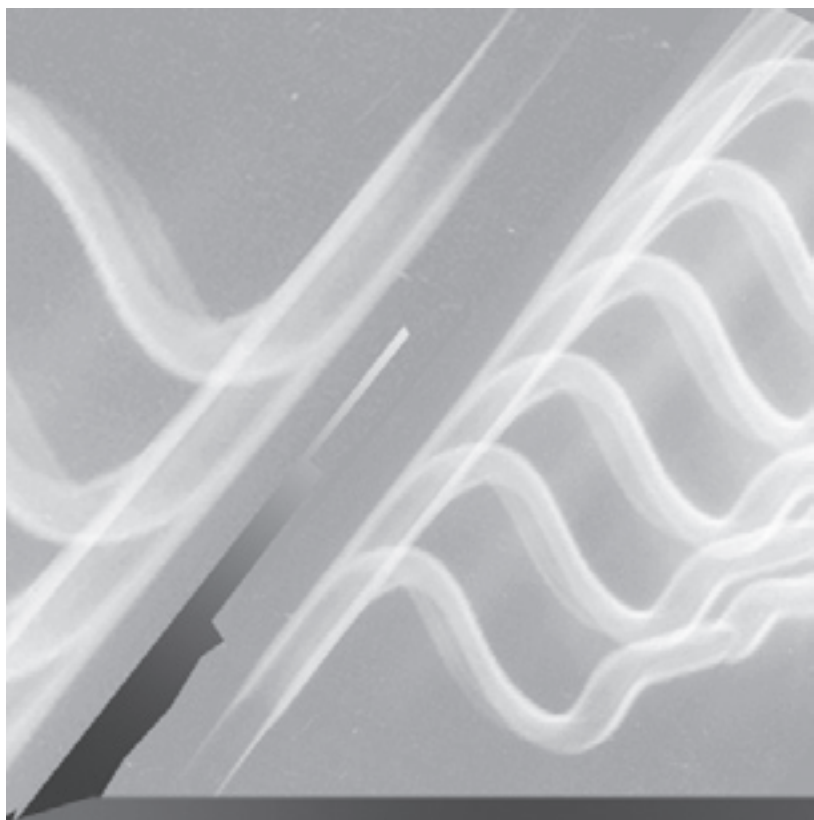
sesség (szókimondás) helyett a metaforát (árnyalat) választom. A rövid és tömör dolgokat szeretem. Írni is, olvasni is. Leginkább azokat, ahol kiráz a hideg a gyönyörtől. Az illet pedig nem kifejtteni, hanem felvillantani szokás.

Van ennek a dolognak egy praktikus, ha úgy tesszük: csángó oka is. Magyarfaluban (és a szóbeliségben létező kultúrákban) a papír, az írás láttán az emberek azt feltételezik, hogy valami nagy baj következik. A személyigazolványon és az imakönyvön kívül minden más papírtárgy rosszat sejtetett. Amikor írok: félek. Nem a következményektől, hanem a(z írás) folyamatától. Az írott szónak súlya van. Ezt a tapasztalatot abból a világból hozom. Aztán adva van a terjedelem is, gazdálkodni kell azzal az egy oldalal, ezért is sűrítetek. A rejtőzködésnek végül van egy másfajta oka is. Az, hogy nem szeretek ítélni – tehát nem nevezem néven a dolgokat, nem kreálok ellenséget. Elég baj az, hogy az asszimilációt, az atrocitásokat meg kellett élnem, legalább az ezekről

a jelenségekről való gondolkodásomban hadd tekintsek egy kicsit magasabbról.

Az Élet(fogytiglan) című kötetekben látható, hogy alig tudod visszafogni, a rövid terjedelemben beleszorítani a történetmondó kedvedet, hajlamodat. Számtalanszor rejtész el a levélben egy-egy megkapó történetet, s ez a történet hol az esszéisztikus és/vagy a lírai gondolat illusztrálása, hol annak a kiindulása. Már-már egy gyönyörű, nagy csángó regény hősei is felrémlenek a levelek világában. A költő már bizonyított, nem lennék meglepve, ha a prózaíró is előbb vagy utóbb újabb prózaművekkkel varázsolna el minket. Nagyot tévedek, kockáztatok, ha ezt feltételezem?

A varázsolással kockáztatasz, de egyébként, nem. Sokan kértek rá, hogy írjak prózát. Kétségkívül: rendkívül időszerű volna egy szépirodalmi művet írni a moldvai csángó világról. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy én tudok prózát írni, viszont pillanatnyilag a legfontosabb az, hogy van feladat, hogy ez egy ragyogó feladat, és én ennek eleget szeretnék tenni. Én fogok kockáztatni: a mélyre evezek.

Fényhullám II. (2006; számítógépes grafika)

Moldvai csángó hagyományok a békési Újkígyóson

Beszélgetés Harangozó Imrével

*Törjük az akadályt, melytől nem mehetünk,
S mind az emberiség kertébe sietünk.
Vajha Moldvának is kies parlagjai,
Ameddig terjednek a Pontus habjai,
Magyar Koronánknak árnyékába menne,
S a csángó magyar is polgártársunk lenne!*

Csokonai Vitéz Mihály: Marosvásárhelyi gondolatok (részlet)

*Régi Moldva-járó vagy, hogy látod, mi az, ami a moldvai magyarság önazonosságát meghatározza? Egy-
sleges identitást tapasztaltál? Mit gondolsz, mit rejt való-
sában ez a kérdés?*

A moldvai magyarok túlnyomó része akkor telepedt mai lakhelyére, amikor még a mai fogalmaink szerinti nemzettudat nem létezett. Identitástudatuk tehát nem azonos a Kárpát-medencei magyarok önazonosság-képével. Önmeghatározásuk főképpen a valláshoz tapad, hiszen nyelvükön kívül ez különbözteti meg őket legmarkánsabban a keleti rítust követő románságtól. Az európai típusú, XVIII–XIX. századi gyökerezettségű identitástudat nyoma csak azokban a közösségekben fedezhető föl, ahol a legutóbbi időkhöz tartó folyamatos székely betelepüléssel és eleven székelyföldi kapcsolatokkal számolhatunk. Ilyen a teljesség igénye nélkül Frumósza, Lábnik, Lészped, Pusztina, Szőlőhegy, Vizánta, stb. Mivel itt magyar nyelvű iskolai és egyházi intézmények nem működhetek, s részben ma sem működhetnek, a moldvai csángók történeti emlékezete is gyökeresen eltér a Kárpát-medencében élő magyarság történeti tudatától. Anyanyelvű írásbeliség hiányában elsősorban a szóbeliség közvetítette nemzedékről nemzedékre a magyar múlttal, eredettudattal kapcsolatos elemi tudnivalókat.

Találkoztál körükben román identitású csángóval?

Moldvában mindenki, románok, cigányok, csángók egyaránt tudja, hogy a csángók jelen nyelvi állapotuk-

tól függetlenül magyarok. Ám ez sajnos mára egyre kevésbé egyértelmű. Nemrég olvastam egy magyar fiatalok által készített kutatás összegzését, ebben a tudomány függetlensége és tárgyilagossága nevében maguk a kutatók sem foglaltak állást, pontosabban úgy tettek, mintha nem tudnák azt, amit mindenki tud. Persze a kérdéseikre adott válaszok is meglehetősen esetlegesek voltak, hiszen nem mindegy, hogy ki, kit, hogyan és mikor kérdez meg ebben az ügyben. Az én tapasztalatom az, hogy románok igazán még ott sem tartják magukat, ahol már generációk óta nem beszélnek a magyar nyelvet. Magyarul már mit sem tudó katolikus falvakkal szomszédos román települések lakói gyakran emlegetik szomszédaikat „unguri”-ként, tehát magyarként. Halottam illet a talpaiakról, brázaikról, bargovániakról. Ezek a magyar eredetű, de mára már teljesen román nyelvű csángók, a kérdést megkerülve sokszor önmagukat „katolikus nemzetiségű”-ként határozzák meg, mit sem törődve azzal, hogy a katolikus mivolt nem nemzethez, hanem vallási közösséghez való tartozást takar.

Hogyan értelmezed te a csángó kifejezést, mit értesz alatta? Természetesen nem a szó etimológiájára gondolok, arra vagyok kíváncsi, hogy szerinted mi van mögötte, faji, nyelvi, kulturális másság?

Valóban, meg kell határozni azt, hogy a „csángó” megnevezésen pontosan mi is értendő. Csángó volna Moldva minden egyes magyar eredetű lakosa, aki itt született? Persze nyilván figyelembe kellene vennünk

mindig velünk, Csángóföld másik nagy megszállottja és szakrális emlékeinek fáradhatatlan gyűjtője, a bencés Jáki Teodóz atya. A fiatalok közül a kolozsvári Tánczos Vilmos, vagy épp az újkígyósi Harangozó Imre mentette Moldvában mindazt, ami egyáltalán még menthető.

Személyes kapcsolatba kerülve a csángókkal, sokszor töprengtem hányatott sorsukon. Gyakran kérdeztem a „Zistenőszencségét”, ahogy a klézsei Márics Gyuri bácsi Egyházasközséren emlegette az Úristent, hogy miért alakította életük menetét úgy, ahogy tette, és miért ítélte őket árvaságra? Hogy miért? Mert az Úristennek úgy tetszett, hogy a moldvai magyarokat kinevezze a magyarság kincstartóivá. E tisztséget meg is érdemelték. Ők ugyanis a maguk elszigeteltségében századokon át hordozták, és az élő szó erejével jelenítették meg mindazt a szellemi értéket, amit az írás a holt betűvel rögzített, ha egyáltalán rögzített. A csángók szembesítettek minket múltbéli önmagunkkal, sorsunkat kifejező énekeinkkel, imádságainkkal, és a kódexek korára emlékeztető gyönyörű archaikus nyelvünkkel. Nem véletlenül neveztem a mi csodálatos agyú, dalos szívű öregeinket élő kódexlapoknak, megszólaló fölióknak, valamiféle szenteknek.

A szellemi javak ezen bősége, a szépség bűvölete készítetett minket a gyűjtésre, kiszikkadt magyarokat a dúslelkű csángóság nyomába. Töltekezni akartunk mindazzal, amit olyan bőkezűen, szeretettel adtak át nekünk. Ikonszerű képgazdag imádságaik, ékesen díszített énekeik egy más szférába lendítettek át minket,

Himnusz (2010; olaj, vászon; 80x80 cm)

ahol kinyílik a lélek, és messze múltba száll a képzelet. Oda, ahol az Isten uralta a lelkeket, és Szűz Mária a szíveket. Mindez a sok szellemi szépség, érték nem különíthető el egy nép kultúrájában az anyagi világnak az élet teljességét kifejező tárgyi emlékeitől. Tehát ha gyönyörűséggel hallgatjuk egy népközösség énekeit, imádságait, ugyanolyan gyönyörűséggel szemlélhetjük a valós élet igényelte eszközeit, művészi kivitelű használati és viseleti darabjait. Hol az ének, hol az ima tölt fel minket, hol meg a sok szín kápráztatja el szemünket.

A közelmúltban tudtam meg, hogy Czank Gábor plébános úr, aki ugyan sajnálatosan rövid időt töltött Újkígyóson, sok más között e téren is maradandó értéket hagyva maga után, saját gyűjteményének egy részét is átadta az Ipolyi Arnold Népfőiskolának, amely a nagy előd, Kálmány Lajos működési területéről megmentett tárgyakat tartalmazza. Köszönet érte neki is.

Ezt folytatva, ezután részemről már csak a köszönet szava marad mindazon magánszemélyeknek, szervezeteknek és azok vezetőinek, akiknek, illetve amelyeknek az összefogása segítette és reményeim szerint a jövőben is segíteni fogja Harangozó Imre munkáját, s melynek eredményeként most részt vehetünk ezen a település határára messze túlmutató nagyjelentőségű eseményen. Sajnos én – magas korom és testi gyarlóságom miatt – csupán lélekben tartok Önökkel, de a távolból is kívánhatom Isten áldását Mindnyájukra és további értékmentő igyekezetükre.

azokat is, akik ezt az eredetet megtagadták, illetve elfelejtették, ha egyáltalán birtokolták valamikor. Talán csak azokat kellene a csángó közösség tagjaiként elkönyvelni, akik ezt az identitást tudatosan vállalják? Kérdés az is: csángónak számít-e az a személy, aki mondjuk egy moldvai csángó faluban él, de románnak érzi magát, aki valamelyik moldvai, vagy erdélyi városban, erős csángó gyökerekkel, családi kapcsolatokkal él, de a csángósággal ezenkívül nem akar, vagy nem tud közösséget vállalni. S akkor még nem is szoltunk az Olaszországban, Spanyolországban élőkről...

A leplezett vagy rejtett katolikus, vagy csángó, vagy magyar identitáson túl, milyen egyéb, konkrét nyomokra bukkantál, amik magyarságra, magyar múltra utalnak?

Beszéljünk a nagymamákról és nagyapákról, akik még beszélnek a magyar nyelvet, s a maguk módján kívül rekedtek az előbb vázolt bábeli zavaron... A szóbeliség okán sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy népi emlékezetünk, folklórkincsünk micsoda értéket jelent. Különösen nekünk, magyaroknak, vagy tágítva a kört mondhatjuk azt, hogy közép-európaiaknak fontos ez az eleven emlékezetbe oltott darabka múlt, mely akár családot, közösséget, nemzetet megtartó erő forrásává is válhat. Igen fontos például Moldvában megvizsgálni a magyar szentek tiszteletének nyomait, mint a magyarsághoz tartozás utolsó tanújeleinek egyikét. A Jászvásári Egyházmegye területén valaha négy templomban tisztelték Szent István magyar királyt az oltáron. (Kickófalva, Magyarfalu, Pusztina, Szőlőhegy.) A Vráncsa megyei Vizántán pedig Szent László volt a templom védőszentje. Mára csupán egyetlen moldvai településen, Pusztinában találhatjuk meg Szent István királyt az oltárképen. A másik három falu templomát más védőszent oltalmába ajánlotta az egyházi vezetés, olyan patrónust választva, aki nem hordozza közvetlenül a magyar eredet emlékét.

Mit tapasztaltál, van-e önálló kultusza a magyar szenteknek Moldvában? Kapcsolódik-e önálló folklórhagyomány egy-egy történeti személyhez?

Mivel ez a téma rendkívül fontos, s kultúrtörténeti szempontból egy ilyen beszélgetés határain túlmutató módon szövevényes is, itt most csak néhány jellemző vonást emelhetünk ki. Ilyen az a tény, miszerint Szent László király emlékezetét, mint azt már említettem, az egyik legelzártabb moldvai magyar településen őrizte a hívó nép vallásos tisztelete és maga a templom. Meglepő módon azonban a falu öregjei – azon túl, hogy Szent László magyar király volt, és régi templomuk védőszentje –, igen keveset tudnak róla. A közösség emlékezte megőrzött azonban egy nagyon szép szöveget, egy vízvető imádságot, amelyben Szent István király, mi több, a következő beszédes kép szerepel: „Elmentem a Szent Están templomába...” Változatokban gazdag például a húshagyat hagyományköre, amely egy háborúhoz, országvédő, nemzetségmentő hadakozáshoz kapcsolódik.

Hogy kerültél kapcsolatba a moldvai magyarsággal?

Ha jól emlékszem, 1986-ban hallottam először élő csángó beszédet Kallós Zoltán kolozsvári lakásán. Az első döbbeneten túl különös izgalmat éreztem. 21 éves főiskolás voltam akkor, nem tudatosodott bennem, mégis valahogyan azonnal egyértelművé vált számomra, hogy az egész életemet befolyásoló találkozás volt ez. Több-kevesebb sikerrel próbáltam Moldvába eljutni, amikor tiltották, ha tehettem, mentem, amikor még jó esetben is csak túrték. S ha már így vetődik fel a kérdés, elmondhatom, hogy én még úgy nem jártam Moldvában, hogy azt támogatták volna. Időről időre mennem kell, Etelköz nem ereszt. Eddig, bár nem számolom pontosan, talán több mint ötven alkalommal jártam ott.

Egyedül utaztál, voltak biztatód?

Szerencsés vagyok, hiszen Pozsony Ferencsel, Tancos Vilmossal, Takács Györggyel együtt részese lehettem a csángó vallásos népköltészet feltárásának – az 1990-es változás után azt a munkát folytattuk, amit Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna, és Bosnyák Sándor – az ismert történelmi, politikai okok miatt – negyedszázaddal korábban nem tudott maradéktalanul elvégezni. Elsősorban az archaikus szövegfolklór emlékei érdekelnek, amelyek a középkori elemeket is megőrző hit-, hiedelemvilág megnyilatkozásai: ráolvasó – gyógyító, illetve archaikus népi imádságok, népénekek, legendák, de foglalkoztat a közösség egész hitvilága és világképe is. A már említett Erdélyi Zsuzsa nénin és Kallós Zoli bácsin kívül Domokos Pál Péter, vagy Lükő Gábor, de Gazda József és Seres András is a mai világban igen-igen ritka, s talán épp ezért nagyon értékes ajándékot adott nekem, az akkor még talán a pusztá lelkesedésen túl nem sok erényt birtokló fiatal vidéki tanítónak, bizalmat, vagy talán még ennél is többet: szeretetet. Nem mulasztom, nem mulaszthatom el fölelegetni a moldvai csángó falvak fáradhatatlan krónikását, kedves keresztkomámát, az immár gyimesközéploki polgárként élő Halász Pétert sem.

Van-e olyan élmény, ami kimagaslik a többi között?

Nagyon sok ilyen élményem van, így csupán szemelgetni tudok. Az egyik, a Szászka Erdős Péterrel való megismerkedésem története. Péter bácsi Szabófalva krónikása, mindenese volt. Az 1967-től beindított zsögödfürdői Tavasz a Hargitán fesztivál, amolyan Csíksomlyóval szemben megrendezett „ellenbúcsú” volt. A néptáncot, népzenei fölvonulató rendezvény hivatalos keretét kínált a székelyek számára a gyülekezési jog látszólagos megélésére. Ha jól emlékszem, 1986-ban a pünkösdi búcsú után elmentem megnézni a gyimesiek műsorát. A sokezeres tömegben leültem a fűre, s hallom, hogy a mellettem ülő, szerényen öltözött, vékony bácsi valóságos „ómagyar” nyelven értekezik a mellette ülővel. Szászka Erdős Péter volt, házigazdájával, a csíkszentsimoni Illyés Imrével, „tanácsolt”. A Hargita újság másnapi száma arról írt, hogy több

mint 50.000-en fordultak meg a fesztiválon. Mondok mást is: 1999-ben a kiváló kelgyesti adatközlőtől, Keláru Agata nénitől lejegyeztem egy mondatöredéket, amelyet beszerkesztettem az északi csángók hagyományairól szóló gyűjteményes kötetbe. A tartalom szerint egymás mellé került egy Lükő Gábortól kapott kéziratos gyűjtéssel, ami ebben a könyvben jelent meg először, ezt a szöveget Gábor bácsi 1933-ban írta le Jugánban. A két narratíva lejegyzése között 66 év telt el, s a szövegek összeillesztve mégis tökéletes egységet alkotnak. Együtt több, együtt értékesebb ez a két töredék, mint külön-külön. Épp az ilyen esetekben bizonytalanodik el, vagy éppen bizonyosodik meg az ember: vajon nem a Gondviselés tudatos, tervszerű tevékenysége ez, amellyel az általam irányítani vélt sorsomat az Őáltala meghatározott cél felé vezeti...

Szabófalvát említetted, Lakatos Demeter szülőfaluját. Száz éve született Lakatos Demeter költő. Mikor és hol találkozott először a költészetével? Mit gondolsz a költészetéről?

Ugyanabban az időben találkoztam Lakatos Demeter költészetével is, amikor először hallottam élő csángó beszédet. Lakatos Demeter versei összegyűjtve csak 1986-ban jelentek meg Csángó strófák címen az ELTE gondozásában. „Megfog vala apóm szokor kezemtől...” hallgatva, olvasva ezeket a sorokat ugyanaz az élmény kerített hatalmába, mint amikor meghallottam a beszélt csángó dialektust. Minden sorából a számomra annyira óhajtott, Domokos Pál Péter emlékezéseiből, Halász Péter diáiról már ismert moldvai nap süttött rám, ugyanaz a patak sompolygott, ugyanaz a levél pergett a bokrokról a szelíd, Szeret-menti tájon. Ugyanaz a hihetetlenül izgalmas, statikusra nyomorított, mégis végtelenül gazdag nyelv szólalt meg a versekben, melyet attól a moldvai asszonytól hallottam Kallós Zoli bácsinál. Mintha az idő tágulna ki, mintha akár eleven, alkotó módon lehetnénk jelen saját múltunkban. Lakatos Demeter versei ugyanis nem csupán a moldvai magyarság legősibb csoportjának érzéseiről, gondolatairól és életmódjáról adnak művészi értékkel is bíró hírt, hanem nyelvünk hajszaigykérzetéről is fontos ismereteket, vagy még ennél is többet, eleven élményeket közvetítenek. Ezért rendkívül fontos, hogy a nyelvészek, a művelt magyar olvasóközönség, és maguk a moldvai magyarok is minél szélesebb körben hozzájussanak, olvassák, épüljenek belőle.

Harangozó Imre, Sebestyén Márta és Szamosi Szabolcs az újkígyósi népfőiskola kiállításán

Széles körben is jól ismert az általad és segítőd által alapított és működtetett újkígyósi Népfőiskola. Milyen, csángókkal kapcsolatos tevékenységet folytat az Egyesület?

Újkígyós és a moldvai csángók kapcsolata nem új keletű, és nem is alkalmi fellángolás. Az Ipolyi Arnold Népfőiskola Kulturális Egyesület megalakulása óta, lassan két évtizede vigyázza a moldvai magyarok szellemi és tárgyi emlékeit, s a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesülettel közösen több alkalommal szervezett leendő csángó közművelődési szervezők, fiatal énekesek számára tábor és tanfolyamot, népfőiskolási számára pedig moldvai tanulmányutakat. A csángó hagyományok széles körű megismertetésére előadásokat, kiállításokat is rendeztünk. A teljesség igénye nélkül ilyen volt az említett alkalom mellett a Csángó sorskérdésekről szervezett első tanácskozás 1994-ben, melynek anyaga meg is jelent a Csángó Füzetek 2. számában. Emellett itt, az újkígyósi római katolikus plébánia falai között találkozhatott és beszélhetett olasz nyelven a csángók sorskérdéseiről Erdélyi Zsuzsanna Kossuth–díjas néprajztudós, Skultéty Csaba, aki Ambrus Márton néven volt a Szabad Európa Rádió legendás munkatársa, és P. Jáki Sándor Teodóz O.S.B. atya Angelo Acerbi érsekkel, Magyarország apostoli nunciussal. 2010 augusztusában az Ipolyi Arnold Népfőiskola Lükő Gábor Termében nyílt meg a „Be van az életem zárva, Móduvának ládjába...” című, a moldvai csángó magyarság tárgyi kultúráját bemutató állandó kiállításunk. Több száz, a moldvai csángóknál gyűjtött tárgyat állítottunk itt ki, amelyek saját gyűjtéséből származnak. Vetett ágyat, szent sarkot, gazdasági és konyhasarkot rendeztünk

„Egy nép nagyond nehezend pusztul el...”

Lakatos Demeter csángó költő születésének századik évfordulójára

„Kit feldob magából a nép, az nevében akarjon nagyot...”
(Magyar Lajos: Csoma Sándor naplója)

Saját magát *kültűnek* mondta, Beke György erdélyi író a megtisztelő *népköltő* címet adományozta számára, „összes” műveinek szerkesztője Libisch Győző pedig, „a moldvai magyarság egyetlen jelentős költőjének” nevezte őt, a gyűjteményes kötet utószavában.¹ Én magam a moldvai magyarság konok élni akarásának mindnyájunk számára példát mutató alakját látom benne.

Családi nevén *Demeter János*, vagy talán *Demeter László*, esetleg *László Demeter* lenne, de ezenkívül van még néhány neve. Magyarul *Lakatos*, románul *Lăcătuș*, magyarul *Demeter*, románul *Mitică*. Tehát *Lakatos Demeter*, alias *Mitică Lăcătușu*, avagy Vasile Dumitru. Ő maga *Lakatos Demeter*ként szignálta verseit. Románul és magyarul beszélő falustársai így többféle néven is számon tartották Demetert, mindenki megtalálhatta az ízlésének megfelelőt. Csak az ugyancsak Szabófalván született Rab János – alias Ion Robu – bukaresti érsek vette magának a bátorságot, hogy leírja: ilyen nevű ember nem élt Szabófalván. Ez a főpap tehát – reméljük, *nem* Isten nevében – nemcsak nyelvétől, múltjától, de költőjétől is megfosztja, megfosztaná a csángó népet, melyből vétetett!

Lakatos Demeter Moldvában, az egykori Etelközben, a Szeret és a Moldva folyó összefolyása fölött lévő Szabófalván született, 1911. november 19-én, tehát Árpádházi Szent Erzsébet nevének ünnepén. Édesapjának kovács volt a mestersege, s az 1916-os erdélyi betöréskor a román hadseregben harcolva, román érdekért kényszerűségből magyar testvérei ellen támadva esett el. A gyermek Demeter harmadmagával árván maradt, kereset után kellett néznie. Inasnak adták Románvásárba, innen azonban hamar megszökött, s a román cukorgyárban lakatosmesterséget tanult.

Négy „falusi” (általános) és három „ipari” (szakmunkás) osztályt végzett, de ezek – mint önletrajzában írja – nem segítettek semmiben; édesapja, aki

pedig egyáltalában nem járt iskolába, „*jobban olvasott és többet tudott, mint egy tanítu*”. Amikor kitanulta a lakatosmesterséget – nyilván erről kapta ragadvány-, vagy ha úgy tetszik: költői nevét –, elment *sofer*-nek, hogy „világot lásson”. 1930 és 1937 között színtársulatot vezetett a falujában, s az általa írt – vagy átírt – darabokat adták elő. Emiatt „sokszor kikergették a faluból”, mert – úgymond – „ostorozta a politikusokat, a gazembereket, még a papokat is.” Költészetében is

be a kiállítási teremben, amelybe nem is fért be az összes arra érdemes tárgy.

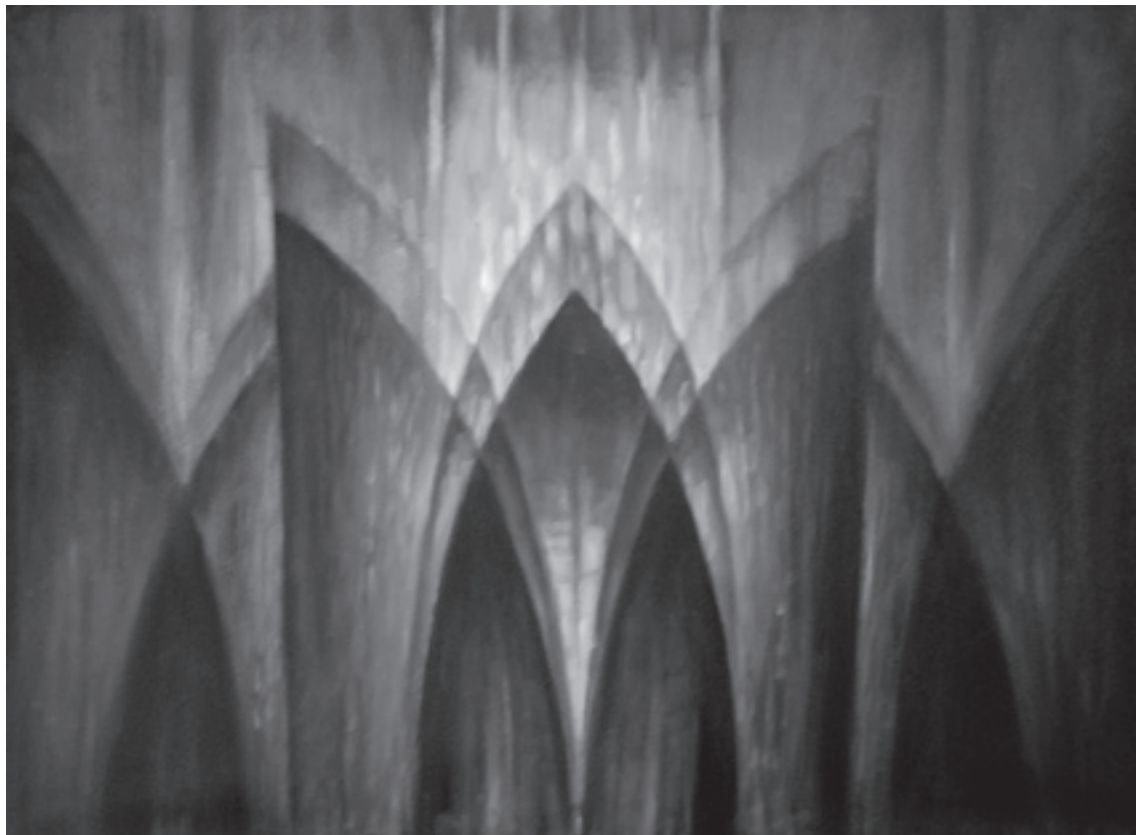
Milyen érzés belépni egy csángó házba Újkígyóson?

Ha belépek ide, olyan, mintha Moldvában lennék, mintha szólhatnék a klézsei Hodorog Luca nénihez, a pusztinai László Kati nénihez, a kelgyesti Keláru Agatához, Szászka Erdős Péterhez, Andor János bácsihoz s még nagyon sok, itt föl sem sorolható, valódi krisztusi szeretetben élő csángó-magyar testvéremhez. Egy kicsit ők is itt vannak ebben a kis kiállítóteremben. Úgy érzem, valóban otthonra, szerető otthonra találtak ezek a hagyományos világot meglevenítő tárgyak a Népfőiskola termében. S velük elhoztuk ezt az értéket mindazokhoz, gyerekekhez, felnőttekhez, akik eljönnek ide.

Nem csak gyűjtő- és szervezőmunkát folytat, előadásokat tartasz, könyveket írsz. Nem csak a gyűjtéseidet adod közre, elemző tanulmányokat is írsz, mint te is említetted, leginkább vallás tárgy körben. Milyen terveid vannak még?

Nem panaszkodhatok. Ha rápillantok ezekre a könyvekre Kallós Zoli bácsival, talán én is jogosan mondhatom, *Ez az utazólevelem*. Ez a könyvsorozat, de ezek az előadások, írások, tanulmányok az én igazolásaim, újkígyósiként, magyarként, emberként eddig én ennyit tettem le édes Hazám asztalára. Talán ezeket nem vehetik már el, egyik-másik kötet ott van a British Múze-

um Könyvtárának a polcán is. Jó érzés látni, tapasztalni, hogy egy-egy írásomra, gyűjtésemre, meglátásomra komoly tudósok hivatkoznak, lassan beépül a tudományos diskurzusba. Utaztam valahová, s az autóban, mikor bekapcsoltam a Kossuth rádiót, Ferencz Éva Magyar Örökség-díjas előadóművész épp egy az én gyűjtésemből való szép ősi alföldi pásztorimádságunkat mondta. Másfél tucatnyi általam gyűjtött archaikus imádságot Erdélyi Zsuzsanna beválogatott a Hegyet hágék pozsonyi kiadásába. Talán nem számít hiúságnak, hogy kimondom, mindezt munkám eredményének érzem s ez erőt az embernek a további nehézségek leküzdésére. Hittel hiszem, hogy a világnak bizonyosan szükség van arra a mérhetetlen kincsre, amit mi, magyarok gyűjtöttünk, s amivel most úgy tűnik, bizony elakadtunk az irigység és önzés sáros patakjában. De Zrínyivel valom azt is, a szellem terén sem vagyunk egy népnél sem alábbvalóak. Épp ezért minden nehézség ellenére is derűlátó vagyok, mert ha ez a kincs túlélte az évezredek, évszázadok viharait, akkor annak csak nálunk nagyobb erő lehet az oka, azaz a Teremtőnek célja van velünk, magyarokkal is. Azt hiszem, sem a céljaim, sem a jövőre vonatkozó terveim nem lehetnek mások, mint ebben a csodálatos tervben, melyet eddigi életem során fölsejteni véltem, a Teremtő szándéka szerint szolgálni, s ha lehet, gazdagítani ezt a csodálatos örökséget!

Gótiķa (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

érvényesülő erkölcsi értékrendjét maga vetette papírra önéletrajzában: „*a színészsérettel nem boldogultam, mert nagyon veszélyes volt, mikor az igazságot mondtam. És ha egy színész hazugságra van szorítva, akkor többöt nem még színész, hanem pojácal!*”

Így ismét sofőrködésre adta a fejét, majd 1938-ban nyitott egy kis boltot, de hát ez sem igazán testre szabott foglalkozás volt számára. A világháború idején tönkrement, s 1948-ban megint a közeli megyeszékhelyen, Románvásárban keresett munkát, ezúttal a cséplőgépgyárban, majd 1952-ben főgépész lett a vajgyárban. Innen ment nyugdíjba az 1970-es évek elején, nem sokkal 1974-ben bekövetkezett halála előtt. Még az 1930-as évek vége felé Erdélyből, a Szeben melletti Nagyselykről hozott feleségétől két gyermeke született, Demeter és Elvira.

Tíz-tizenkét esztendő korától írt verseket, mégpedig először románul. Ezek azonban teljesen értéktelen rigmusok, akárcsak későbbi, alkalmi, románnyelvű, főként politikai „csaszuskái”. Első magyar nyelven írt versét (*Falevelek hullodoznak*) Dsida Jenő közölte 1935-ben, Kolozsvárott, „*Latiatuk feleim zumtuchel*” című összeállításában.² Erre utalva Demeter öntudatosan veti fel önéletrajzában a fejét: „*De már csángóul én írtam a legelső verset a világon...*”³ Később még több ezer verset írt, s ezek közül jó néhány még életében meg is jelent. A két világháború között az *Ellenzék*, a *Jóestét* és a *Magyar Nép* című lapokban, 1945 után pedig számos romániai magyar sajtótermékben (*Dolgozó Nő*, *Előre*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Igazság*, *Hargita*, *Korunk*, *Megyei Tükör*, *Utunk*, *Vörös Zászló*), valamint magyarországiakban (*Forrás*, *Kortárs*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Nyelv*, *Művészet*, *Tanácsi Építő*, *Tolna Megyei Népiújság*, *Új Írás*, *Vigília*), és föltehetően még máshol is közölték írásait.

Halála után három válogatás jelent meg Lakatos Demeter költeményeiből. 1986-ban az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete kiadásában, a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 26. füzeteként jelent meg a *Csángó strófák* című kötet, mint nyelvjárási szöveg-

gyűjtemény, 350 példányban, *Hajdú Mihály* és tanítványai szerkesztésében. 1988-ban, Bernben, az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában, *Csángú strófák* címmel látott napvilágot verseinek válogatása, *K. Lengyel Zsolt*. Szabó T. Ádám és Szász Judit Anna szerkesztésében. 1992-ben az Áramlat Kiadónál *Domokos Pál* Péter költségén, *Libisch Győző* szerkesztésében jelent

meg a *Búcsú az ifjúságtul* című kötet, ugyancsak igen kis példányszámban. *Csángú országba* című gyűjteményes kötetét a Lakatos Demeter nevét viselő Csángómagyar Kulturális Egyesület jelentette meg 2003-ban, ugyancsak *Libisch Győző* összeállításában. Ez a költő verseinek, leveleinek, prózai írásainak gyakorlatilag teljes anyagát tartalmazza.

Lakatos Demeter versei, irodalmi értékük mellett, elsősorban tájnyelvi dokumentumként fontosak a magyar művelődés számára. Valóságos XX. századi nyelvemlékekről van szó, hiszen szerzőjük megfelelő iskolák hiányában – akárcsak a többi moldvai csángómagyar – nem tanulhatott anyanyelvén írni és olvasni. Egy a szó-

beliség állapotában lévő, apáról fiúra, anyáról leányára szálló műveltségről és nyelvről hoz üzenetet tehát, elsősorban hallás szerint, jórészt román ortográfiával leírt verseiben.

Szabó T. Ádám, az élete delén elhunyt kiváló nyelvészünk, az úgynevezett északi csángókra jellemző nyelvjárási sajátosságok egész sorát vette számba Lakatos Demeter költeményeiben.⁴ Úgy mint a *szavak hangalakját*, *toldalékolási módját*, a *ragozás rendszerét*, a *szóalakokat* és *jelentésüket*, valamint a *mondatszerkezetet*. Ezek egyszersmind Szabófalva magyar lakosságának szavajárását is tükrözik, hiszen Demeter a szó legteljesebb értelmében *népének költője* volt. Vegyük sorba nyelvének sajátosságait, értékeit!

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk az erős és határozott *sz-elésre*, vagyis az *s* hang helyett az *sz* szinthe törvényszerű használatára: *szeghit* (segít), *maszt* (most), *senki* (senki), *sebeszül* (sebesül, értsd: savanyodik), *tejfelesz* (tejfeles), *filesz* (füles, azaz nyúl). Másik jellegzetessége a régi erdélyi nyelvjárásra és a

mai mezősegi magyar beszédre jellemző *a-zás*: *vagyak* (vagyok), *táncalni* (táncolni), *mikar* (mikor). A szabófalvi tájnyelvből következően Lakatos Demeter verseire is jellemző a nagyfokú *í-zés*. Elsősorban az *é* és az *e* helyett ír *i-t*, amint ez Belső-Erdély jelentős részén használatos: *szíp* (szép), *tighed* (téged), *míg* (még), *szigheled* (szégyelled). Szembetűnő sajátosság továbbá Lakatos Demeter verseiben az *ü* hang erős megterheltsége. Egyrészt a rövid *ö* és a hosszú *ő* helyett ír *ü-t*: *ük* (ők), *üt* (öt), *ültezik* (öltözik), *kültü* (költő); másrészt sokszor az *i* helyett is *ü-t* használ: *üdü* (idő), *üsmérem* (ismerem), *szüve* (szíve).

Bár költőnk ismerte és használta a *cs* hangot (például *csángó*), írásaiban gyakran *s* szerepel a köznyelvi magyar *cs* hangjele helyén. Például: *sak* (csak), *sánnak* (csinálnak), *busura* (búcsúra), *surguba* (csorgóba), *silagak* (csillagok), *sukalni* (csókolni). Ez is jellemző az északi csángó tájnyelvre, akárcsak ami ritkábban, de előfordul, hogy a *gy* helyén *dzs-t* találunk: *dzsmerék* (gyermek), *dzsirend* (gyéren), *dzsir* (gyér). Ez a jelenség különben a magyar nyelvterület nyugati szélén, a várvidéki magyaroknál is megfigyelhető.

Markáns és erősen régies vonás a *határozott és a határozatlan névelő gyakori hiánya*. E tekintetben több száz éves nyelvi múltunk egyik sajátosságát őrzik a szabófalvi költő versei és prózája. Nyelve ilyen szempontból közelebb áll Mátyás király korának magyar nyelvállapotához, mint mai korunkéhoz.

Jelentős mértékben eltér Lakatos Demeter írásmódja a mai magyar helyesírási szabályzattól. Ennek természetes oka, hogy a költő román iskolában tanulta az írást, így a keleti szláv felé mutató román helyesírási rendszer uralja szóképeit: *iár* (jár), *iácotom* (játszottam), *iutul* (jótól), *eghene fa* (jegenyefa). Régen elfelejtett szavaink és nyelvi fordulataink is meg elevenednek költeményeiben, prózai írásaiban. Ilyen a 'sérül' szavunk rokonaként használt *szérik* (fáj) nyelvjárási változata. Hasonló a *humály* (felhő, felleg) szó is, a 'homály' köznyelvi szavunk alakváltozata. A XVII. században a románból, szlávból átvett 'furulya' szó helyett a szabófalvi, s általában a moldvai magyar nyelvjárásban a 'süvölt' szavunkból származó *süvöltő*, *szültü*, *szültül* (furulya, furulyál) használatos. Mint a szabófalvi csángók a beszédben, Lakatos Demeter is beleírta verseibe a Kárpát-medencén belüli magyarság emlékezetéből már évszázadok óta kiveszett *pogocsál*, *pogocsás* (tréfál, tréfás) szavunkat is.

Lakatos Demeter versei tehát nemcsak a moldvai magyarság legrégebbi rétegének életmódjáról, érzéseiről és gondolatairól adnak művészi értékkel rendelkező formában hírt, hanem nyelvünk hajszálygókérzetről is fontos ismereteket közvetítenek.

Lakatos Demeter számos versében említi, sőt ki-mondottan hangsúlyozza moldvai születését, csángó és magyar voltát. Verseiből mégsem bontakozik ki népének olyan gazdag és egyértelmű képe, mint

például Sinka Istvánéból a bihari pásztorélet, Tamás Menyhértéből a bujdosó bukovinai székelyek, vagy Illyés Gyuláéból a tolnai puszták népének érzelmvilága. De a szándék, a kötődés és a vállalás szilárdsága hozzájuk hasonló. Így benne van költeményeiben a csángók történelme is, de persze nem a tankönyvekben oldott történelem, hiszen azt Demeter csak áttételesen, mintegy másodkézből ismerhette. Hiszen Moldovában, akár a többi csángómagyar, ő sem tanulhatta népének történelmét, még csak nyelvet sem. Mint írja:

*Nem jártam magyar iskolába,
nem tudtam írny, olvasny,
pedig ez vult az anya nyelvem,
vele kezdtem én beszélny; (...)*

Ilyen körülmények között hogyan is ismerhette volna a magyar történelem jeles alakjait, eseményeit? Egy-egy név – mint Attila, Árpád, Petőfi –, egy-egy esemény, ha felbukkan verseiben. De már a csángó nép „történelme” – vagy legalábbis a szájhagyományban megőrzött múltja –, gyakrabban előfordul a „csángó strófák”-ban. A szülőfalu névadóját a *vínéktől* hallotta emlegetni, az ő alakját támasztja föl látomásos versében.

*Szabó Jánosnak a hírit
Történelem nem üsméri,
Remélem, hogy minden magyar
Moszt megtudja, ki eléri.*

*Nem vult császár, nem vult király,
Magyaremben egy darab vult,
Reszketett a föld hul lippett,
Úgy hallottam a vínéktül.*

*Felcsavart nagy bajuszakval
Fejír luván mindig járt,
Ű volt csángók kapitánya,
Szabó János, míg meghalt.*

*Egyelőre a mi falunk
A nevit büszkén viseli,
Szabófalván minden buba
Száz bő évek után nevesi.*

*Ötszáz esztendő nem játék,
Mük megőrizzik a nevit,
Szabad szívünkbe bennünk marad
Mai napig a magyar hit.*

*Zavaros századok folyamán
Szabófalva büszkén áll,
Itt Moldova szívében
Mint egy gyönyörű virágszál.*

A szabófalvi költőt sokszor elbűvölte és elvarázsolta a táj, ahol a Moldova és a Szeret vize *sompolyog*. Kár, hogy többnyire nem bajlódik a részletekkel, megelégszik a sablonokkal: „szereti”, sőt „imádja” szülőföldjét, amelynek értékeivel leginkább az évszakokhoz kötődő verseiben találkozunk. Szabófalva határának keleti részén, amely meredeken lejt a Szeret felé, bővizű forrás fakad, s az itt kiépített, szinte kultikus helyen mossa a falu népe „minden szennyését”. Tisztáló, tisztálkodó és jeles beszélgetőhely tehát a *Bonyha* nevű határreszen, a *Lúttűn* fakadó *Forrás*, amiről költőnk így énekel *Űsz* a *Bonyhánd* című versében:

*Forrás csak úgy ugrik, mint nyárand,
úgy szöki által a gátakat,
csupán a szép lányok hiánzanak,
melykéket feérítik vásznakat.*

Az *Űsz* a *Lúttűn*dben a táj kietlen melankóliáját festi le a keleti miniatúrák leheletfinom ecsetjével:

*Vájsa színit a plup levél
nyár után,
és mind festi arany színbe
szaporán!
Nyomószon szültül a pásztor
hunyarog,
ősi szél a nádasokban
abajog.*

Persze az *ősz* mellett a tavaszt és a tavaszi tájat is megverseli, de – ízig-vérig alanyi költőként – az évszokról írva is magáról vall, olykor meglepő könnyedséggel, pillangószárnyalással:

*Írtam tavaszról eleget,
De nem éreztem meleget;
Hóba, sárba, vízbe jártam,
Schul virágot nem láttam –
De a tavaszt, én imádtam (...)*

Érdekes, hogy Demeter valamennyi évszokról gyönyörködve ír, mindegyikben megtalálja a szépet, de egyedül a nyárról írja, hogy

*„nyárba szeretnék megholny,
eszt a világot itt hodny.”*

És valóban nyáron is halt meg, augusztusban!

A tájat mindig az emberrel együtt látja, az ember alkotta, ember formázta tájat dicséri, s ebbe az emberekkel gazdag tájba természetesen önmagát is benne érzi.

*(...) Szeretem, mikor a búza
megéri,
arany kalász a táblában*

*hintázik,
nop a lányoknak csúkolja
képi,
mikor inekelve kötik
kiviket.

mért a természetnek fia
marada,
falutul, néptül soha nem
szakado.*

Nem tudnám nyugodt lelkiismerettel eldönteni, hogy Lakatos Demeter mennyire őszinte a hagyományos falu dicséretében, és mennyire csak a sémákat alkalmaz. Sokszor úgy érzem, ezekkel a többször használatos, „előregyártott” szövegelemekkel igyekszik elvetni a kifejezés gondját, és igyekszik áthidalni a szófüzés nehézségeit. A pásztor – mintha egyéb dolga nem is volna – szinte unalomig *szültül* – vagyis furulyál –, mégpedig szinte kizárólag a *lúza*, vagyis a fűzfa alatt. De ha nemegyszer el is csépel a kép, ha sokszor döccen is a szó, botlik is a rím, mégis-mégis megérezzük, mint a kisgyermek akadozó beszédében, hogy mi is az, amivel tele van például a *Falum* című verset író Demeter szíve.

*Ott, hul kumpanász kút banyhánd
büszkénd áll,
és hul pásztor lúza alatt
furulyál,
hul a csángók magyar nyelvel
szöszögnek,
ott, hul Árpád unokái
léteznek,*

*itt a régi szalmás házak
míg álnak,
hajikba virággal lányok
kapálnak,
vesszűs kerteket míg lehet
vállalni,
tekenőcskébe bubákat
míg látni (...)*

Talán az ünnepek és a népszokások megverselésekor sikerült a költőnek a leginkább tetten érnie a hagyományt. A tűzhelyeket, melyek körül kiteljesedik a *meséknek országa*, ahol megőrzik a *szép meséket*, a *szép táncaikat*, a *ősapáink stafiringját*, amit *kapatt*. Megéneklí a *guzalyasba*, a *fontúba* járó nagy *legényeket* és *szép lányokat*, ahol a

*Lyányokat mind gízgelik
Legények a padokon,
Dologgal nem is törődnek,
Más forog a gondukon.*

A tárgyi néprajz iránt érdeklődő is találhat fontos adalékokat Lakatos Demeter verseiben. Én legalábbis, amikor a Libisch Győző által összeállított kétkötetes „összes” verseit lektoráltam, gondosan kiírtam valamennyi, csángó népeletre utaló adatot. A hagyományos szemnyerés módját, mint a szegénység és a nyomorúság jelképét szedi versbe, s bár néprajzkutatóként boldogabb lennék, ha a vers magáról a műveletről szólna, így is fontos, amiről hírt hoz, mert hiszen a leghitelesebb helyről kapjuk. A *Máskor és most* című versben azt a XX. század derekáig tartó állapotot írja le, amikor a szegényebbek cséphadaróval verték, a valamivel módosabbak lovakkal nyomtatták ki a kalászbokból a szemet.

*Vény nagy apám csípvel
nyomtatott,
néhány kivét ha kuláktul
ű kapatt;
huszitkor és karácsonykar
kynert ett,
és ameddig meghult az öreg,
szulga lett.*

*Apámnak se volt jobb sorsa:
luakkal
nyomtatott és nagyon sokcar
rudakkal. (...)*

Vagy az *Aratáskor* címűben, mikor a „korral haladva” a szemnyerés mai módját is megéneklí:

*Repedt tenernek üdüje
rég elmúlt,
nem emlékszem, ha vaj egyszer
csíp is vult;
kombina arat és csípel
táblába,
foly a búza, mind patak
zsákaiba.*

*Feltűrkezve a legének
dolgoznak,
zákaikat hordják szekérre,
forgulnak;
nem míg verik a karuval
a búzáit,
nyomtassák nyomorult lóval
a szalmát. (...)*

Ezek a részletek azonban az aratásnak, cséplésnek, nyomtatásnak – hogy úgy mondjam – csak a technikai vonatkozásai, bár olykor megkapó költői erővel, képszerűen vázolja elének az eseményt. Van azonban Lakatosnak egy olyan, *Aratásról* szóló verse, ahol ez a maga valóságában is jelképszerűen szép művelet csupán keret a bubájával arató anya és gyermeke közötti

titokzatos kapcsolat semmilyen „néprajzi módszerrel” meg nem fogható, csakis a földi élet égi másaként megragadható költői rajzolatához.

*Megiért a búza,
Ringossa szíél,
Arassza Rúza,
Kölökiel.
Üremszál alatt
Buba riu,
Seset nem kapatt,
Azírt szíú.
Beszél a Rúza,
Ű érti:
„Nem vár a búza
Kell aratni.
Hallgasszand a szád,
Moszt ni, kiész,
Hazafelé anyád
Szopva visz.
Moszt kell aratni,
Hallgassz, ne bügj,
Kinyert kell sajnálni,
Seppet még ülj!”
Nem tudom a buba
Megiértette?
Lefidsott a búza,
Zölbe vette.
Szíctett a Rúza,
Aratász nem vár,
Minden szem búza
Elvesztete kár.
Kacagva szopik buba,
Kacagva,
Zanyja dzsönyörködik
Kívíkbe...*

A költői lélek finom érzékenységevel megrajzolt kép egyszerű szépsége mellett a csángó nyelv kifejezőképességét is teljes mértékben kihasználja. A keserűséget eszünkbe juttató ürömszál mellett rídógáló csecsemő, a jártában szoptató anya, a kacagva szopó buba képi hangulata a magyar nyelv más tájairól való szókinccsel talán ki sem fejezhető.

Lakatos Demeternek szinte minden verse egy-egy sebtében odavetett „ars poetica”, költői hitvallás. Nem lenne nehéz összeszedni belőlük egy csokorra valót. Ezekben érhető tetten identitása, önbecsülése, amire oly nagy szüksége volt ott, ahol a közvetlen környezet afféle bolondériának tekintette verselését, a tágabb – egyenruhás – kör pedig, politikailag veszélyes tevékenységet látott a magyarul (is) író, magyarországiakkal levelező, onnan látogatókat fogadó lakatos-poétában. Lelki erejének megőrzésére, megtartására szüksége volt az olykor talán hősiködének is tekinthető, önmagát bátorító melldöngetésre:

*Kültű nép mellett kell legyend halálig.
Ez már nem is egy nagy dolog, nem elég.
Kell harcoljan a nevében, szenvedjen,
Harctereken is elcibe ű menjen.
Másképpend ne míg kívánja rímeket,
Ha bajnál nem segít meg népeket, (...)*

De azért – ha jól megnézzük – ezek a kurjantások inkább csak a magányos félelem fűtörészései a rengetegben. Legalábbis úgy érzem, hogy inkább azok az igazán őszinte, lelke mélyéről jövő megnyilatkozások, amikor szorong, kesereg, s egyedüllétében önmagát biztatja. Kirekesztettségéből fakadó lelkiállapotát jól tükrözi *Kültűnek* kezdetű versének részlete:

*Kültűnek mindig szépeket kell írny,
A világot minél jobban csábítny,
Myndenkyt verse tudjan elámítny,
Ha fáj is a szíve, soha nem kell sírny.*

Vagy a *Nem* című, amit Domokos Pál Péternek is elküldött:

*(...) Sokszor írák boldogságrul,
de itt már csak a kezem ír,
szívemet nem látja senky,
ma bezzeg sokszor nagyon sír.*

Mert a nagy magabiztosság időről-időre megbicsaklik, a sokszor szólamszerű vidámság, könnyedség leple alól kitetszik a keserűség; a túlfűtött optimizmus átcsap a szinte erőltetett önmarcangolásba. Legelkeseredettebb a *Kár* című, nincs is a versei közt ehhez mérhető kiábrándultságot sugalló költemény.

*Kár, hogy ezekend a tájakand születtem,
És az ifjúságomat én itt megettem,*

*Kár, hogy kezdtém csángú népet énekelny,
Jobb lett volna ezt a népet elfelejteny;
Ű se tudja my van vele világan,
Elmaradt, mind néma madár az ágan.*

*Kár, hogy én születtem, én eszt is meglátny:
Igaz testvéreid kezdnek utálly,
És bánják, mikor akarsz felemelkedny,
Kívánják a nemzetemet elpusztulni.
Megébrednek már eccer, de kár: készű lesz,
Utolsó csángunak a magja is elvesz!*

– írta halála évében, 1974-ben. Mintha az öreg Vörösmarty Szózatának lemondó, vizionáló keserűségét lehelnék ezek a sorok.

De ha ilyen mély meghasonlásba máskor talán nem sülyedt a látszólag mindig vidám, *pogocsás* Lakatos Demeter önbizalma, a tétova elbizonytalanodás-

sal újra és újra szembesülünk verseiben. A papokat, tudjuk, nem szerette, bár ellenük nem írt verset, önéletrajzából tudjuk, hogy színdarabjaiban „ostorozta” őket. Mintha csak ismerte volna Németh László intelmét: „ne ítélj el a templomot a papért, s az Istent a templomért”, olykor hitet tesz, vagy legalábbis megfogalmazza kétségeit a világmindenség működését szabályozó renddel kapcsolatban. *Kinek a hírvél?* – kérdezi versének címével, s így folytatja:

*Tavaszkinek a hírvél érkezik,
baracknak ky parancsol, hogy
virágzik?*

*Ky hozza a darukákat
országba,
ky tesz anya szíp illatát
virágba?*

*Ky csinálta fend a napat
és mibül;
fel van kötve egy láncval,
Ott hogy ül?*

– és így tovább: *Ky vezeti délibábot? Ky zúldíti meg a füvet? Kynék hírvél jön a tél? S a vers profán befejezése ellenére is megérezzük a kérdésekbe rejtett transzcendenciát.*

Talán ebben a lehet hogy létező felsőbb hatalomban is bízunk, amikor a csángómagyarok jövőjére veti tekintetét. Már a megközelítés is mutatja Lakatos Demeter emberi nagyságát, amikor a 4+3 román osztállyal rendelkező vajgyári lakatosmester ízig-vérig értelmiségként, példamutató felelősséggel gondolkozik csángó népe sorsáról.

*Egy nép nagyond nehezen pusztul el,
Akár ky lenne, nép nem burján-szál.
Tudja az, ki burjánt pusztít, pusztít,
Tépi, vágja, de újból kyvirít.*

*Egy nép, mind műk, tudjuk, nem burján-szál,
Ha nem jut élűre, okkor már áll,
És lehet dora hátra maradny,
Ez nem elenty, hogy kezd pusztulny.*

*A csángú nípisz nem egy burján-szál,
Századok folyamán, míg büszkénd áll
Barlangjába. Sehogy sem fejlődik,
És primitív módon létezik.*

Lakatos Demeter magyar identitásának legszebb, mert tettel alátámasztott bizonyítéka volt – sok mellőndöntő példát vehetne róla –, amikor fiát és lányát Marosvásárhelyre küldte Szabófalváról, hogy magyar iskolában tanulhassanak. Nem lehetett ez olcsó mulat-

ság az 1950-es évek első felében, de költőnknek mérhetetlen boldogságot jelentett, és büszke is volt erre a döntésére. Érdemes idéznünk az útravalónak és hazai üzenetnek szánt versekből. Ne nézzük most, hogy mennyi bennük a közhely, hogy mennyi az – utóbb megalapozatlannak bizonyult – optimizmus. Inkább a csodát lássuk benne, a szinte eszeveszett reménykedést, az Adyéhoz hasonló víziót a szent, nagy óceánba érkező érről.

Demeter fiának ezt írta Vásárhelyre:

*Légy büszke fiam ezután,
– Kevély, mind csángú mondja –
Beteljesül az apádnak
S a fiának a gondja.*

*Megérted: magyarul tanulny
Ma olvasny és írny,
Szemem, szívem örö mire,
Érzem, hogy kezd már sírny.*

*Ezt jól kell tudny Demeter:
Magyar szűnak drága az ára;
Te azt hozd veled, mikor jössz
Te haza Szabufalára.*

*Én csángú verseket írák,
Nekem ezt meg kell hídnny;
Egy lángész lehet belűled,
Ha magyarul fogsz írny. (...)*

Elvira lányának pedig így üzent:

*(...) Most a régi kívánságad
Teljesul:
Tanuld ősapáink nyelvét
Magyarul.*

*Örvendek, első írásod
Tudd meg jól,
Szabófalvára el jőjjön
Magyarul.
Ez az egész kívánságam
Elvirának,
Csúkalam és sok szerencsét
Kívánok.*

De nem csak magyar iskolába járó gyermekeinek küldött verses üzeneteket, hanem számos erdélyi és belső-magyarországi emberrel levelezett. Többek között Újváry Lajos festőművésszel, Bajkó Sándor főorvossal, Bartis Árpád költővel, és természetesen Domokos Pál Péterrel, a csángók vándorapostolával. Neki írt verse számomra a leginkább bizonyítja, hogy Lakatos Demeter írásai nemcsak a XX. század második feléből való magyar nyelvemlékként értékesek. Ez is azok

Lakatos Demeter az 1930-as években népviseletbe öltözött szabófalvi csángó lányokkal

közé a költemény közé tartozik, amik a szabófalvi *pogocsás* költőt a magyar irodalom magasabb régióiba emelik.

*Kedves Domokos bácsi
Bocsáson meg, gyirend írák,
érty maga helyzetet:
meg holt anyám, árva vagyok,
kell halny a hegyeket.
Kis korámbul árva vultam,
apám meghult rázbelbe,
harcát vittem pulickáirt,
mint szolgál, idegenbe.
Hála istenek jól vagyok,
neký kezdett főny bor,
mégis magának is írny
el került talán a sor.
Hogy míg viszi az életvel?
Egissigivel hogy áll?
Maga él vagy száz esztendűt,
Nem iszik és nem pipál.
Mikor míg jön hozzám felé?
Nyáron hollottam, míg járt.
Nekem vágyam Budapesttől
Örökre, hiszem, elzárt;*

*Azt hiszem, meg fogok halni,
A lábam oda nem lép.
Azt mondja az égész világ:
Fővárosuk dorsa szíp.
Mit csinálja? – ez az élet,
Ebben a századba élünk:
Úgy meg átkozott o sorsunk,
hogy egy másiktul félünk.*

Lakatos Demetert én is Domokos Pál Péteren keresztül ismertem meg. Az ő üzenetével kerestem fel az 1970-es évek közepén, mégpedig kellő körültekintéssel, mert akkor már gyakran zaklatta őt a romániai „ávó”, a szekuritáé. Versei, kapcsolatai miatt elsősorban, meg azért, mert Magyarországról feltűnően sokan látogatták, nem egyszer busznyi ember érkezett hangoskodva, oda nem való módon viselkedve. Sokat ugyan nem értettek a szabófalviak archaikus tájnyelvéből, de otthon eldicsekedhettek vele: jártak Lakatos Demeternél. Nála pedig járt a – titkos és nem titkos – rendőrség, s e látogatásoknak rendszerint kihallgatás, nem egyszer házkutatás lett a következménye. Éppen ezért a szomszédos, már néhány nemzedék óta elrománosodott, de változatlanul csángó identitású Buteából mentem hozzá odavaló ismerőssémmel, aki szabófalvi keresztlányát látogatta meg. Az már akár véletlen is lehetett – volna –, hogy a keresztlány családja Lakatos Demeter lábszomszédja volt. Mindig szürkületben, a kertek alatt mentem hozzá, s szomszédjától egy kiskapun léptem át a kertjébe. Így a házával szemközt lakó, besúgó nem is tudta, hogy járt nála valaki.

Lakatos Demeter alapjában véve vidám, tréfálkozásra – vagyis *pogocsálásra* – hajlamos, tagbaszakadt, őszbecsavarodott, lomha mozgású, de fürge észjárású ember volt, akivel könnyen szót lehetett érteni – különösen, ha az ember Domokos Pál Péterre hivatkozott. Nála jártamkor verseiből olvasott, tapintatlan látogatóira panaszkodott. Elmondta, hogy melyik szomszédja figyel és jelenti a vendégeit, s arra kért, hogy ugyanarra távozzam, amerre jöttem. Domokos Pál Péternek többnyire magnómra mondta üzenetét. Savanyú borára és ízes beszédére mindig sokáig emlékeztem.

Mondom, jól ismertem az eleven Lakatos Demetert, most mégis arról szeretnék írni, miként él emléke szülőfalujában. Több versében is feldolgozta a mesét, aminek lényege, hogy a kántor halászna, de nem fog semmit, míg aztán feltekint az égre s így fohászkodik: „*Isztenem, ha ién egy halackát fognék, azt a szegényeknek adnám!*” S ahogy ezt kimondja, máris ott a hal a horgán, a kántor kirántja, belésuppantja a tarisznájába, s azon gondolkodik, hogy hazatérve miként készítse el, süsse-e vagy rántsa, tehát a szegényekről már szó sincs. A tarisznya azonban lyukas volt, a hal kiesett, egyet csapott a farkával, be a víz-

be s el. A kántor pedig az égre tekint, s azt mondja: „*Édesz Isztenem, hiszen én ezt a szegényeknek adtam volna*”. Lakatos Demeter pedig levonja a mese eszmei tanulságát: a kántor elfeledte, hogy az ember az Istennel nem *pogocsálhat*. Ezt a szép történetet Domokos Pál Pétertől hallottam, aki Lakatos Demeter egyik verséből ismerte meg, s előadásaiban mindig hozzátette, hogy a *pogocsál* szó, hasonló értelemmel, már a XIV. század végén szerepel az úgynevezett Schlagli Szójegyzékben. A témát meg is írta a Magyar Nyelv 1959. évi számában, bizonyítva ezzel a csángók nyelvi archaizmusának művelődéstörténeti jelentőségét, s azt, hogy „a nagyon régi feljegyzéssel nyilvántartásba vett *pogocsa* magyar szó a moldvai északi csángómagyarok nyelvi használatában töltött nagy idő hiteles magyar tanúja.”

Úgy gondoltam, ennek a szónak az „értékével” Lakatos Demeter is tisztában lehetett, mert feltűnően sokszor használta. „*Így kaptuk ezt vénektől*” – írja, s több versben is feldolgozta a témát. Azt hittem, hogy Lakatos Demeter, aki a maga módján olvasott ember volt, talán egy kicsit tudatosan is használta ezt a szót, mint a régi magyar nyelv becses, rájuk bízott kincsének egyik gyöngyszemét. Ezért aztán meglepődtem, amikor falujában a *pogocsa* szó „köznyelvi” előfordulásával találkoztam, s különösen szép volt, hogy éppen Demeterrel kapcsolatosan.

Az 1990-es évek elején filmet készítettünk Moldvában, s ellátogattunk Szabófalvára is. Fölkerestük Demeter egykori házát is, ahol már egy fiatal csángó házaspár lakott, mert az özvegy hazaköltözött a leányához, az erdélyi Nagyszebenbe. Több szabófalvitól is megkérdeztem: milyen embernek ismerték Lakatos Demetert? Megleptek és meghatottak a válaszok, hiszen tudjuk, hogy a földek és a gyárak kétkezi munkásai általában nem sokra nézik az írogató, versfaragó embereket, különösen, ha közülük való, falubeli. Lakatos Demeterre mégis mindenki szívesen emlékezett, különösen halála után. Derék ember volt, mondták – *pogocsás*, emlékezett az egyik szomszéd, mikor egykori lakóháza udvarán a kamera körül összegyűltünk.

Milyen szép lenne, ha a „*pogocsás ember*” egykori házában életét és munkáit bemutató múzeum nyílhatna, homlokzatán pedig emléktábla hirdetné, hogy 1974 augusztusáig itt élt a csángók költője, aki éppen száz esztendeje született.

Szabófalva költőjének hosszú időn keresztül dédelgetett vágya volt, hogy eljusson oda, hol „*a nap leszentül*”, vagyis Magyarországra, annak is a fővárosába, Budapestre. Élete utolsó pillanatáig bizakodott, hogy megkapja az útlevelet, a román „pasaportot”. Noha egyik versében megvallja, a lelke mélyén tudta: Ceaușescu Romániájában erre aligha kerülhet sor. Szomorúan írta egyik, Domokos Pál Péternek küldött verses üzenetében:

*„Azt hiszem meg fogok halni,
s a lábam oda nem lép...”*

Máshol keserűbben fogalmazva:
*„Mert szabad világban nem élünk,
Amerre hí a vágy, nem menünk,
Mit akarsz, nem lehet csinálni,
Hul parancsolnak, ott kell élni.”*

Versei is csak halála után jutottak el nyomtatásban Magyarországra, akkor is csak kevesekhez.

Amíg élt, de halála után is, sokat gondolkoztam: vajon nem született-e rossz időben Lakatos Demeter, a XX. század csángó költője? Mert ha néhány évszázaddal korábban érkezik erre a földre, bizonyára jeles, de ismeretlen *mondó* ember, népmesék, népdalok névtelenség homályában maradó forrása lehetett volna, s mára már talán falujában sem ismerné senki a nevét. Ha pedig néhány évszázaddal – vagy évtizeddel – később születik, esetleg ismert költő, színész, elismert színházi rendező, neves író lett lenne, de már aligha írt, beszélt, gondolkodott és érzett volna magyarul, hiszen szülőfalujában igen nagy veszélyben van a magyar nyelv.

De akár előbb, akár később születik, nem lett volna belőle a magyar népi műveltség Moldvában fellelhető

archaikus rétegének felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi csángók magyarságának hiteles bizonyítéka.

Nehéz élete, többszöri meghurcoltatása ellenére úgy érzem: jó időben született és élt Lakatos Demeter. Művészetével már ki tudott emelkedni a folklórforrások gazdag, de névtelen buzgásából, de még magyar-ként lehetett a csángó nép költője.

Jegyzetek:

- 1 Lakatos Demeter: Csángú országba I–II. Összegyűjtött versek, mesék és levelek. Összeállította: Libisch Győző. Kiadja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp. 20034. 669. old.
- 2 Keleti Újság, Kolozsvár 1935. november 15. 6.
- 3 Lakatos Demeter: Csángú strófák. Válogatott versek. Válogatta, a szöveget gondozta és a bevezetőt írta: K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna. Az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása. Bern, 1988. 134. old.
- 4 A csángók nyelve és helyesírása Lakatos Demeter szövegeinek tükrében. Halász Péter (szerk.): „Megfog vala apóm szokor kezemtől...” Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993. 63–70.

Falevelek hulladoznak

Falevelek hulladoznak
det¹ fú szél,
újra most és lehet holnap,
legyék tél,
sárga levelek az ágtul
búcsúznak,
nemsokára a surbába²
rothadnak,
falevéltől árvák lesznek
az ágak,
reszketnek a hóharmattul
virágok.

Minden mened a világon
mind a víz,
életben még van méreg,
nemcsak míz,
minden változik a földön
minden nap,
harmat megöl minden fűszált
hol megkap,
nyárnak stafírunja tűnik
kertekből,
lejtőn nem még szól az ének
szültőből.³

Falevelek hulladoznak
det fú szél,
látatlan kézvel az ajtót
veri tél,
puszta lett az egész mező,
puszta lett,
télnek szelleme, mint látom,
megébredt,
nyargal fehér lóval réten

1 amikor
2 sárban
3 furulyából

rezeg föld,
hacászond⁴ után pusztul
ami zöld.

Minden tél után új tavasz
esmít vár,
gabonát és sok gyümölcsöt
hoz a nyár,
ősz már hozza a szüretet
faluba,
és várnak a téli östék
fonóba,
így foly embernek élete,
míg él,
elébe esik, mint máma
falevél.

Így szoktam meg

Így szoktam meg kis korombul
faluba:
kakas ínekeljen nekem
ajtúba,
kutya ugassand, det⁵ jövek
kapuba.
Télend menek mind a rendes
fonóba.

Így szoktam meg a vínektől
ősektől,
övöm alatt ne váljak ki
szültőtől,⁶
aludjam nyárand szénába
tültiszend,⁷
mikor csillagok táncolnak
égen fent.

4 tisztáson
5 amikor
6 furulyától
7 töltésen, tornácon

Ezeket a szokásokat
öröklek,
mint az Isten a jó lelket
szeretem,
ezek a szent szegénységbe
nagy öröm,
ilyentájt a tündéreket
ölölem.

Messze, ott, hol a nap szentül le

Megfog vala apóm sokszor
kezemtől,
Mutassa vala, hol a nap
leszentül.
Mangya vala: gyermek, látod
ott nini,
Messze ott, hol nap lebújúik
most nini,
Ott vagyand egy nagy, szép ország,
tudd meg te is,
Megjárd ott az világot,
hát legyék rész.⁸
Én elmenek mast, vén vagyok,
nem ura.
Ne felejtsd el, én tanítlak
csak jóra!
Det⁹ meghalt, akkor is mondta
halálánál:
Mit mondta életembe ne
felejtsd el!
Rítt, de mondta bácsu¹⁰ nékem
örökké,
Mintha most is látom, mint folynak
könnyűi,
Mondta nékem, én nem tudtam
mostanig,
Elég, hogy az ő tüze most
belém ég.

⁸ ha lehet benne részed

⁹ amikor

¹⁰ öreg, itt: nagypapa

Nem felejtem el soha sem
apómat,
Kicsike det voltam nékem mit mondott:
Ott vagyand a mük országunk,
tudd meg jól,
Ott, hol a nap minden este
leszentül.

Nem gyönyörködhettem benned Pest

Nem gyönyörködhettem benned Pest,
Ott, mikar csendben leszáll az őst,
Csillagok magosban ragyagnak,
És a testvérszívek dobognak.

Nem fogom élvezni a Dunát,
A hullámoknak a nótáját,
Nem fogom hallgatni sohasem,
Te maradsz eltemetett örem.¹¹

Akartam benned énekelek,
És minden pestit megölelek,
A vágyam álamnak maradt,
És reményem is elszakadt.

Mért szabad világba nem élünk,
Amerre hí a vágy, nem menünk,
Mit akarsz, nem lehet csinálni,
Hul parancsolnak, ott kell élni.

A fenti versek Lakatos Demeter: *Csángú országba: összegyűjtött versek, mesék és levelek*. (Összeállította: Libisch Győző. Kiadta: Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület, 2003) című kötetből valók

¹¹ öröm

► BANNER ZOLTÁN

Szín-tér-fény

A 60 éves Lonovics Lászlóról

Azért írtuk át a művész legutóbbi kiállításának a címét (SZÍN-TÉR), mert bár szellemes az utalás az adott helyszín, időpont és alkalom jellegére (Békés Megyei Jókai Színház, Galéria), behatároltabbnak tűnt annak a festői birodalomnak a körüljárhatóságához képest, amelynek immár egyedülálló ura és teremtménye Lonovics László.

Örvendtes és mindenképpen súlypontos körülmény, hogy a Magyar Kultúra Napjának előestéjéig hosszabbította meg január 1-jén bekövetkezett 60. születésnapjának érvényességét Lonovics László grafikus, tervezőgrafikus, festő, főiskolai tanár, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, a Magyar Festők és a Nemzetközi Kepes Társaság tagja, a Békéscsáji Művészeti Társaság alapító tagja, elnöke, s ami e két regionális alkotószövetség: a művészeti és a Körös Irodalmi Társaság közös rendezvénye szempontjából kiemelendő – feszülő vitorlakkal a lehetetlennel is szembeábrázoló Bárka, Békés megye irodalmi, művészeti periodikájának arculat-, illetve, hogy hűek legyünk a helyszín szelleméhez: „díszlettervezője”. E tárlat ugyanis nyitóműve (volt) annak a „himnikus irodalmi estnek”, amely a Himnusz születésének évfordulója alkalmából a Békés megyei tollforgatók számára meghirdetett pályázatra írott művek előadásával, felolvasásával avatta emlékeztetéssé a Magyar Kultúra Napját.*

Hatvanévesen, a férfikor delén, szép lassan elindulunk a Nap nyomában Nyugat felé; aki azonban a Nap és a „minden fények” olyan ígéretében él, mint Lonovics László, minden bizonnyal haladékat kap a csúcson való tartózkodásra; amit mi sem bizonyít ékebben, hogy e jubiláris alkalommal nem valamiféle retrospektív gyűjteménnyel lépett eléünk, hanem egyetlen esztendő alatt készült, vadonatúj festői sorozattal, amelynek bemutatása kétségtelenül Békéscsaba művészeti életének kiemelkedő eseménye.

A vidéki Magyarország településeinek az *arculat-emberei*, *staféta-emberei*, akik hírt visznek róla a világba, többnyire a művészek és írók (adott esetben

persze a tudósok, feltalálók, nagyformátumú politikusok).

Újranevesedését követően Békéscsaba XVIII. századi stafétaembere Haán Antal, a XIX. században Munkácsy Mihály, a XX. század első felében Perlrott Csaba Vilmos, Jankay Deutsch Tibor; majd Lipták Pál és Schéner Mihály kezéből már egy egész csapat veszi át a stafétatölcst, például Fajó János, Mengyán András, Lukovics Endre, s legfiatalabbnak Lonovics László, aki már éppenszám egy érintést kapott a többiek elindító Mokos József-iskola varázsából, viszont egyedül ő maradt hű városához.

Első, szegedi főiskolai tanulmányai elvégzését követően (1997-ben újabb diplomát szerez a Magyar Iparművészeti Főiskola vizuális- és környezetkultúra – multimédia szakán) pezsgő alkotói légkörbe érkezik, hiszen egyrészt nagy mestereink, Lipták és Schéner pályájuk csúcán vannak, másrészt az ország legkiválóbb grafikusai (Bak Imre, Fajó János, Nádler István, Deim Pál és mások) részvételével és irányításával európai színvonalú grafikai (1976–1980), majd tervezőgrafikai (1981–1990) nyári művésztelep működik, s 1978-ban indul az Alkalmazott illetve Tervezőgrafikai Biennálék máig tartó sorozata is.

Figyelemreméltó rajztudása és meg-megcsillantott festői vénája révén korán birtokba veszi a kor kínálta tematikai és műfaji mozgástér lehetőségeit, de a saját művészi személyiségét kereső igen rövid időszak után, már a hetvenes évek végén a magyar újkonstruktivizmus pásmájához csatlakozik. A döntés mindekelőtt nyughatatlan, örök kísérletezésre hajló, próbatételekben karcosodó egyéniségének köszönhető, másrészt annak a magyar társadalom méhében zajló, megújulásra, újrakezdésre irányuló szabadságvágynak tudható be, amely a rendszerváltás előtti évtizedben rengeteg rejtett értéket hozott felszínre.

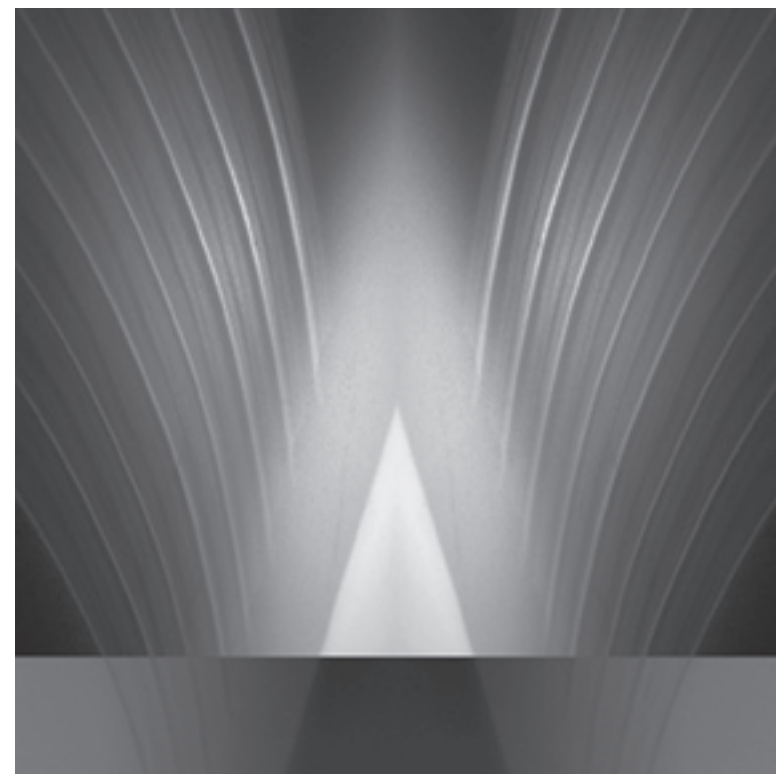
Ne feledjük, hogy az avantgárd első hullámának ez a legtovább, napjainkig virágzó irányzata, a konstruktivista látás és formanyelv-formaeszmény is hasonló körülmények között, Európa I. világháború előtti

szellemi-erkölcsi vajúdasából született. S persze az sem véletlen, hogy az európai művészeti fejleményekkel a huszadik század elején éppen szinkronban bontakozó magyar művészet a MA, a Magyar Aktivisták, de legfőképpen Kassák Lajos, majd a Bauhaus magyar nemzetiségű tanárainak a tevékenysége révén a mozgalom kiemelkedő fejezeteként íródott be a modern művészet történetébe. (Hasonló jelenség szemtanúi lehetünk, mint látni fogjuk, a fizikai-lelki-művészi fénykutatás esetében.)

Lonovics tehát gyorsan, de fokozatosan távolodik el a látvány, a perspektíva, az alakosság, az „alföldiség” kényelmet biztosító kánonjaitól, s ebben, a már említett manuális készségek mellett a szitanyomat technika ugyancsak viharos előretörése is sarkallta. Gyakorlatilag tehát már a nyolcvanas évek elején bevonul, visszavonul a síkmértani elemekre lebontható látványvalóság raktárhelyiségébe, hogy aztán ezekből a mértani alapelemekből vonja ki a mozgó világ érzékelhetőségének a kvintesszenciáit. Már fekete-fehér s csak korlátozottan színesedő első korszakában sem a tiszta ész, a csupán értelmi megközelítés műértelmzésére apellál; motívumaival, motívumkapcsolásaival, egymásba hatolásaival és – ha lehet ilyet mondani – a vonal és forma lüktetésének „érmességével” valósággal bevonja a nézőt a mű születésébe és befejezésébe, akár csak a hagyományos eszközökkel készült műalkotások, például a tökéletességükben látszólag folytathatatlan Rembrandt-képek, amelyek alkotója ma is egyik példaképe.

A 80-as évek elejétől mind közelebb kerül a szín és a forma, fény által értelmezhető esztétikai feladványához és tartalmi lehetőségeihez. Ekkori korszakáról 1988-ban Deim Pál így ír: „Lonovics munkásságában a rétegződéseknek, eltolódásoknak jut fontos szerep. Egy formaeltolódásos többszöri ismétléssel új alakzatot hoz létre. Ez a természet építkező módszere is. Egy építőelemből ezer, százezer, millió variáció épülhet. (...) A variációk sora most ott tart, hogy a rétegződések már nem zárt alakzatot öltenek. Nyitottak, a térben elfolyók, a vonalak végei elpengenek, szétfoszlanak. A változás másik lényeges része a fény.”**

A fény problémája Giorgione *Viharjától* kezdve átszövi az egész európai festészet történetét. Aktualitásának hullmhegy-hullámvölgy diagrammja minden

Transzcendencia I. (2006; számítógépes grafika)

bizonnyal összefügg tér és idő – az egyes nemzetek történelmét uraló – meghatározottságainak a sugallataival is. Ezért talán nem véletlen, hogy a huszadik században éppen (emigráns) magyar mesterek – Kepes György, Gábor Dénes, Victor Vasarely (Vásárhelyi Győző), illetve idehaza például Csáji Attila, Mengyán András – életművéhez fűződik a fény „forradalma”, egy új látvány- és térélmény kidolgozásának természettudományos alapokon álló, ám eredendően művészi törekvése.

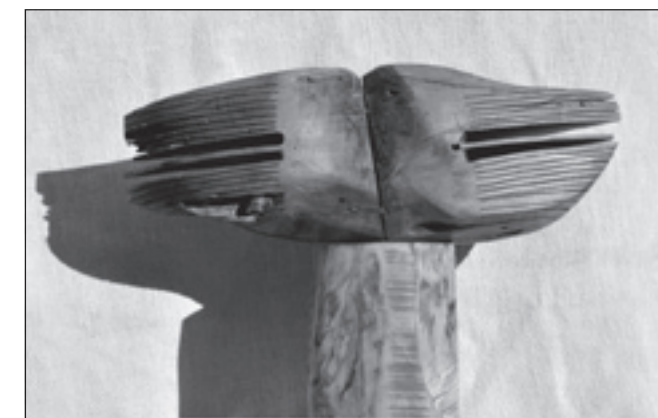
Formarendszereinek ellégyesedése, egyre oldódó rajzolata törvényszerűen vezette el Lonovics érdeklődését a fény fizikai természetének, kifejezési autonómiájának a kutatásához, s így vált e vizuális mozgalom békéscsabai úttörőjévé. Fénygrafikáinak (és a kilencvenes évektől fényfestményeinek) a három alapvető eleme: a SZÍN, a TÉR és a FÉNY, tulajdonképpen tudományos fogalmak (is), hiszen valamikor tudomány és művészet párhuzamosan haladva, „kézenfogva” szolgálták mind a látható, mind a láthatatlan valóság, e valóságok törvényeinek a feltárását, s e törvények – jelek által való értelmezését. Mégis, a XIX–XX. század fordulójáig a művészet bírt nagyobb hatalommal az emberiség fölött; legalább 100 éve megcserélődtek a szerepek, sőt a technikai és gazdasági korszak kihívásai, csábításai teljesen elszakították egymástól a lelki és a fizikai megismerés, önismeret funkcióját.

Oroján István Örökségem című kiállítása a békéscsabai Jankay Galériában*

A Jankay Galéria kiállításán szereplő festmények és plasztikák Oroján István képzőművész családi kötődéseinek témáját járják körül – hol konkrét rokon kapcsolatokra, emlékekre vagy emlékek hiányára utalva, hol a paraszti életforma alapvető jellemzőire, más esetben az egyedi sorsképen keresztül a közép-kelet-európai parasztság XX. századi történetére mutatva rá. Ezt tükrözi a kiállításon bemutatott műegyüttes összefoglaló címe: *Örökségem*. Oroján István édesanyja három éve halt meg, egy visszavonhatatlan felismeréssel ő ekkor örökölte meg szülei, nagyszülei emberi, érzelmi, szellemi és tárgyi hagyatékát. Azóta mantraként ismétli ezt a témát, ahogyan ő mondja: „mint amikor bevesz az ember egy meggy magot a szájába, és csak forgatja, forgatja, forgatja...” Ekképpen veszi tehát elő újra és újra ezt a kifogyhatatlan, kimeríthetetlen és valószínűleg – minden igyekezete ellenére teljességében – feldolgozhatatlan témát.

Melyek ezen emléktárgyak összetevői? Történetek, ízek, talán illatok, arcok villanása, mozdulatok, megfigyelt tevékenységek. A sor végtelen. Olyan dolgok, amelyek mindannyiunk számára ismerősek, természetesen mindannyiunknak személyre szabott formában, egyedi jegyekkel, csak nekünk szánt alkotórészekkel. Sok-sok egyedi kombináció... Az viszont kérdéses, hogy az emlékezésre, a visszatekintésre való hajlandóság életkorfüggő-e, vagy az erre való fokozott érzékenység talán inkább születési adottság, esetleg a neveltetés által befolyásolt jellemzőnk. És ha a befogadó alapjában véve nem is kíván sem családi, sem pedig mondjuk nemzeti múltjával foglalkozni, akkor miképpen remélhető, hogy egy másik ember emléktárgyához képes és egyáltalán akkor megfelelő érzékenységgel közelíteni. Egy olyan emberhez, akivel valószínűleg ismeretlenül, egy kiállítóterem steril közegében találkozik csupán az alkotásán keresztül. A műalkotások alapvető „működési mechanizmusa”,

Nagypám bajusza (1990–1992; diófa; 68x57x14 cm)

azaz a befogadás kommunikáció jellege remélhetőleg megoldja ezt a kérdést.

Visszatérve Oroján mesterhez: ezen a tárlaton is az általa az utóbbi évtizedben párhuzamosan alkalmazott két stílus együttes jelenlétét figyelhetjük meg. A geometrikus absztrakt, vagy más megközelítés szerint síkkonstruktivista táblákhoz az organikus tárgyformálás szellemében fogant művek társulnak. Joggal hihetjük, hogy a képzőművészetben az előbbieket két ellentétes tényezőként vannak jelen, teljességgel különböző gondolati alapról sarjadó, egymással perelő nyelvként. De láthatóan mégis létezik közös nevező¹. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy plasztikai között is találunk az inkább konstruktivista vonulathoz húzót is, de ebből a tárgycsoportból származó művek ebben a kollekcióban nem szerepelnek. Ami viszont általánosan jellemzi mindkét beszédmód alkalmazása során Oroján Istvánt, hogy még fegyelmezettebbnek tűnik a korábbi évtizedekben tőle megszokott feszes, pontatlanságot nem tűrő, szigorú képépítés módszeréhez képest is. Az örökség témájához

¹ Ugyanúgy, ahogyan például Kohán Györgynél is, aki a választott témához társította az általa megfelelőnek tartott technikát, eszerint választott az olajfesték, a viasztempera technika, vagy az egyedi grafikáihoz használt szén, kréta, grafit és tus között.

Kepes György – s az ő szellemi hagyatékát gyarapító Nemzetközi Kepes Társaság alapító tagjai, köztük Lonovics László – a látást mindenekelőtt megismerési aktusként fogják fel, s a világ „új képét” „a látás új nyelvével” kívánják hozzáférhetővé tenni mindenki számára, mint hajdan a „biblia pauperum”, vagyis a nép bibliájaként szolgáló középkori festészet. Vagyis visszaadni a művészet hatalmát a szemmel látható és nem látható valóság birodalmában egyaránt, ám egyikben sem boldogulhatunk a képzelet világítóereje nélkül.

Lonovics tehát a kilencvenes évek csodálatos fénygrafikai sorozataiban egyrészt a fotó és a számítógép optikai illetve virtuális struktúrái, másrészt a zenei érzékletesség dinamizmusa felé szélesítette ihlet és élmény forrásvidékét. Nyomatai akár végtelen sornak is felfoghatóak, amelynek a lapjain bármilyen történet – súrlódás, fények, piramis, növekedés, kontraszt, keresztelkedés, vulkánkitörés, Nap-protuberancia, stb. –, mindig ég és föld között lebegünk, minduntalan s különbözőképpen testet ölt a transzcendencia, s ahogy időben közeledünk napjaink felé, mind letisztultabb s ugyanakkor egyre rejtélyesebb vizuális hatásokkal irányítja figyelmünket az emberi lét kozmikus dimenzióira. Valahogy ilyennek láthatják és filmezhetik a Földet az űrhajósok; de soha, semmiféle műszaki találmánnyal sem fogják tudni a fény, s levegő, a színek – a LÉLEK – rezgéseit/rezdüléseit úgy megragadni, mint a művész, Lonovics László képzeleti úti képei.

Amiként a zenei hangok, akkordok, hangfürtök, ritmusok, allegrok és andanték zenei ívei, árkádjai alatt a Mindenség hatalmas katedrálisában érezzük magunkat, úgy avatják szinte tapinthatóvá Lonovics szín-fénybordái azt a láthatatlan űrt, amely takarva van a laikus szem előtt.

A 2000-es évtizedben digitális jelstruktúrákban követte nyomon eszményei megvalósíthatóságának útját, lehetőségeit. Mégis, éppen ezeken a szőnyegszerű, ismeretlen világkultúrák jelek rendkívül egzotikus szövevényein át a Festő lépett be a hetedik évtizedbe a születésnap tárlaton.

Talán azért, mert úgy érezte, hogy a szín-tér-fény szférájában túlságosan is felhígult, ellevegőtlenedett a maga teremtette képvilág? Hogy teljesen kicsúszik lába alól a „föld”? Mindenesetre ezt a szinte „halmazállapot” fordulatot már a 2010-es év elején előre jelezte a *Zene és képzőművészet* című Társasági Csoportkiállításon bemutatott triptichonja (Békési Galéria, 2010).

A Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* zenéjére és képzeleti helyszínére utaló hármaskép lenyűgöző magány-allegória; de a két szignifikáns minőségi komponens – amelyek a Bartók-sorozatot kiemelték környezetéből – igazából ebben a mintegy 24 piktúrából álló, szervesen összetartozó műegyüttes átütő erejében vált nyilvánvalóvá.

Nevezetesen: legújabb festményei legszembetűnőbb jellegzetessége a konzisztencia; az, hogy motívumainak, formaépítményeinek sajátos plasztikája, sűrűsége, anyagszerűsége van; s éppen ezért még titokzatosabb, misztikusabb, szakrálisabb módon tör magának utat az a belső fény, ami művészetének évtizedek óta lételeme. S ezzel a felületképző móddal szoros összefüggésben: megnőtt az egyes művek monumentalitása; nonfiguratív táblaképek esetében ritkán tapasztalható a monumentalitásnak ez a mélyen belülről fakadó megnyilvánulása.

Élete és pályája évtized-fordulós művészi számvetésében a természet illúziójában, öntörvényű természeti jelenségek élményében részesíti nézőit; és abbéli meggyőződésünket erősíti, hogy a *Szakrális fények*, a *Fénycsúcs*, a *Piramis*, az *Ívek*, a *Fényeső*, a *Gótika*, az *Ellenpont* vagy a *Szimmetria* szín-tér-fényalakzataiból az emberi lét alapvető dilemmái, állapotai, törvényei – például születés, halál, küzdelem, összhang, félelem, diadal, szabadság, szerelem, stb. – ugyanolyan érvényességgel kiolvashatóak, mint a látványalapú festői művekből.

Az a művész, aki hatalmat tud kölcsönözni a művészetnek életünk hétköznapiasága fölött – közönségét is e hatalom részesévé avatja. Lonovics László, aki gyakorlatilag közel három évtizede részese Békés megye művészeti életének, nem erőszakolja ránk, hogy részt vegyünk, részt kérjünk ebből a hatalomból. Közismert alkotói, művésztanári és művészetszervezői tevékenységével csupán arra int, hogy vannak még világok, bennünk és rajtunk kívül, ahol még senki sem járt, s talán éppen ott találkozol önmagaddal.

* A 2011. január 20-án, Lonovics László festészeti kiállításán elhangzott megnyitó szöveg bővített és szerkesztett változata.

** Cs. Tóth János: Fénydimenziók vonzásában. In: *Ívek*. Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata kiadása, 2001. 22. p.

DESZKA Fesztivál 2011

A színdarabok mellett műhelybeszélgetéssel, báb-előadásokkal és felolvasószínházi programokkal várta a közönséget a február 9. és 13. között megrendezett V. DESZKA, a Kortárs Magyar Drámák Fesztiválja Debrecenben. Habár a fesztivál időtartama 5 napra zsugorodott, a gyermek- és ifjúsági előadásokkal együtt 20 előadást láthattunk idén az 5 helyszínen (Csokonai Színház, Horváth Árpád Stúdió, Víg Kamara, Vojtina Bábszínház, Műhelyház). A kínálatban határon túli és anyaországi, alternatív, kő- és bábszínházi produkciók egyaránt szerepeltek. Az előadásokat megelőző és követő disputákon túl *Szépirodalom-e a dráma?*; *Meztelenség, trágárság, politikum – érzékenységet sértő darabok*; *Alkotópárok: drámaírók, rendezők*; „*Képtudomány*”. A nyelven túl, avagy a (mozgó)képek logikája a gyerekszínházi előadásokban címmel is rendeztek szakmai beszélgetéseket. Felolvasószínházi keretek közt bemutatták Borbély Szilárdtól a *Debrecenistenasszonyt*, Kutszegi Csabától a *Meg akarom kapni Ida Rubinstein* című darabot, Németh Ákostól a *webáruház*t, valamint Zalán Tibortól a *Szásza i Szását*. Hely hiányában nem részletezhetjük ezeket, pedig nem mellékes, járulékos mozzanatai a fesztiválnak.

A nyitó előadás az Oleg Zsukovszkij, Szénási Miklós és Lénárd Ödön szövegei alapján készült *Mesés férfiak szárnyakkal* című produkció volt, melynek cselekménye két szálon fut. Az egyik arról a – negyedik – királyról szól, aki a *háromkirályok*hoz hasonlóan elindult a születő Megváltóhoz – de eltért az útról, nem jutott el Jézushoz. A másik és érezhetően hangsúlyosabb szál az ember ősi és örök szárnyalási vágyára, égbe törekvésére, kisebb részben a repülés történetére, nagyobb hányadában a szovjet űrkutatásra s annak társadalmi hátterére koncentrál, és azokra a pilótákra, akik esélyesek voltak rá, hogy elsőként beülhessenek a világűrbe kilőtt gépbe. Elképesztő az a munkamennyiség, amit a *Mesés férfiak szárnyakkal* előadásba a Csokonai Színház érzékelhetően belefektetett. Csodás a látványvilág, a teremtett színházi tér kihasználása és berendezése (díszlet- és jelmeztervező: Oleksandr Biluzob). A forgószínpadon ülünk, ami sokszor működésbe lép, így több nézőpontból láthatjuk a történeteket. Sokat játszanak a világítás

adta lehetőségekkel, a produkció során készülő festményekről, a füst okozta vizuális élményekről nem is beszélve, vagy a díszletről, mely éppen annyira tűnik szedett-vedettnek, tákolmányszerűnek, mint amennyire a szovjet világ kulisszái azok lehetnek. Lenyűgöző a súlytalanságot és a pilóták kemény felkészítését is megidéző mozgásvilág. Néha viszont mintha túlságosan is hatásosságra törekedne a rendező, Vidnyánszky Attila, a zene például olykor már soknak tűnik. A negyedik király története mintha kissé kevés súlyt kapna a másik szálhoz képest, vagy minden erőfeszítés dacára sem szervesülne igazán azzal. A két szálát ugyan több motívum is összeköti, de egymástól alapvetően idegen dimenziókat és másként-másként mutatnak meg, így vitatható, mennyire értelmezhető közösen a két történet. S a nagy kérdések (például valóban meghódította-e az ember az eget, kinek, s mekkora áldozatot szabad követelni s hozni, az időnként embertelen áldozathozataloknak van-e valódi eredménye?), amelyeket az előadás inkább csak meg-megpendít, mintha elvesznének az elképesztő forgatagban. A szerepfarmásokban nem a mély jellemábrázolás a lényeg, nincs pszichologizálás. A három űrbe törekvő pilóta sorsa sem annyira drámai, mint ahogy maga az előadás egésze sem hagyományos értelemben vett dráma, hanem inkább (dokumentumelemekre is építő) lírai jelenetsorozat. Vidnyánszky már sokszor megcsodált rendezői kvalitásait mutatja, hogy most kevésbé markáns alapanyagból is hatásos, monumentális, ötletes előadást tudott rendezni.

A debreceni színháztól az *Elnémulást* is láthattuk a DESZKA Fesztiválon. Hubay Miklós példázatszerű, a pátoszt, profetikus hangnemet sem nélkülöző kamaradarabja egy kihalás előtt álló népről, és annak utolsó két képviselőjéről szól: Alelujáról (Újhelyi Kinga), az utolsó nőről, aki terhes, ő lenne tehát a jövő reménye; valamint Renegátról (Bakota Árpád), aki rejtőzködik, letagadja származását, úgy próbál életben maradni. Hozzájuk érkezik Patrick, a naiv szerzetes (Kristán Attila), akit eleinte körülbelül csak a kihalófélben lévő nép nyelve érdekel, maguk a még élő emberek nem. Nincs konkretizálva, milyen népről is van igazából szó. Annyit tudhatunk meg, hogy egy

azon alapállással közelít újra és újra, hogy mit lehet még beemelni, mire érdemes különösen koncentrálni, és mely dolog hagyható ki. És teszi ezt úgy, hogy miközben folyamatosan a paraszti múlttal foglalkozik, azt a világot nem kívánja sem idealizálni, sem misztifikálni, sem pedig dramatizálni. Miért is tenné, hisz ő elsősorban elvonatkoztatni akar, amely nélkülözhetetlen, ha emlékeit olykor egyszerű, máskor mívesen munkált, megint máskor cizellált finomsággal kivitelezett jelekbe akarja sűríteni.

Feltehetjük azt a kérdést is, hogy vajon mi inspirál egy absztrakt művészt. Ugyanaz a részletgazdag világ, mint a figurális festőt/szobrászt/grafikust? Mi inspirál? A látvány vagy az érzés? Inkább az érzés? Oroján mindenképpen. Ő az érzésből kiindulva, azt termékenyítő forrásként használva hoz létre tárgyat, konkrét formát, színt → műalkotást, amely azután a befogadóban újabb érzéseket kelt. Természetesen munkájában elméletek és hagyományok is befolyásolják.

A kiállítás gerincét adó bajuszok, az évek során három elemből álló sorozattá nőtt *Nagyapám bajusza* című műegyüttes egy nehezen megélhető rokoni kapcsolatról szól. Oroján – elmondása szerint – egyik nagyapját sem ismerte, ám mindkettőjüknek emléket állít, hogy ezt a kínzó hiányként megélt űrt kézzelfogható tatalommal töltsse meg. Egy, az elmúlt esztendőben Gyulán rendezett zártkörű kiállításon a három bajusz mellett a nagyszülőkről készült egykori műtermi portréfotókat is bemutatta, hogy azok szerepeltetésével tegye tapinthatóvá a kapcsolatot.

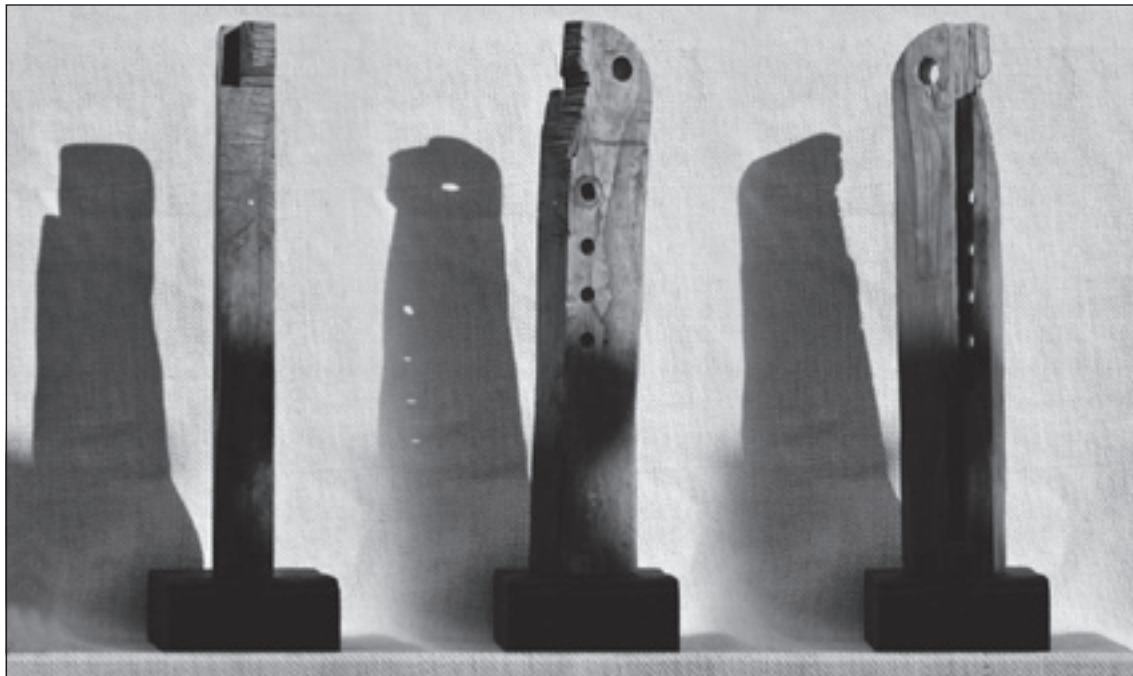
Előbbiekkel ellentétben édesanyjára egy általa egykor gyakran használt csigacsináló beépítésével

alakított plastikával emlékszik. A valós élményhez valós talált tárgyat társít, és azt komponálja be a nő minőségnek megfelelő horizontális formába. Ennek a műnek kétszeresen is talált tárgy adja az alapját. A csiga készítéséhez ugyanis egykor gyakran a fekvő szövőszék bordájának egy darabját használták, már ezzel is jócskán módosítva az eredeti funkciót.

Úgy vélem, ezek a plastikák is képesek azt bizonyítani, hogy az organikus szobrászat nem stílus, hanem mentalitás. Az ember természetével foglalkozik, nem pedig csupán a természettel való kontaktussal.

A látás- és agykutató dr. Nádasy Zoltán egy előadásában többek között azt a kérdéskört is érintette, hogy a szemet, tulajdonképpen a látást miképpen lehet manipulálni. A hallottak hatására Oroján elővette korábbi vázlatait, és megszületett a *Nappal és éjszaka* című пластика pár. E művekkel, ahogyan a kiállításon szereplő fekete és fehér önálló táblákkal is, az érzékelés végső határáig megy el a láthatóság területén. A fekete, azaz a sötét tartományából, melybe beleveszünk, amely annyira sötét, hogy a képépítés elemeit szinte elnyeli, tehát tulajdonképpen a vak éjszakából az alkalmazott színekkel emel ki bennünket a festő. A fehérből pedig rendkívül gazdag és finoman hangolt, erőteljesen derített színekkel lép ki. E táblák szemlélése során különösen fontos, hogy közel menjünk, közelről nézzünk, különben csak annyit mondunk majd, hogy igen, fekete képek és fehér képek... De Oroján István esetében ennél jóval többről van szó.

* A 2011. február 11-én elhangzott kiállítás megnyitó szöveg szerkesztett változata.

Ezermester (2010; tölgyfa; 60x20x18 cm)

elnyomatásban, kisebbségben élő egykori közösségről, amelyet azonban igyekeznek nem egyértelműsíteni a szerző. Tehát nem mondhatjuk ki, hogy mondjuk valamelyik határon túli magyar közösségről, vagy a teljes magyarságról beszélne, még ha nyilván ez a két lehetőség is az, amelyről Hubay szólni akarhatott. Árkosi Árpád rendezésével sok probléma van. A díszlet- és jelmezhasználat, az ének és a zene nélkülözi a következetességet. A szóban forgó nép teremtéstörténete napistenhitről tanúskodik, a nő jelmeze sámánizmusról, az előadás tere pedig mintha egy piramis belseje lenne, a gyerekkórus egy csuvas költő vesszorait idézi, miközben mintha azért mégiscsak a magyarságról lenne szó... Szerencsétlenül keverednek a kultúrák, nem sikerül így az általánosságok szintjére helyezni a történetet, inkább kaotikus az. Az idősíkok is össze-vissza, kívülről nézve értelmetlenül keverednek: az őskorra, az ókorra, a középkorra, a jelenkorra és a jövőre utaló jegyek is vannak az előadásban, miközben az egyetlen idősíkban játszódik... A gyerekek régi csuvas dalokat énekelnek, az előadás végén rádió szól, diszkózenével...

Ki nem gondolkodott még el azon, hogy mihez is kezdene a lottó főnyereménnyel? Odáig viszont vélhetően kevesen jutottak el, mint Spiró György *Prah* című darabjának 600 milliót nyert házaspárja, hogy kétszerecsésükben elégezzék a nyertes szelvényt. Spirót viszont épp az érdekli, hogy miért és hogyan fordulhat elő, hogy nem képesek emberek felszabadultan örülni egy ilyen ajándéknak, hogy nem tudnak élni ezzel a lehetőséggel. S nemhogy boldogabbá tennék egymást, a környezetüket stb., ellenkezőleg: az addigi szerény költségvetésű és alacsony hőfokú, de működőképes életük szétzilálódik, még a közös múltjuk is átértékelődik, nem is beszélve a félelmetes jövőbeli esélyekről. Mindez ráadásul egyetlen párbeszédhelyzetből bomlik ki. Nem egyszerű írói feladat, de a Zeitstückekben otthonosan mozgó Spiró rutinosan építi fel karaktereit, s teszi átélhetővé két olyan embernek a válsághelyzetét, akik az elmúlt évtizedek társadalmi-gazdasági változásainak korántsem a nyertesei, s akik családi és személyes életsorsuk kötöttségeitől sem képesek szabadulni. A dialógus végig feszített és feszültséggel telített, jóllehet, van egy szépen felépített íve is, csak rövidebb üresjáratok és önismétlések gyengítik. Nem lehet véletlen, hogy épp egy ilyen, kevésbé hiteles jelenetnél, amikor a férj felsorolja, felmondja a feleségének a korábbi munkahelyeit, botladozik a színész, Dukász Péter nyelve is. Egyébként ő és a feleséget alakító Szász Enikő is lényegileg jól oldja meg nem könnyű feladatát, bár ha színészi eszközeikkel kicsit visszafogottabban élnének, kevésbé akarnának szerepet játszani, talán ők is jobbakké lehetnének, és a temesvári Csiki Gergely Állami Magyar Színház előadása is sikerültebb volna. A díszletek és jelmezek (Albert Alpár), a rendezés (László Sándor) korrekten és pon-

tosan idézik meg egy vidéki, lelakott, szoba-konyhás lakás konyhai részében, főzés közben egyébként is folytonosan egymásba ütköző házaspár éppen felrobbanó, majd az egymásnak mégis megmaradásban lecsendesülő világát.

A Katona József Színház *Cigányok* című előadása két darab keresztezése: az első felvonás Tersánszky Józsi Jenő drámája, melyet Grecsó Krisztián írt tovább, a mába helyezve a folytatást. Tersánszky eredetileg *Szidi* címen futó népszínműve, bár konfliktusokkal terhelt (melyik dráma nem az), de alapvetően szórakoztató darab; míg Grecsóé, hiába sarkítottak nála is a karakterek, a mai magyar valóság feloldhatatlan problémáival szembeesítő, tragikus tónusú szöveg. Míg a Máté Gábor rendezte produkció első felvonása amolyan romantikus képet fest a romákról, a második egy cigánygyilkosság utáni helyszínelést mutat be, kissé elrajzolt figurákkal, de tulajdonképpen realizisztikusan. Gyakorlatilag az első rész mai szemmel nézve elhazudott, sohasem volt jópofa világának kellő kontrasztja a második. A gondok már az első felvonásban is ott vannak, kibeszélésük hiánya vezethet éppen a második felvonásban történetekhez. A színészek könnyedén hozzák a jóval inkább karikírozott Tersánszky-figurákat és a második felvonás hűvös embereit. Grecsó figurái egytől egyig reménytelen alakok. Látunk itt az elvek világában élő, a valóság működési törvényszerűségeiből mit sem értő újságírónőt, a dolgokat csak megúszni akaró nyomozót, felelőtlen orvost, kezelhetetlen romát; megjelennek a szokásos sztereotípiák, mindkét oldalról. Mindenki negatív, nincs olyan ember, aki tudná a kiutat, a zárlat pedig talán a lehető legnegatívabb. Két összeegyeztethetetlen kultúrát, létmódot látunk, sajnos, mindenféle reménysugár és megoldás nélkül.

A TÁP Varieté és Performance Színház a *Roló* című darabot játszotta, mely Vinnai András *Nagyon rossz a memóriám* című rádiójátéka alapján készült. A szöveg szerzője ezúttal sem hazudtolta meg magát: most tévés műsorok kidolgozását, egyszersmind amolyan melodráma-paródiát láthattunk tőle, amely a skandináv világba kalauzolt el minket. Abszurd már a legelső szituáció is, amikor a rejtélyesnek látni kívánt, de szándékosan kisszerű történet alapjait rakják le a népi ruhába bújtatott ifjak és a pap, széles gesztusokkal, természetellenes teatralitással, teljesen hamisan. Tobzódik ugyanis a szándékosan kínos jelenetekben az előadás. Gyakran a színészek már elsőre is kínos dolgokat és kínos módon közölnek, aztán ezt még a végletekig is hajtják azzal, hogy többször megismétlik. Vajdai Vilmos rendező annyira szörnyű, gátlástalanul rossz jeleneteket rak fel a színpadra, hogy azokon nem lehet mást, csak jóízűen nevetni. Minden idézőjelben van itt, semmit sem szabad komolyan venni. A skandináv világból egy másik nyílik: Lajosé, aki rövid- és hosszú távú memóriazavarban szenved, gyakorlatilag semmire sem emlékszik. Rajta gyakorla-

Vinnai András: *Roló* (Kovács Ádám, Storck Natasa) (TÁP Színház)

tozik Dr. Pumánszky (Terhes Sándor), aki igyekszik felnyitni a múlt nélküli ember szemét, és visszahozni őt az életbe. Pumánszky nem válogat a módszerek közt, ha kell, árammal kínozza kezeltjét, vagy meghágyja az anyját, sokkterápiával próbálkozik. Az előadás szándékosan nem kínál semmiféle megoldást. Az előadásba iktatott táncjelenetek tudatosan nem kapcsolódnak szorosan a darab történetéhez, sőt, néhol teljesen abszurdnak hatnak az adott kontextusban. Szórakoztató másfél órában van részünk: a számtalan gag, a jótékony infantilizmus, a szélsőséges színészi mimika, a mozgás és a szándékosan silány, tehát jó szöveg elegendő muníciónak bizonyul ehhez.

Pintér Béla legújabb groteszkje, a *Szutyok*, egy előregedett aprófaluba kalauzol el minket, ahol egy gyermektelen pár két lányt is örökbe fogad. A szülők és a két befogadott lánygyermek (az egyik roma; a másik, a rossz fogú Szutyok névre hallgat, és később szélsőjobbos lesz) mellett a falu élete is meglevenedik az öregekkel, elesettekkel, munkával, szórakozással, helyi szokásokkal együtt. A mai sztereotípiák erősen megjelennek az előadásban: zsidókról, cigányokról, szélsőjobbosokról, Pintér bátran, kedvtelve forgatja ki és be ezeket. Senkit sem akar jobbnak láttatni a másikkal, hiszen nem eszmékben, hanem egyéni sorsokban gondolkodik; nagyon helyesen – a színpad ugyanis levetné magáról az ideológiákat. Sajátos mellékszálát képez a helyi színjátszó egyesület. Kabarészám-
ba

megy az egyébként három szerepet is játszó Pintér Béla egyik alakítása, a Zsúrielnök, aki a végtelenségig szórakoztatónak értékeli a falubeliek előadását egy színjátszó-találkozón. Igazság szerint kissé le is válik ez a rész az előadás egészéről, de szívesen nézzük, mert rendkívül mulatságos. Pintér nagy mestere a hatáskeltésnek, ügyesen méri ki a bűt, a bánatot, a haragságot és a visszafogottabb, intímabb periódusokat, olykor túloz is, de ezt még a színpad elbírná. Humor és komorság közt evickél a *Szutyok*, képes (a Zsúri elnök jeleneteit leszámítva) végig a kettő közt egyensúlyozni. Úgy nevetünk a csúnya lányon, vagy a roma Anitán, a gyermektelenségen, hogy akár sírhatnánk is – és fordítva. A nézőt folyton állásfoglalásra készítetik a látottak, így is és úgy is nézhető az előadás. A négy évszak körforgásában, téltől ősziig játszódó történet némiképp archaizált, másképp meg nagyon is mai. A mozgás, a maszk és a népzene mind rítusszerűséget kölcsönöz a játéknak, a szöveg és Benedek Mari jelmezei viszont a jelent idézik. A zene is kettős funkciójú. Végig a játszóknak fölött ül egy magas létrán Kerényi Róbert, aki több hangszereken kíséri az eseményeket: hol ironizálja, hol meg „csupán” atmoszférát teremt, aláfestő muzsikát szolgáltat. De maguk a színjátszó kör tagjai is zenélnek, énekelnek, olykor egészen blőd dolgokat, olykor valami egészen régit, hagyományosat. Súlyos társadalmi problémákat jelenít meg az előadás, de szerencsére messze nem csak a valóságot tükrözi

Pintér Béla: *Szutyok* (Szamosi Zsófia, Enyedi Éva) (Pintér Béla Társulat)

viszza. Az előadás nem akar politikailag korrekt lenni, ennél sokkal őszintébb, zsigeri élményeket dolgoz fel, természetesen nem realista módon, hanem, ahogy azt Pintérektől megszokhattuk: elvonatkoztatottan, karikírozottan, leginkább a groteszk kifejezőmódját érvényesítve, bár talán kissé most nyersebben, mint általában.

A debreceni Vojtina Bábszínház előadásában láthattuk Pinokkió történetének dramatizált átiratát. *A fából faragott, avagy Pinokkió a porondon* című gyermekprodukció szövegét Upor László írta Carlo Collodi meséje nyomán. A rendező Rumi László. A történetben szereplő bábokat bábokkal játsszák el, az összes többi szereplőt viszont maguk a színészek alakítják. Csupán Pinokkió és az őt mozgató színész kapcsán tudják kiaknázni a bábozásból fakadó ötletes és mulatságos lehetőségeket, kicsit részletgazdagabb mozgatással vagy a bábu és bábozó közötti interakcióval: ezek a jelenetek ki is váltják a gyerekközönség tetszését. A többi bábu mozgatásában rejlő lehetőségeket viszont nem használja ki a rendezés. Jó az előadás felütése a nézőtér mögül bemásírozó színes, vidám circuszi társasággal, nagy gondot fordítottak a díszletre és a látványra. A gyerekek imádták a kezdést. A kezdeti varázslat mégis alábbhagy, mert a bábuk mozgatása és a színészi játék nem elég ötletes, a szöveg felnőtt humorra pedig sokszor nem tudja megszólítani az előadás célközönségét, a gyerekeket.

Háy János a Kolibri Színház felkérésére áthangszerelte *Völgyhíd* című kisregényét, melyet aztán Bagossy László rendezésében, mint ifjúsági előadást mutattak be. A *Völgyhíd* szereplői lelki problémákkal küzdő kamaszok, az élet értelmét kutató fiatalok, akik még csak keresik a helyüket a világban. A fiatalokat bábok, a felnőtteket színészek játsszák, és végig angyalok kísérik hőseinket – ami teljesen indokolt, hiszen elég erőteljes a bibliai szál. A zene is amolyan éteri szférát idéz, és előrevetíti a tragédiát. Több szálon fut a cselekmény, hiszen a jelenből álmok, emlékek nőnek ki. Pétert, a főhőst láthatjuk az iskolában, a kollégiumban, családi környezetben és párkapcsolatában is. Az előadás nem csak a kamaszok lelki problémáira igyekszik koncentrálni, hanem társadalmi konfliktusokat is behoz: szó esik a cigánybűnözésről, egy poén erejéig a pártszimpátia is bejön a képbe, és az internethasználat demokratikusságán is elidőznek a szereplők egy iskolai óra keretében. A cigánybűnözés és a pártszimpátia említése feleslegesnek tűnik, megbontja az előadás egységességét – miközben persze fontos kérdések lehetnek ezek egy fiatal számára, csak valahogy nem illenek ide; egyetlen poén kedvéért talán nem szerencsés ilyen súlyos kérdéseket felvetni, és aztán reflektálatlanul hagyni egy előadásban. Igazán kifejezőek a bábok, és sok játék-lehetőséget rejtenek magukban, melyet ki is aknáz az előadás. A minimális díszlet maximálisan ki van használva, nevezhetjük akár multifunkciónak is (lát-

Háy János: *Völgyhíd* (Zsófi és Péter bábja) (Kolibri Színház)

vány: Bagossy Levente): a jelenetek egy könnyen szét-szedhető és összerakható képeretben zajlanak, amely többek közt vécét, lépcsőt, vízibiklit hivatott megjeleníteni. A pusztító kamaszszerelm története hatásos, és bár humorban sincs hiány, mindvégig a komor tónus az uralkodó. Bagossy László a tőle megszokott érzékenységgel nyúl az alapszöveghez, a végén még – szégyen, nem szégyen (természetesen nem az) – a katarzis sem marad el.

Háy János *Nehéz* című darabját – Bérczes László rendezésében, Mucsi Zoltán főszereplésével – még eredeti játszási helyén, a Bárka Színházban láttuk. (Itt párhuzamosan ment a Tersánszky-Grecsó-féle *Cigányok*kal, amivel először itt találkoztunk, ezért csak a budapesti *Nehéz*-élményünkről tudunk beszámolni.) Az ezúttal is próza (novella s részben A gyerek című regény) előzményű dráma problémafelvetése a rendező-értelmező Bérczes szerint: „...hogyan is kéne élni. Élnünk. Ezt kérdezi Háý. Kérdezi. Nem mondja. Mert nem tudja. Mi sem tudjuk, mi is csak kérdezzük. Hogy hol basszuk el. Ha egyáltalán. Mert hiszen csak élünk. És abba ugye bele szoktunk halni.” Az idő és tér sajátos mozgatásával (az előzmények utólagos bemutatásával), a szöveganyag fegyvermezzetén csiszolt egyszerűségével sikeresen éri el mind a szerző, mind a rendező, hogy egy látszólag közhelyes, többször irodalmasított témát érvényesen láttasson. Merthogy maga a felvetett kérdés (az élet nehézsége, valamint az erre keresendő feloldások)

ingatag talajra vezetik azt, aki válaszokat igyekszik adni rá. Nehéz. Mucsi Zoltán, a vidékről a fővárosba kerülő, majd fokozatosan leépülő, első generációs értelmiségi karakterét megformáló színész, hihetetlen emberi-színészi teljesítményt nyújt egy felvonásnyi monológjában. A mindvégig egyenletes, árnyalt, erős jellemábrázolást még inkább kiemeli Lázár Kati statikusságában is figyelemre méltó „produkciója”.

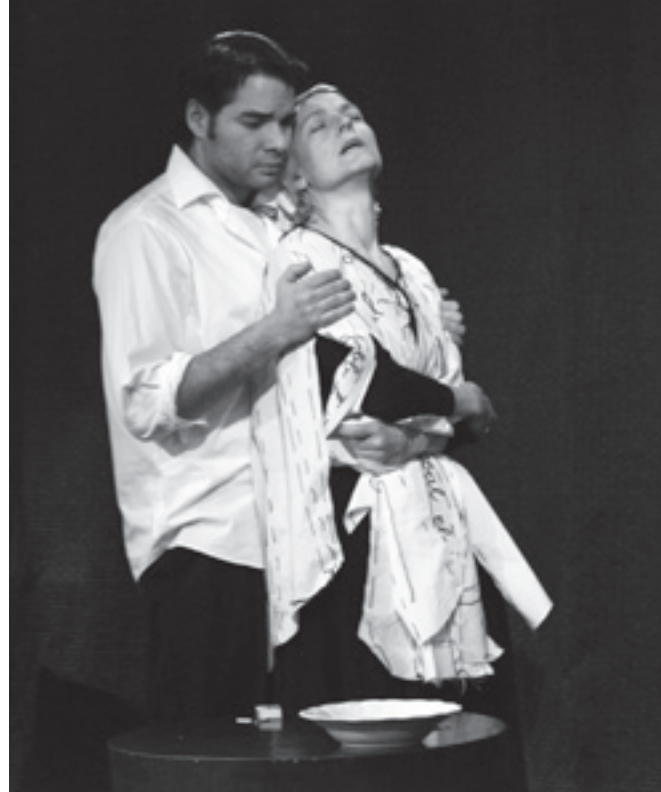
A *kaméliás hölgy* című darab rendezője Kiss Csaba, de a szerzőség kérdése problematikusabb. Mindenekelőtt azért, mert a Pesti Magyar Színház címlapján íróként Kiss Csaba szerepel, és Debrecenben is elhangzik többször, hogy tulajdonképpen Kiss Csaba új darabjáról van szó – amelynek az ifjú Dumas regénye kiindulópontként szolgált. A színpadi megjelenítés összhatása valahogy mégis a francia klasszikus eredeti hangulatát, kódrendszerét mozgósítja a befogadóban, ugyanakkor kérdés, hogy a mű valamelyik 150 évvel ezelőtti színpadi megjelenítése ugyanezt tudná-e elérni. Kiss értelmezésében – ahhoz, hogy a mű sajátjává váljon – nem szükséges a szereplők neveit, de még meghatározó jellemvonásaikat sem kicserélni. Épp emiatt a színészekre is nagy feladat hárul, hiszen „aktualizált” szöveget mondanak, mai nyelven – de egy világszinten elhíresült történetet elbeszélve. Amúgy is nagy kihívás eljátszani egy ilyen darabot: és furcsa módon nem az erotika hangsúlyos jelenléte miatt, hanem – ahogyan a késő esti szakmai beszélgetésen Kiss Csaba elmondta – azért, mert

érzelmeket fogalmaz meg; és talán az egyik legnagyobb eredmény egy rendezőtől, ha a mai korban hitelesen tudja kimondatni egy színésszel, hogy „szeretlek”. Mégis, ami összeköti a Dumas-regényt és a Kiss Csaba-előadást, talán éppen ez, a rendező által is kiemelt szempont: a tizenkilencedik századi háttérű romantikus alaptörténet érvényességeit a mai néző számára is megfoghatóvá tenni. Valószínűleg emiatt nem tud, és nem is akar Kiss szabadulni a formai és tartalmi hasonlóságoktól. Ráadásul bizonyos értelemben mindkét mű önéletrajzi ihletésű, és valószínűleg a lélekben már be-, illetve lejáratott játshmák mindkét alkotót közelebb vitték ahhoz, hogy valóban hitelesen (nem meseszerű eltávolítottságban) mutasson meg valamit a világ(á)ból. Jó, hogy a színpadi megjelenítés nem törekszik semmilyen módon modernizálni a történetet, miközben a tizenkilencedik század korától mégis érezhetően távolságot tart. A viszonylag egyszerű díszletek, az ötletesen felhasznált tükrök, a mozgatható, forgatható szobabútorok is ezt az élményt erősítik, ahogy a korrekt színészi alakítások is. A baleset következtében sántító Gémes Antos így is meggyőző az ifjú és meggondolatlan hősszerelmes szerepében, figyelemre méltó Horváth Lajos Ottó tartásos Varville-je és Kubik Anna, a korosodásával nehezen szembesülni akaró Prudence, jó látni Csernus Mariann. A címszereplő Györgyi Anna játéka az úri kurtizán (mai kifejezéssel élve luxuskurva), Marguerite Gautier méltóságát és a halál árnyékában feltámadó és megfiatalító szerelmi vágyát, az azon végül felülkerekedő lelki nemességét közvetíti elsősorban.

Kiss Csaba másik, immár teljes mértékben saját darabja Debrecenben, *A dög*, a Maros-parton játszódik (első 2004-es bemutatójakor még a Duna-part volt a színhely), mivel ezúttal a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata adta elő. Klasszikus szerelmi háromszög-történet napjainkban olyan kérdésekkel, hogy miért üresedhetett ki hirtelen egy tíz éve látszólag jól működő házasság, virágozhat-e valódi új szerelem a romjain, a darab szereplői közül ki (mindenki?) viselkedik a másikkal (valakivel) szemben dögként stb. Humoros elemekkel, nyelvi poénokkal tarkított végkicsengésében mégsem mulatságos szerelmi dráma epikus színpadi formában: „A Dög valójában egy színpadi film: 14 helyszín, snittszerű, 10-15 másodperces színváltások (...) csupa olyan elem, ami a mozi dramaturgiájához tartozik” - írja a műsorfüzetben maga a szerző-rendező. Ehhez a dramaturgiához elvileg adekvátan tartozhatnának (még ha némiképp kontrasztot is képezve) a színészek mögött terpeszkedő filmvásznak, a rájuk vetített változó, többnyire a szereplőket is mutató, kimerevített (esetleg lassú mozgásokkal élő) képekkel. Mivel azonban ritkán van valódi funkciójuk (leginkább a kép nélküli fehér vásznaknak van, mint orvosi elvlasztó falaknak), nemhogy bármiképpen hozzájárulnának a történekek követéséhez, értelmezéséhez, inkább zavarják az előttük zajló való-

ságos életképek befogadását – ennek megtapasztalása után szükségtelenné is válik a figyelemmel követésük a néző számára, és meg is feledkezhet róluk, s így már leginkább a díszletek hiányára, szegényességére hívják fel csupán a figyelmet (amellett, hogy gyakorta útban vannak). Amit az mégsem indokolhat, hogy az előadás láthatóan nem akar többet, mást mutatni, mint azt, hogyan hullik szét a házasság egy szerelmi szándékában nem túl állhatatos fiatal leányzó (Lilike – Gulácsi Zsuzsanna) megjelenésével, hogyan fut vakvágányra az egykori férj (Géza – Szélyes Ferenc), s hogyan lép túl rajta látványosan a lány. S ezt pontosan és átélhetően élénk is tárja, de ezzel együtt található, fölfedezhető egy mindezen túlmutató, és a létezésünket érintően még elkedvetlenítőbb üzenete az előadásnak, nincs ugyanis egyetlen szereplő sem, aki valaki mással ne viselkedne dögként. A dögségnek csak fokozatai vannak, s a dögség grádicsain még Pisti, Géza öccse is helyet foglalhat, akinek a bravúros megformálásáért László Csaba a legjobb mellékszereplőnek járó díjat itt is megérdemelte volna (ha itt osztanának díjakat), mint ahogy a nyáron Kisvárdán megkapta. Az előadásból áradó – az emberi minőséget és az emberi kapcsolatok minőségét érintő – szkepszis az igazán riasztó, nem a sztori maga.

Tolnai Ottó *A kisinyovi rózsza* című poémájára a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház Urbán András Társulata egy olyan előadást készített (a tavalyi Thealter Fesztiválra eredetileg), amely – Tolnai művészetén és a saját korábbi munkáin túl – láthatóan számtalan forrásból táplálkozik, a klasszikus avantgárd, az abszurd színházi elemektől a kortárs mozgásházai elemeken át (pl. Nagy József Jel Színháza) egészen a dramatikusabb karakterű felolvasó-színházi elemekig. A fentiekben járatlan néző számára a befogadása reménytelen próbálkozás, de az edzettebb beavatottak számára is kétséges eredménnyel kecsegtető, komoly kihívás - érzékelhető volt ez (az udvarias tapstól függetlenül) a debreceni fogadtatásán is. *A kisinyovi rózsza* című irodalmi alkotás (a mű eredeti, rövidebb változata épp itt, a Bárka 2010/1. számában jelent meg) ráadásul tipikus „tolnaiáda”, különböző valós élményeket, személyes emlékképeket, történeteket és képzelte világokat asszociatív módon burjánzóztató, szertelenül, látszólag szabadon és kötetlenül csapongó, közbeékelésekkel, különböző természetű utalásokkal elterelt és visszaterelt, gyakorta hatalmas körmondatokban artikulálódó, „egyszerre laza fecsegés és motívumokra ügyelő költői szöveg”, magánérdekűnek látszó „semmisségek”, és (általuk is) metafizikai érdekeltségű alapkérdések körbejárása. *A kisinyovi rózsza* című Urbán-produkció egy nagyszabású kísérlet ezen irodalmi szöveg öntörvényű, alapvetően vizuális karakterű színpadi bemutatására?, megjelenítésére?, újraálmodására? Zavarban vagyunk: nehéz pontosan megfogalmazni, hogy mit is csinál a szöveggel a társulat Urbán András irányításában. Az irodalmi szöveg ugyan folyamatosan jelen

Vörös István: Az ördögszáj (Gémes Antos, Kovács Kriszta) (Kovátsműhely)

van a színészek elmondása révén, a színpadra hordott tárgyi elemekből, színészi akciókból építkező (zenei- és egyéb hanghatásokkal aláfestett) látványvilág időnként mintha épp azt „mutatná”, amit szavakban hallunk, időnként mintha a mű konkrét és elvontabb elemei és Tolnai világának ismert motívumai elevenednének meg a szemünk előtt, de csak időnként és mintha. Valójában egy másik, szuverén világot látunk, amelyhez csak kiindulásul, elrugaszkodási pontként szolgál a szöveg, s ez a szuverén színpadi látomás és látványvilág ráadásul olyan jelrendszert működtet, amely önmagában, saját körein belül is szürreálisan szabad és asszociatív. A tolnais észjárás és alkotásmód találkozása az urbánival elvileg termékeny és eredményes is lehetne, ebben a megvalósulási formájukban azonban inkább ütköznek és gyengítik egymást. Vannak az előadásnak emlékezetes, szép pillanatai, de korántsem győzött meg bennünket arról, amiről Fábri Péter próbált a késő esti szakmai beszélgetésen, hogy miként a hatvanas évek végén az Új Symposion képviselte a modernitást a magyarországi elmaradottsággal szemben, úgy napjainkban lassan Urbánék fogják. Ez a fajta kizárólagos fogalmazás nem csak tévedés a fesztiválprogram válogatója részéről, de sértő is számos hazai állandó színházi és alternatív társulás progresszív művészetére vonatkoztatva.

Egressy Zoltán *Portugália* az elmúlt két évtized talán legtöbbet játszott kortárs magyar darabja, és nemcsak idehaza. Kevés olyan, a színház iránt igazán érdeklődő magyar ember lehet, aki ne találkozott volna már valamelyik előadás-változatával, esetleg Lukács Andor nem annyira jól sikerült filmváltozatával. A darabot övező sikerszéria nem véletlen, Egressy művének irgácsi világa, a rend-

szerváltozás utáni Isten háta mögötti magyar falu kocsmái világa – alkoholkábulatban élő, elesett (gyakran szó szerint), elvágyódó, de a reménytelenség tudatával együtt is élő alakjaival – sokunk számára ismerős, miközben nyilvánvaló, hogy ebben a formájában sehol nem létező. Épp ezért is olyannyira szórakoztató, ezért tudunk felhőtlenül kacagni rajta, mert láthatóan elrajzolt, stilizált, hol lefelé, hol felfelé húzott itt minden, nemcsak az alakok, a sztori, még az egyes figurákra szabott nyelv is. A jellem- és helyzetkomikum számtalan eszközével, a nyelvi poénok fergeteges tűzijátékával a szerző véletlenül sem alázza meg hőseit, inkább szeretetteljes ironiával ábrázolja őket, a komikusra festett rögválóságot poézissal és tragikummal is elegyíti. Az érdekli, hogy mi történik a falusi (kocsmái) állóvízben, amikor kívülről belép abba egy budapesti író-féle entellektüel, a maga portugál-érzésével megbolygatva a helyiek viszonyrendszerét. A kaposvári Csiky Gergely Színház előadása (rendező: Tóth Géza) a darabban rejlő humorforrásokat kellőképpen kiaknázza (a debreceni közönség vette is lapot), de a történetet átható líraiságot és tragikumot már kevésbé képes érzékelteni. A színészek többsége hatásosan hozza a jól megrajzolt karaktereket, az előadás egésze a darabosságával, kicsit poros, népszínházias jellegével mégis távol tartja őket tőlünk.

A *Nehéz*hez hasonlóan az *Ovibradert* sem tudtuk Debrecenben megnézni, viszont talán mentségünkre szolgál, hogy láttuk a gyulai felolvasó-színházi változatát, illetve Budapesten, a Thália Színházban is, nem sokkal a bemutató után. A viszonylag ritkán és csak óvatosan feszegetett témára, a férfi szexualitásra – annak minden frusztrációjával és esendőségével – Garaczi László természetesen építi fel darabját. A négy színész – Fodor Annamária, Huszár Zsolt, Szegezdi Róbert (Debrecenben Szemenyei János), valamint az ötletgazda Kolti Helga – szerepváltoztatásai egyrészt a szinte folyamatos komikumot, másrészt a fanyar (ön)ironia hangulatát generálják. Külön elemzést érdemelne a közönség reakcióinak vizsgálata; érdekes és tanulságos szociológiai tanulmányok is az alapját képezhetné. A folyamatosan beépülő vendégművészek (pl. gyerekkévers, pszichológiai szakszövegek) a darab során egész interpretációs skálát igényelnek, jelentésükben önmagukhoz képest is többszörösen elmozdulnak. A darab alcíme, műfajmegjelölése (péniszmonológok) azonban nem feltétlenül tekinthető szerencsésnek: óhatatlanul is meghatározott értelmezési vonzáskört teremt maga köré. A férfi–nő viszony sokszínűségét, aktuális körképét rendkívül izgalmatosan és hatékonyan közvetítő produkció Dobri Dániel zenéjétől még élettelibbé válik. A minimalista stílust alkalmazó Bagó Bertalan megoldásai szinte bárhol lehetővé teszik e darab játszását.

Vörös István két művével is szerepelt az idei fesztiválon. Mi sajnós csak a nemrég megjelent drámakötete címadó művét, az *Az ördögszáját* láthattuk a Kovácsműhely előadásában, s szükségszerűen eltérő formában, mint az eredeti helyszínén. Ott a közönség

vándorolt a Nyitott Műhely termeiben egyik helyszínről a másikra, követve a színészeket, itt, a Horváth Árpád Stúdiószínházban a közönség ülve marad, csupán forgolódnia kell, mert a színészek azért itt is mozgásban vannak, 7-8 helyszínt játszva be. Ott a házigazda, Fintlaci kalauzolta a helyszínekre a nézőket, itt a szerző, Vörös István pattan föl rendre a közönség soraiból, és vezeti be a 21 jelenetet. A szaggatott előadás-vezetés, a székekkel való kínlás a szűk térben csak kezdetben zavarhatja a nézőket, hamar a játék részévé válik szinte,

mivel a színészek is gyakran élnek olyan elidegenítő, ironikus, komikus eszközökkel (például hol tükörként visszajátsszák a szembenálló mozdulatait, hol próbábuként, faszoborként tűrik az élők inzultusait, hol madárként füttyögnek), amelyek kizökkentenek abból az áhítatból, amit az 1930-as évek egyik kicsiny magyar falujában játszódó, inkább tragikus, mint komikus, már-már balladisztikus történet elvileg létrehozhatna bennünk. Van itt minden pedig, ahhoz, hogy akár meg is rendüljünk: ördögi ármány és tiszta szerelem, falusi pletykálgatás és Messiásvárás, a zsidóüldözések előérzete, nyílt színi coitus (ruhában, természetesen, és inkább illene ide egy drasztikusabb kifejezés), a gonosz győzelme, de a jó megtestesülése is. S leginkább: igazi, parádés színházi produkció, remek színészi teljesítményekkel (rendező-főszereplő: Kováts Kriszta) – a fesztiváli műsorfüzetben alcímként a „majdnem színház” szóösszetétel szerepel, de ennél teljesebb, egészebb színházi élmény ilyen szerény körülmények, díszletek, jelmezek s egyéb eszközök mellett talán el sem képzelhető.

Fenyő Miklós és Tasnádi István szerzeményét a nyíregyházi társulat előadásában, Tasnádi Csaba rendezésében láthattuk. Az *Aranycsapat* nem akar többnek látszani annál, mint ami – egy zenés, énekes, táncos előadásnál, és ez máris szimpatikus benne. A sztori szerint egy 2006-os válogatott mérkőzésen, a Népstadionban emlékeznek vissza hőseink az 1954-es évre, az akkori magyar futballra, a fiatalságukra, a rock and roll-őrületre. Főhősünk Stopli (az idős Stoplit Gáspár Tibor, a fiatalit Vaszkó Bence alakítja), aki még a műtétje előtt is kiszökik a meccsre; és aki szurkolás közben felidézi szerelmi kudarcát, barátait, az elvesztett világbajnoki döntőt stb. Nyíregyházán régóta megszokott az ilyesfajta, zenés-táncos-énekes

Fenyő Miklós – Tasnádi István: *Aranycsapat* (Gáspár Tibor, Puszkás Tivadar) (Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház)

előadás, és ez látszik is, hiszen a társulat magabiztosan, meggyőzően teljesít. Fenyő Miklós dalai végén hálisan tapsol a publikum, Tasnádi István a humor mellé némi drámát is csempész az előadásba, persze csak annyit, amennyit ez a műfaj megenged. A rock and roll és a zenés előadások kedvelői nem fognak csalódni az *Aranycsapatban*.

Az általunk fentebb fel-felvillantott előadásokon túl a fesztiválon játszották még Bartal Kiss Rita és Horváth Mária darabját, *A kékruhás lány történetét* (kecskeméti Ciróka Bábszínház), Horváth Pétertől a *Kerti mulatság*ot (egri Gárdonyi Géza Színház), Sultz Sándortól a *Zöldalmát* (Budapesti Kamaraszínház és Éjszakai Színház), továbbá Vörös Istvántól az *Arany lépést* (Baltazár Színház).

Az utóbbi egy-két évtized egyik fő tapasztalata, hogy a kortárs drámák közül a legjobban sikerültek egy jelentős része a színházban születik meg, tehát nem egy a társulattól független író terméke a szöveg. Gondoljunk csak Bodó Viktorra vagy a Mohácsi-testvérpárra, továbbá a Krétakör néhány produkciójára és Pintér Béla munkáira. Ezt a vonalat idéni a *Szutyok* és a *Mesés férfiak szárnyakkal* képviselte. Velük leginkább a *Roló* és a *Völgyhíd* vette fel a versenyt a hagyományosabb módon létrehozott darabok közül. Olyan szinten kiemelkedő előadás idén nem volt, mint tavaly a *20/20* a Yorick Stúdiótól, a debreceni *Képzletbeli operett*, vagy a bábeladások közül a Budapesti Bábszínház *Lára és epikája*. Mindenesetre a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma soha ilyen összeggel nem járult hozzá a rendezvényhez, mint idén. Van rá esély, ahogy azt Vidnyánszky Attila a fesztivál megnyitóján fejtette ki, hogy hosszú távon rendeződjön a DESZKA sorsa. Most már csak még erősebb darabokra és még jelentősebb előadásokra lenne szükség...

Halálverbunk dobjai szólnak

Vári Fábián László: Jég és korbács

A kárpátaljai magyar irodalom vezéregyenységének, Vári Fábián Lászlónak új verseskötete komplex könyv. Összetettségét mi sem jellemzi jobban, mint vers és életút összeszikkasztása. Magyarán: a különös szenvedésmetaforára utaló *Jég és korbács* nem csupán a 2002 és 2010 között írt verseket (válogatott líradarabokat?) tartalmazza, hanem egy terjedelmes beszélgetésportrét is, amelynek az ugyancsak honi költőtárs-tudóstárs, Penckőfer János volt a készítője.

A költő gondolkodásmódját, versről és társadalomról vallott nézeteit, családi és közösségi kötődéseit karakteresen megmutató interjú – hatalmas, görgetett szikla a kiapadni készülő (?), itt-ott az ukrán nacionalizmus átkától sújtott mederben – azért is fontos adalék, mert a személyiségfejlődésen, a költő sokszor drámai útkeresésén kívül a kárpátaljai magyarság, egy sokat szenvedett sorsközösség életének-küzdelmének rajzát is adja. Lényeglátó vallomásrészletekkel, példákkal fűszerezve.

Vári Fábián hihetetlen nyíltsággal sorolja – közben elemzi is – életének szakaszait. Vagyis, hogy a vallásos, magyarságtudattal föl-kent kiskamasz ezer buktatón át miként jutott el a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöki székéig – tíz évét határozta meg a közösségért vállalt munka –, nem utolsósorban a verselgető fiatallemből hogyan lett lázadó egyete-

mista, tudatos népballadagyűjtő, szerkesztő, szemét az irodalmi utánpótláson is rajta tartó főiskolai tanár.

Vári Fábiánnak sok tanulás árán (megérte a készülődés) a szegénység sorslepedőjét kellett kihímeznie – egyik szélén Sinka István, Nagy László, a magyar és a kárpátaljai ruszín népballada, másik szélén Vörösmarty borúja meg a Kormos István-i, népi szürrealizmusra utaló lebegés –, hogy érvényessé váljék a szava. A kezdeti ösztönösséget meghaladva – azért már a gyerek is tudta és hirdette Ábrányi Emil: *Mi a hazá?* című költeményének üzenetét – rátalált a személyiségének legmegfelelőbb hangra. Nem átok-ima ez, jóllehet a jövőváró, -kereső igyekezetben sok a vérrel, jéggel, korbáccsal (nyitott szimbólumrács!) megjelölt vonás, ám még szerelmi vonulatában is ott a valaminő halál-fuvalommal érzékeltett véglegesség.

Ekképpen: „A tűz, a tűz engem akar – / buja, nőstényi hatalom. / Ágyasházában úgy megyek, / mint vágóhídra a barom” (*Orromból a szél*).

Ha új könyvének verseit vesszük, azok közül is a történelmi vagy még inkább „történelmi” sugallatúakat, nem is annyira a gazdagodás – rossz szó! – jut az eszünkbe, hanem a töményebbé válás. A személyiség rabbilincsenek fokozottabb vállalása. A lírahős már akkor sem a felhők közt

Széphalom Könyvműhely – Írók Szakszervezete, Budapest, 2010

tekergett – vagabundságánál, szépet, incselkedő erejénél csak felelősségóhajtsa volt nagyobb –, hanem a szinte a vérebe ivódott történelmi úton. A költő sok helyütt már megelőlegezte a *Jég és korbács* játékosan mondott, de mindenkor drámai erezésű „kegyetlenségét”.

Nézzük csak a Juhász Gyula-i térképzéssel-hangulattal rokon, ám annak melankóliájától elszakadó *Téli táj* koporsóval kezdését: „Fölöttem tűz és jég alattam, / fogaim bilincse összekattan, / a nyelvre pecsétet üt a szó”. Az érzékelt állapotrajz kontrasztja inkább valaminő megfeszítettség utal, s mindamellett aktív állapotra, mint a néma beszéd kényszerére. Ennél megborzongatóbb az önletrajzi ihletű helyzetből – dráma a

drámában – csaknem kozmikussá tágitott félelem rögzítése. Nem az „elmúlás dús szénaillatának” (romantika!) ideemelésével, hanem egy nagyszerű kép kitágításával. „Könnyel telve Isten szeme gödre, / a kelet-német égbolt sírdogál. / Átüti a felhőket dörögve, / megbilenti szárnyát a halál” (*A balti szél balladáí*).

Az új verseskönyv innen landol. Valamennyit, hogy még harmonikusabb legyen az összkép – ha a befelé hasító korbácsnak egyáltalán van harmóniája – átvesz a régeből (*Csoóri Sándorhoz; Szoborbeszéd; Fekete cső; Két fénybogár; Orromból a szél; Mítosztöredék; s a Fecskehajtó időt Fecskehajtó Kisasszony* címmel). S a „régí újhoz” újabbat adva szigorú válogatással lepi meg az olvasót. Az ilyesféle lecsupaszított arc – noha főntebb említettük néhány korábbi, kötetben megjelent vers akusztikus, az egésztest érintő többletét – sokkal inkább a személyiség pontosított jellemrajzát, a lírabeszéd ökonómiáját jutatja eszünkbe, mintsem valamiféle hiányt. Különben is, a régi, sodró erejű verseknek (*Illyés Gyula fejfája előtt; Ady alkonya; Várad felől az alkony*, stb.) megvolt – és megvan – az életműben a helyük. Innen az időhatár szorította ki őket.

A *Jég és korbács*ban, mintha Csokonai Vitéz szeme sarkából jönne a hunyorítás, a versbeszéd vidorabb – fölszabadultabb – lett. Vagyis többretegű. Ez nem mond ellen a „halál szele fúj” drámaiságának, sőt annak a kacsaringós versmondatot családtörténetté bonyolító összetettségnek sem, amely a *Változatok halotti beszédre* című költeménynek a sajátja.

(Publicisztikusan fölrázó párját – nemcsak a magyarság lélekszáma csökken, de a kárpátaljai magyaroké is – az interjú vonatkozó része adja.) Némely „magyarázó” betétje profán ünnepélyesség a „szakszerűség” álorcájában. Ilyen például a 2. rész kezdete: „A családfa törzsét, mint drága halottat,

/ tisztába rakva, megborotválva, / mielőtt feláldoznánk a tűznek, / toljuk a computertomográfba.” A computertomográf legalább annyira lírába nem illő, lírától elidegenítő szó, mint Pilinszky *Apokrifj*ának „infravöröse”.

Ezek azok az apró, a vátesz attitűdtől a szöveget elemelő pontok, amelyekben Vári Fábián a modernitás felé nyújtózva – ilyen lesz, később látni fogjuk, balladai sugallatú, vad, a kimondható kimondhatatlanban tobzódó szerelme is –, ám a vallomás lázát el nem hagyva, kijelöli (öszönösen vagy tudatosan, teljesen mindegy) azt az elidegenítő gócot, amely a heroikus pózból – szóhasználatból – valamennyit visszavesz. Annyit azért nem – ritka és időleges az ehhez hasonló „szürkítés” –, hogy kicsorbuljon a már korábban kiművelt dallam. Mégsem a „big bánatában brummogó bögőt” idézem – „Fél szemem bárányfelhők után jár, / nőténnyel incselkedik a párja, / ballábam embrió-korom vizében, / jobbik a szatmári verbunkot járja” –, hanem azt a passzust, amely a „régí”, megszokott hangon panaszolja föl, a lemondás keserűségével, a hiányt. „Négy apa után három maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fábien fent Canadában, / s az ő öccsének sem lesz már utóda. // Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra. / A historiák így érnek véget. / Az íveket az Úr angyala írja, / de sokra a Sátán lehel pecsétet.” A négy részből álló költemény két záró sora megint csak kisiklatja a korábbi hagyományt átlépő befejezést. Nincs menekvés, nincs föloldozás. „A papíron vérszennyes piktogramok – / enervált vers-abortátumok.”

Avval, hogy a költő a már említett interjúban kortársának, a nálunk, sajnos, kevésbé ismert Czébel Lajosnak *Quo vadis?* című „kis remekét” idézi – nem mindennapi gesztus az érték ilyesfajta továbbsugárzása –, a filozofikus telitalálat iránti csodálatát is kifejezi. Miért? Mert ő durvább, sza-

kadozottabb. Nem föloldódni akar az egekben, hanem az Úron a teremtés furcsaságait számon kérni. Ha köthető valami az örült és búskomor Vörösmarty lázalmához – „Mi zokog mint malom a pokolban?” – a kötetnyitó *Ajánlás nélkül* minden bizonnyal. (Félszóval hadd jegyezzem meg: eme keserű fölütés a kötet egészére is hatással van.)

„Haraggal indulsz a nyári határnak / hol a pacsirták énekkel élnek / s bár nem vagy te úr egy por-szem fölött se / a borotva kezeden nyitlatlan éled / kimetszed nyelvét az égi madárnak / mert hiénavér fortyog ereidben / meg fogsz lakolni meg fogsz lakolni / hetediziglen hetediziglen. // Nagypénteken a harang ha kussol / s a százéves holló fiait mossa / setét végzetted fattyúval ver meg / te akartad így teremtés rossza / fiadnak dupla és béna lesz a nyelve / örökkön-örökké folyni fog a nyála / szívedet torkodból nyomd vissza nyeld le / készülj a végső véres imára. // Szólítsd elő a rozsdás beretvát / kasztráld a kölyköt amíg nem késő / lányunokád is teltszájú néma / hiába lesz a két szeme kéklő / mint Jeruzsálem fölött a kárpit / mikor az Úr épp nyárait nézi / az ő szülőrését nem varrhatod be / ha nemzője nem hát kije vagy néki / dugd be egy formás fenyőtobozzal / engedd el aztán a gyermeket szépen / mielőtt kupolád fedre rogya / kevély lelkednek örületében.”

Készülődés a „végső véres imára”? Lehet. A bibliai toposzok (Jeruzsálem, Káin, Dávid, Jézus, Heródes, Noé, bölcső, tűz, bárány, kócsag, csillag, számár, csónak, stb. – hol hangsúlyosan, hol rejtve – az Írás könyörtelen, ám megvilágító szimbólumvilágát visszahangozzák. A költőben is benne van ez a rejtve tisztázó hajlam. Az átokima, megnevezve, megnevezetlenül, szinte versről versre hordozza – némelykor a természeti kép mögé bújva: „Tojásgránátok fészken / kotlik a krumplibokor” (*Kannibál évszakok*) – az apokaliptiszisre utaló jeleket, a végítélet,

a halálközelség, a borzalom motívumait.

Egy kis szótár is kitelnék, de most csak pár példát sorolok, az effajta, végletekig feszített képek-ből, látomásokból: „valami szörnyet vetett ki magából / a földanya hetvenhetedik méhe” (*Nomád evangélium*); „Az erdők ura zavarban: / halál kúszik az avarban” (*A hold kolumpjja*); „Számlál az Úr: a tengeren / lebeg egy milliárd halott” (*Az utolsó előtti napon*); „Vér-bajban ment el az ősz, / fekélyben forog a föld”; „Halál fellege károg – / apáról fiúra száll (*Kannibál évszakok*); „Rút Heródes habzik, / kékül, majd / lóra száll, / hozzá szegődött most / napszámba / a halál” (*Csonkahét*); „s benne dőlnek el / kivérzett hajnalok” (*Kócsag-dalok*); „Halálapám a föld alól / már öt hete keres engem” (*Nyolcsorosok*); „Mint jégmezőn a jégvetés, / megered szívemben a kés, // és páros pengével üti át / a hibernálódó éjszakát” (*Jégangyal*); „Az üveggé

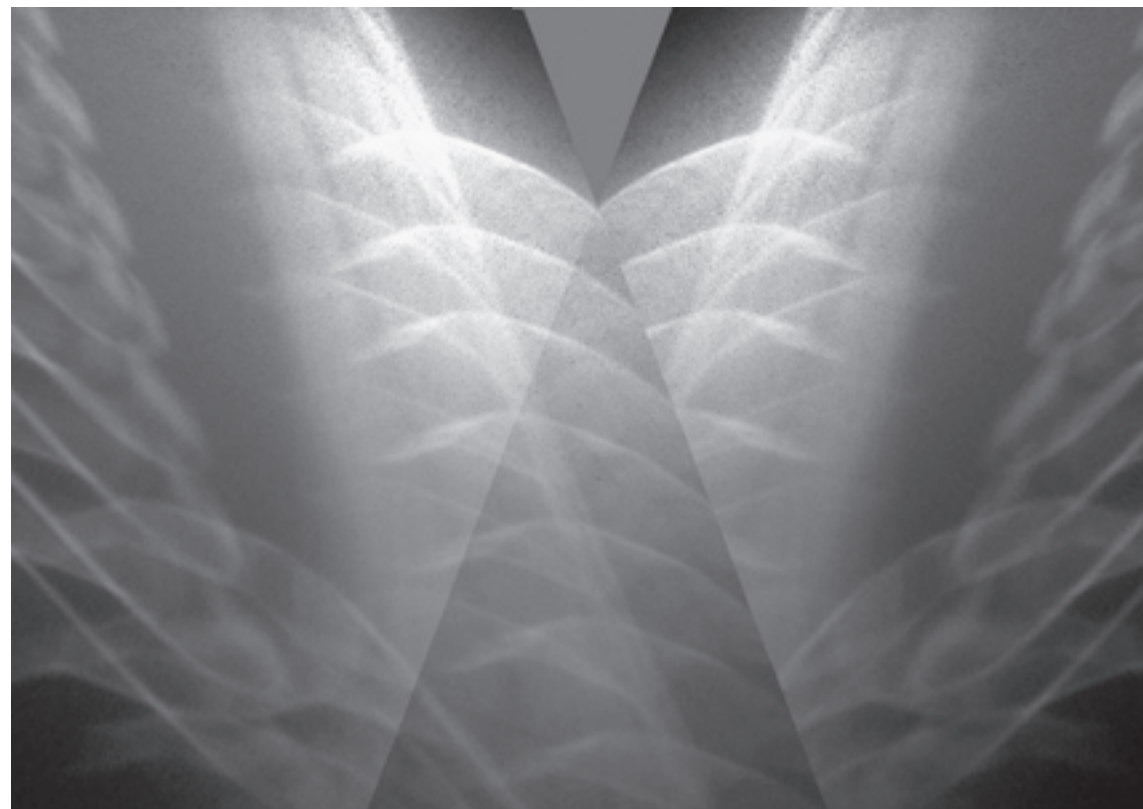
dermedt ereken / jégzilánkokat visz a vér” (*Te magasba menekült*); „Delelt már nyakunkon a penge. / Szívünk azóta kőkemény” (*Ítélet után*); „A halálra szánt Hortobágy / szívében ketyegjen bomba!” (*A páternoszter kosarában*).

S a legkegyelmetlenebb hangulat? Amikor „a halálverbunk dobjai szólnak”. Érdekes, ám ha a maszkos szólásokat nézzük (*Gyóni Géza - Szoborbeszéd; József Attila - Nyolcsorosok*), nem is annyira meglepő a vers-abortátumok idézett, valamennyire szerelemjelmez viselő, önmagában is megálló része: „csönd van temető-fegyver / vigyázz-ban ezernyi csónak / a kápolna bádogtetején / a halálverbunk dobjai szólnak / menekülj barna galambom / itt fejedről lehull a párta / toborzó táncát egy vén bak- / kecske dühöngő szelleme járja / szarvára kapja a hantokat / a csontokat szerteszét rázza.”

Nem feledvén a népköltészet, népdal, népballada közelségét –

a „híja lett / a mennybéli kislányok karának” (*Menj, lélek*) egyértelműen a Júlia szép leány motívumára utal, stb. –, s ugyancsak emlékezően a személyhez köthető maszkok (*Kócsag-dalok - Szabó Lőrinc*) s a mögülik való szólás fontos szerepére, a könyv szerelmes versei (*Fecskehajtó Kisasszony*;

Mítosztöredék; Táltosok; Csendesülj pulzusom; Orromból a szél; vagyis a *Mítosztöredék* című ciklus szinte minden költeménye) a magyar líra mesterdarabjai. Vári Fábián László „halálfélelemtől” üzve – a hősszerelmes bármikor lelepleződhet – váltogatja a „külső” és „belső” maszkokat. S nemegyszer ad notam módra (Balassi!), a személyek és a helyzetek elrejtésével, ugyanakkor a balladai homály jókedvűen finom szerteosztatásával énekében olyan személyiségképet ad, amely a legnagyobbakéval vetekszik. A jég és a korbács kíméletlensége – paradox – az igazi szertethordozó.

Díszletterv Ivan Holub Javor vitéz című színdarabjához

► KONCZ TAMÁS

„Magamat körbejárom”

Fekete Vince: Védett vidék

Védett vidék címmel jelent meg Fekete Vince, a Kézdivásárhelyen élő költő nyolcadik kötete. Az Előre tolt Helyőrség sorozatában kiadott könyv már címében is kérdéses. Kitől és miért védett? Van őrség is? A szó, mint rozsdás lakat, egyszerre tilt és hívogat – s az olvasó persze feltöri az első lapozással. A borító csupasz, téli fái (Moldován Zsolt fotója) mögött a táj: Fekete világa kezdődik, ahol aztán erdők, falvak, völgyzsurdok között vezet a vékony ösvény. Illetve vezetne, mert már első vers megakasztja a lépteket. A kötetet keretbe ágyazó *Mert nem lehet...* nem szerencsés felütés, in medias res szembesít a kötetet alapvetően mozgató kételyekkel, indulatokkal; zárlatként már érthető, kezdésnek azonban erős – túlzott drámaiságával önmagát fegyverzi le.

Kezdetnek talán szerencsésebb lett volna a *Lebegő foltok* ciklusát indító *Felissza mind*, hiszen antré, s a megérkezésről szól. „Mélyet szív a friss otthoni levegőből, lassan, / komótosan lépegetve járja végig a poros, dombra kapaszkodó keskeny utcákat” – baktat a vers hőse. Gyorsan kiderül, hogy ez az út visszafelé vezet, térben és időben egyaránt – Kézdivásárhely múltja és jelene, a családi udvar, nagy gyerekkori barangolások helyszínei vetülnek egymásra, akár a diavetítés képei. Az át- és átmosódó jelenetekből pedig a személyes vidék tere rajzolódik ki: fedi

a valódit, mégis más. Védett. Az emlékből nem lehet kivágni gyerekkori fákat, a régi ösvényt, ahol ketten jártak, már nem lepi be fű. Megmarad, bejárhatóan a vidék – gyümölcsíze emlék, szele gondolat, és nem változik sosem. Fekete Vince kézzel fogható érzékletességgel írja le rögzített tájait, életképeit – erőssége az ábrázolás, és akkor van igazában elemében, ha a tapintható, látható világról írhat. Példa lehet erre a *Vargaváros. Századelő* is: Fekete dúskál az aranykor részleteiben, az aprólékos leírásokban – mikor egy településre új nappal virrad, és minden lakója dologhoz lát: „Meg- / remegnek a füstölgő zsindeyes házak tetején a / bádog forgókakasok, fűrészkapbele a gyalult / deszkába, hasítanak a gyaluk, pattog az eszterga...” Zakatol az emlékezet malma, s ehhez képest csak állókép a nyomorúságos jelen; a *Rózsa-piac* sívár kocsmáját egy Tarr-Béla filmbe is láthatnánk. A megőrzött világ élőbb az igazinál, mozgásban marad: jellemző, hogy a ciklusban három vers is (*Vádorom, Égő foltok, Az eltévedt sereg*) a vándorlásról szól – az erdei úton pedig a régiek járnak: „Harmatos fűvön, / mint a holtak / oly hangtalanul gyalogoltak. / Férfiak, nők és / egy-két gyermek, gyűjteni gombát, s szedret mentek.” A sorokban könyvnyű felfedezni József Attila felező tízeseit (*Mikor az uccán átment a kedves*) – Fekete Vince ugyanis

Előretolt Helyőrség, Kolozsvár, 2010.

nem csak témaválasztásában, de verselésében is szívesen tér vissza a gyökerekhez: Kosztolányit, Jékelyt és Babitsot idézi, a ciklus utolsó versében (*Óda a holnapi asszonyokhoz*) pedig Juhász örök Annája tér vissza, más és más nők alakjában. A záró egység ugyanakkor utat nyit nő és férfi kapcsolata felé – ez lesz a következő etap egyik központi témája is.

A második ciklus a jelen-lét története. A *Vak visszhang* versei már nem zárt emlékképekről, a mitizált múltból szólnak – a versfüzér sokkal inkább terepszemle, amiben a megfigyelő magát is elhelyezi, mint tereptárgyat. Az Én (és később a Te) feloldódik a természeti térben, annak eleme, esetleg visszhangja, tükröződése lesz. A jelenség ugyanakkor fordítottan is érvényes: a táj megszemélyesül, kimondatlan indulatok hatják át. Ha földközelségben, az érinthető térben maradhat, Fekete Vince egyetlen képben is nagy energiákat tud fókuszálni „Jártam a behajló fák / között, ahol a lehelettel érinteni lehetett az almákat, / majd a havat,

s aztán a rügyeket s a virágszirmokat. Este aztán, sötétedés után, az udvar kopott járdalapjain / végig, és vissza, és megint és megint és megint!” (*Nem engedni el a fohászt*) Kamaszévek gyönyörű-örjítő egyformasága, feszültsége fokozódik két sorban, egészen a robbanáspontra. A *Vihar előtt* már kilépés ebből a szűk körből: madártávlatból látszik a falu, akár egy festmény, a közeli patakkal – „Megpróbálsz úgy nézni, / mintha ma látnád először”. A távlati perspektíva már egy korszak végét jelenti, a közelgő felhők, szelek pedig az új érkezését – amiben a látás, érintés már nem magányos tapasztalat.

A ciklus címadó verse már többes szám első személlyel kezdődik, mintha sosem lett volna másként; a társ jelenléte éppúgy természetes, akár közös sétájuk az erdőben. A beszéd csak töredéke, vak visszhangja ennek a kapcsolatnak – a szavaknál kifejezőbb egy szatyornyí csiperkegomba, amit együtt szedtek, vagy a közös üldögélés a tóparton. Ami elhangzik, az esetleges – a megélt, átadott igazságokra is csak bólintani lehet; a teljes pillanatok (*Ülünk az autóban, Fák vére, Mustízú dél*) szótlannal telnek, az élmény így maradhat osztatlan. Jellemző, hogy a beszéd az egység megbomlásával jelenik meg: a *Védett vidék* alciklusában a közös csendet hirtelen a *hallgatás* váltja fel, mint negatív kommunikáció vagy növekvő hiány, vagy amit szavakkal sem lehet betölteni – hiába a nem tudom, a szeretném, a talán. A költő ezt is érzékletesen, a futóhomok példájával illusztrálja, ami elszakít és elnyel, örökre elzár embertől embert: a szerelem helyén „csak a felszín, a homok, a víz.” A *Csend* című vers még visszavezet a törés előtti napokba: a helyszín egy tengerparti üdülőövezet (ómen a futóhomok előtt), s az elbeszélő számára idegen terep, ahol még a hullámvérés is másként, lélektelenül monoton, mint az otthoni mindennapok. Fekete a kívülálló szemével láttat. Prózaverses leírásai

részletgazdagságukban is üresek, ridegek – mint a viszony, aminek szereplői már nem simulnak: súrlódnak egymáshoz; csendjük sem a régi.

Az etap utolsó két darabja már hangulatában, tematikájában is az utolsó ciklusba vezet át. A *Hiába való* a kötet egyik legszebb és reménytelenebb darabja: a székely Vanitatum Vanitas, benne lomha, halálos nyugalom – és lemondás. „Ne lenni, ne hallani nap mint nap, / miképp görgetik életüket az / ottaniak. Hogy tesznek téglára / téglát, hogy taszítják-tolják / maguk előtt életeiket, mint rozszant / társzekereket...” – írja Fekete, nem csak a közösség, de az egyén tragédiáját is megfogalmazva. Innentől, a *Tajtékos ég* ciklusán és a *Füvekben, fákban* versfolyamán át ez a téma válik dominánssá. Nem ott lenni, illetve minek lenni. „A napok megannyi szeletéből / mögöttünk omlik, s újraépül / minden. Valaki rakja, bontja,” s már csak a romja, csak a csonkja” – utal Kosztolányi *Hajnali részegségére* a költő, ám amire valójában kíváncsi, az *Esti kérdés*: „miért a végét nem leelő idő?”

Az út utolsó kérdése, ami végig ott bujkált a függetlenségért vívott harcok, a szerelem, az elszámolás verseiben – ott, a *Védett vidék* díszletei mögött. Fekete Vince sokféleképpen felteszi, érzelmesen, túlcicomázottan vagy nagyon tömören. A legjobb trükkje az, amikor úgy tűnik, éppen válaszol: az élő tájleírások, mozgalmas városi vagy falusi jelenetek ilyen, szentenciának álcázott kérdőjelek – bennük van minden, aminek vesznie, születnie kell. Gyengébb, amikor enged romantikus hajlamainak, és angyalokról, ázott paplanokról, esővárókról ír. Ám Fekete ekkor, és erdőjárásakor, gombászásakor is ugyanazt teszi: körbejárja magát, mint turista a megismerhető vidéket. A határon áll, figyel és kérdez. A fák mögötti, ködbe burkolózó túlpárt egyszerre riasztja és vonzza. „...lebegni lenni / a füvekben fákban”. Vágya viszont

szakadatlanul ütközik a feltörő: miért. „miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?” (*Babits Mihály: Esti kérdés*). A tudat és öntudatlanság vitája ez, a régi meccs Isten és Sátán között. Fekete látja és gyönyörűen láttatja városát, az otthont adó vidéket, de verseiben kígyóméreg dolgozik: a kétely. Ettől lesz kopottá, maradvá az Éden, pálinkaszagú és borostás a gyerekkorban még csodált kerub; az öröknek szánt teremtés ettől silányul iparrá, felesleggé minden tapasztalat. „Ha érteném, de ezt sem az sem, / nincs már szemünk a valóra, / mégis tán legjobb akkor volt/ ha aným hasában volna.” Az értelem így vakít el, válik az be- és elfogadás akadályává: nem véletlen, hogy az öntudatra ébredő Ádám sem láthatta, csak hallotta Istent.

A halál lehetősége többször feltűnik a kötetben, különösen annak utolsó harmadában: jelképe a futóhomok, amiben csak egy lépés a mélység, és talán a nyugalom is. A halálvágy ugyanakkor nem jellemző Fekete Vince költészetére – sokkal inkább a bizonyosság: hogy létezik az örök és változatlan, amire az ember kétely nélkül rábízhatja magát. A Védett vidék tulajdonképpen ebben a bizonyosságban összontosul, melyet a kérdések, kételyek pedig csak megerősítenek. „Mert nem lehet ennyire jéghideg, gépies (...) hogy így menjen szakadatlanul, (...) hogy fölépüljön, felemelkedjék, / majd semmivé váljon hirtelen, / mint egy darabjaira hulló nyakék” – tiltakozik a beszélő, a ciklusokat keretbe fogláló külső versben (*Mert nem lehet*), ami a kötet végére aztán a helyére kerül. A Védett vidék ebben az értelemben állásfoglalás, ami megerősítésre vár: kívülről és még inkább belülről, a körbejárt területről. A válasz talán megszabadít majd az egzisztenciális félelemektől, ami Fekete lírájának részben energiát ad, részben gyengeségét jelenti. Új erőforrást hozhat. *Mert lehet* – örömmel, elfogadással, félelmek nélkül is.

► REICHERT GÁBOR

Kyvagiokén

Két Pollágh Péter-kötetről
(Vörösróka, A cigarettás)

Ady Endre és hgállóP retéP

„Itt a posztmodern Ady!” – hirdeti Pollágh Péter *Vörösróka* című kötetének fülszövege. Ugyanerre a kapcsolatra hívja fel a figyelmünket a könyv ajánlása is, amely az *Új versek* bevezető szavait parafrázálja: „E versek mind-mind az Endre úréi, aki kedvelte és akarta őket.” A Pollágh költészetét valamennyire is ismerő olvasó azonnal felkaphatja a fejét: miféle kapcsolódási pont(ok) található(k) a 20. századi magyar líranyelvet meghatározó Ady és az általa megalkotott beszédmódtól látványosan távol álló Pollágh művészete között? Való igaz, hogy verstani szempontból, költői hang és verstechnikai jellegzetességek terén igen nehezen lelhetnénk bármiféle relációra a két életmű között, ám a kötet verseinek én-meghatározó, a szubjektum önvizsgálatát célzó eljárásai mégis egymáshoz közelítik őket.

Ha belemegyünk a kötet sugallta játékbá és (fenntartásokkal bár, de) elfogadjuk, hogy a *Vörösróka* az *Új versek* „párja”, úgy egy másik (jóllehet, véletlen) hasonlóságon is elmélázhatunk: nevezetesen azon, hogy mind a két kötet szerzője életművének harmadik darabja. Pollágh előző könyvei, az *Eleve terpesz* (2001) és a *Fogalom* (2005), az első két Ady-kötethez hasonlóan, bár már tartalmaztak a későbbi művekben

jellemzően felvillanó motívumokat, kompozícióként nem bizonyultak folytathatónak. Az első két Pollágh-kötet már javarészt felmutatta azokat a fontosabb szimbólumokat, amelyek a *Vörösrókában* is meghatározók. Ilyen például a tükör-motívum, amely az egész kötet legjellemzőbb, majd minden darabban felbukkanó, sokértelmű költői képe, a nyelv(tan) elvont fogalmának versbeli „egzakt” megjelenése, vagy a cukor és kávé versekbeli többárnyalatú jelentései.

Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a szerző harmadik kötete, bár bizonyos tekintetben továbbhalad az előző kísérletek által kitaposott úton, összességében inkább előzményei „megszüntetve megőrzésére” törekszik. Pollágh versnyelve, bár még mindig rendkívül szikár és szűkszavú, a *Fogalom* már-már az érthetlenségig sűrített szövegénél egy fokkal könnyebben befogadható. Persze nem merném állítani, hogy minden sora első olvasásra „egy az egyben” értelmezhető, de a *Vörösróka* versei inkább az első kötet relatíve bőbeszédűbb, noha még így is rendkívül tömör stílusát hozzák.

Adynál maradvá: az inkább elvisíson jelenlévő, a lírai én hangsúlyos önvizsgálatában megnyilvánuló hasonlóság mellett konkrétabb, szövegszerű kapcsolatokra is bukkanhatunk a két költő között, különösen a *Sárgaváros* ciklus darab-

PRAE.HU – Palimpszeszt, Budapest, 2009

jaiban. Címében és tartalmában egyaránt Adyt idézi az Elbocsátó, szép: Nyaltam a tükrödöt, / végül semmit ne láss. / Mint kórházban a szép, / úgy tört el a tény, / hogy közöm van hozzád. / Mindegyé tettelek, / nem mászá.

A Léda-búcsúvershez hasonlóan az elmúlt szerelem higgadt, múlt időbe helyezett felülvizsgálatával állunk szemben. A tükör költői képe itt is feltűnik, számtalan „funkciója” közül ezúttal a felejtés eszközeként. Adys gesztusként értékelhető a lírai én azon igyekezete, amely a vers „címzettjének” létezését kizárólag a költői szubjektum önkényének folytán hajlandó elfogadni. A „mindegyé tettelek” sor a teljes közömbösség látszatát kelti, ez a közömbösség azonban hangsúlyozottan az elbeszélő által megkomponált. Éppen e tekintetben állítható párhuzamba a vonatkozó Ady-vers záró soraival: Általam vagy, mert meg én láttalak / S régen nem vagy, mert már régen nem látlak.

Ennél is nyilvánvalóbb a párhuzam az említett ciklus utolsó

darabja, az *Amatőr áron* és az 1913-as Ady-mű, a *Hunn, új legenda* között. Az indulatos, szokatlanul hosszú és lendületes költemény polemikus hangvételben vázolja a szerző ars-poeticáját, ahogy tette azt majd száz évvel korábbi „előképe” is: Én a józan eszemet járok elveszíteni // a versbe, mi másnak olcsó, / szemináriumi feladvány, / kibaszott lecke csak, / múlttüköröző mutatóvány.

Bár talán az *Amatőr áron* az a vers, amely a legerősebb Ady-párhuzamot mutatja a teljes kötetben (természetesen inkább a költői szituáció, mintsem a versek megalkotottságának tekintetében), a könyv többi darabja közül érezhetően ki-lóg. Éppen az idézetben is érzékelhető, arrogáns hangvétel az, amely nem illik a többi vers pontos, tömör, visszafogott stílusához.

A *Vörösróka* legnagyobb érdeme a számtalan, olykor igen nehezen értelmezhető költői kép vissza-visszatérő, hol egymást keresztező, hol egymást tagadó vagy éppen bővítő, sokértelmű „felhasználása”. Nem véletlen a címnegyedben olvasható műfaji meghatározás: *szimultán versek*. Az eleinte (sőt, egyes esetekben már a korábbi kötetekben) felvetett szimbólumok a kötetben előre haladva újabb és újabb jelentésárnyalatokkal bővülnek, állandó mozgásban tartva a befogadói értelmezést. Különösen igaz ez a legfontosabb motívumra, a tükörre: a tükör az önvizsgálat, az objektív önszemlélés eszközeként jelenik meg az olvasói tudatban, ám ez az objektivitás olykor a kegyetlen valósággal való nem kívánt szembesülést is elhozza.

Rossz tükör, mondd nekí, / ha nem jól mutat, és betakarod, / ha elviszi apát vagy anyát, / bármit, amit nem hoz vissza. (...) Tükör, a beteged vagyok, / mondd, mikor már késő. (Ha van cukor).

A tükör tehát az önmegismerésen, a szubjektum visszatükrözésén túl a külső valóság megjelenítésére is képes. Felvetődik azonban a kérdés, hogy jó-e bár-

kinek is, ha szembesülni kénytelen a tükör nyújtotta igazsággal, hiszen – ahogy az *Éva-üveg* című ciklus címadó versében látható – az emberi létet a kezdetektől fogva megkeseríti a kényszerű önmegismerés:

*Mint egy fán,
úgy akád fenn Éva –
az ő igazán.*

*„A tükör fáját...”:
mondta egyszer, s hideg lett a száz,
mint azé, ki olyat mondott,
amit nem lehet;
amiért mennybe már nem mehet.*

*Éva az, ki azóta fáj itt,
a tejúvegen át is. Miatta
van hideg a tükörben.*

A tükör ebben a versben sajátos Isten-képzetet ad, ezáltal az ősbűnig válnak visszavezethetővé az önvizsgálat nehézségei. Az *Éva-üveg* ciklus végére jutunk el a felismerésig, miszerint jobban járunk, ha túltesszük magunkat a „visszatükrözés” okozta vívódásokon: ahogy a *Túl a Tükörön* lírai éneje mondja, „akkor vagy valaki, ha már nem érint, nem adja hangjait neked: nem húz karóba a muzsikája, nem cincog, nem csörömpöl neked.”

Pollágh Péter tükrében személyéhez köthető alakok is feltűnnek, mindenekelőtt az Apa és a Dédi figurái. Az Apa szimbolikus (?) alakja éppen önnön hiányára hívja fel a figyelmet: az egymással párba állítható két nagyszerű vers, az *Ezt a cigit eljegyezték* és az *Öreg arany* rövidségük ellenére rendkívül szövevényes motívumrendszerrel az elérhetetlen Apa utáni elkeseredett vágyódást tematizálják. Odáig persze nem érdemes elmerészkedni az értelmezésben, hogy akár az Apának, akár a Dédinek referenciális jelentőséget tulajdonítsunk, figuráik (különösen a Dédie) inkább afféle költői alteregó, vagy (tárgyunknál maradvá) tükörkép szerepét töltik be a kötetben.

József Attila nevezetes Ady-cikkében (*Ady-vízió*, A Toll, 1929. augusztus 28.) éppen rendkívüli képalkotó ereje, költészetének több síkon való értelmezhetősége miatt sorolta Adyt a legnagyobb magyar lírikusok közé. József Attila szerint az Ady-féle „tisztá költészet” abban nyilvánul meg, hogy az intuíciótól fokozatosan „visszafelé haladva” a verset igyekszik a költészet esszenciájáig redukálni. Bár az okfejtés nem mellőzi a transzcendens, gyakorlatban bajosan igazolható állításokat (pl. mi is pontosan a költői „lényeg”?), valószínűleg Ady költészetének éppen arra a jellegzetességére mutat rá, amelyet Pollágh is továbbvisz új kötetében. Óvakodva attól, hogy egy napon emlegessük a két szerzőt, költői motívumkincsük értelmezhetőségének sokfélesége valóban közelíti őket egymáshoz (vagy mondjuk inkább úgy: közelíti Pollághot Adyhoz). A félreértések elkerülése végett ismét hangsúlyoznám: ez a hasonlóság nem Pollágh lírai beszédmódjában ragadható meg, hanem elsősorban a szimbólumok jelentésrétegeinek folyamatos bővülésében-bővíthetőségében, amely Ady költészetének „örökségként” értékelhető.

Pollágh Péter új kötete nyilvánvalóan nem szolgál akkora revelációval, mint Ady fellépése szolgálhatott több mint egy évszázaddal ezelőtt, ám természetesen nem is ez lehetett a célkitűzés a szerző részéről. Ha nem is érdemes túldimenzionálni a két költő között vonható párhuzamok jelentőségét, a *Vörösróka* tagadhatatlanul továbbvisz (feléleszt?) egy elsősorban Adyhoz köthető poétikai hagyományt, ezt a gesztust pedig kortárs líránk jelentős mozzanatai között tarthatjuk számon.

A 79-es kulcs

A 2010-es *A Cigarettás* ott folytatódik, ahol a *Vörösróka* abba-maradt: a misztikus kódbe vont, szavakkal le nem írható Én nyelvi

megalkotására tett elkeseredett kísérletek lenyomatai olvashatók Pollágh új kötetében (is). Úgy tetszik, *A Cigaretta*ban Pollágh megtalálta azt a hangot, amely ehhez a (mint fokozatosan kiderül) lehetetlen vállalkozáshoz szükségeltetik: rövid (9-18 soros), enigmatikus, mégis nagyszabású és meglepő képeket magukba sűrítő versekből épül fel a teljes kötet. Amellett, hogy ez a versforma a *Vörösróka*ban kristályosodott ki, a korábbi művek szublimált életrajziséga is visszaköszön az új darabokban.

A tét tehát nem kevesebb, mint egy olyan nyelv (és a benne élő beszélő) megtalálása, amely – paradox módon – nem megismerhető, hiszen nem tudunk, nem tudhatunk róla semmit, ami közelebb vihetne hozzá. Ahogy a borított díszítő Fehér László-festmény fehér ruhás, semmibe tartó lépcsőn felfelé kaptató férfin, úgy *A Cigaretta* verseinek beszélője is csak körvonalaiban, kalapja és túlméretezett öltönye takarásában látható: „Fehér körgallérban, / egyszínű pompában, / vak, kötészterű kabátban / jön, mint egy Castorp, / ki új díszet, mesés / tévedést akar, / egy darab színt legalább.” (*Mint a táblát*) A szín mint identitásformáló, egyéni jellegzetességet, tehát biztos viszonyulási pontot adó fogalom Pollágh korábbi műveiben is megtalálható, itt azonban minden korábbinál nagyobb jelentőséget nyer: a színtelen, arctalan, tulajdonságok nélküli ember figurája a megismerés nehézségeire hívja fel a figyelmet. Ez a bizonyos „tulajdonságok nélküli ember” több alakban is megjelenik, hol nevesítve, hol csak homályos leírás, utalások formájában: „Lovagol, ködguba a kabát / rajta. Csak a kalap látszik. / Sem megerősíteni, / sem megcáfolni / nem tudták még az arcát. / Nem tudom, miért jön / mindig ezzel a köddel, / remélem, csak egy színt / tesztel, de becsapós, /nem hiszem, hogy csak / Tesztember.” (*Tesztember*) Hasonlóan rejtélyes a

PRAE.HU – Palimpszeszt, Budapest, 2009

címszereplő *Cigaretta* alakja is, aki mindössze egyetlen szöveghegyen tűnik fel: „Cigaretta az ujjai, / vajfehér vakbotok, / megnyalja, szívja, / Cigaretta, nem is / tudja, hogy így hívom. / Igazat áraszt, mégis / tódít, nem tehet róla, / anya nyelvén, lábon ad el: / tréfál velem, nem ő / a tréfa.” (*Vakbotok*) Érdemes lehet elgondolkozni rajta, hogy a versekben megformálódó homályos, eltérő nevekkkel, ám hasonló attribútumokkal felruházott álmoképszerű alakok azonosak-e egymással, és ami még fontosabb: azonosíthatóak-e a versek beszélőjével. Sajátos szerepkettőződés figyelhető meg ugyanis egyes művekben, melyekben egyszerre van jelen a lírai én és a vele bizonyos tekintetben azonosítható, mégis különálló „álombéli” reprezentáns. Ez a kettős, egyszerre azonosító és hangsúlyosan eltávolító, sőt viszolygó magatartás figyelhető meg a kötet egyik legjobb, *Én kísértem* című darabjában: „Itt ő a stoppos, ködcsák van / a hátán, ha jól látom ekkora / szélben. Mégis ő vesz fel, / mint egy pongyolát; / nincs odáig értem: / a 79-es kulcsot a kabát alatt / jobbával marokra fogja. / Egyszer megunja, / hogy én kísértem.” Elbeszélő és elbeszélte alak kényszerű összetartozását érzékeltetik az idézett sorok, amelyekben azonban felvillan az önazonosság kérdésségének problematikája.

A kabát alatt készenlétben tartott „79-es kulcs” a két alak kibékíthetetlen ellentétének erőszakos megszüntetését vetíti előre, ám a szöveg alapján nem tisztázható, hogy közülük ki az, aki beszél, és ki az, akit „elbeszélnek” (stílszerűen: ki a stoppos és ki az, aki vezet). Ez a nyelvi erőteljesen megtagadott sokértelműség, a homályos, mégis végtelen számú értelmezési lehetőséget felkínáló szimbólumokkal előidézett elbizonytalanítás határozza meg a kötet én-kereső, filozofikus alaphangját.

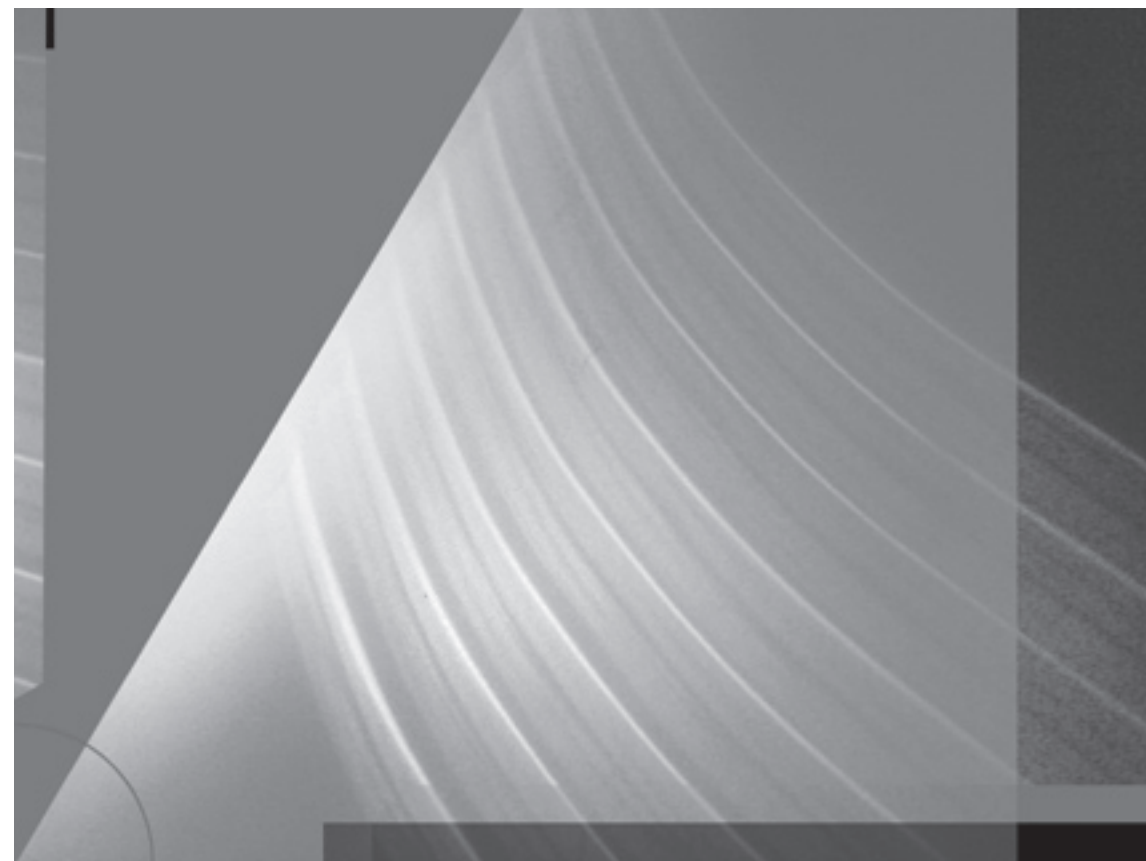
Ha a *Vörösróka* kapcsán Ady örökségének posztmodern továbbvitelét emlegettük (elsősorban a személyes én állandó önvizsgálata és az életművön áthúzódó, hangsúlyosan előtérbe állított toposzok okán), úgy *A Cigaretta*ról beszélve sem szabad elsiklanunk a hasonlóságok fölött. Az *Eleve terpesz* óta megtalálható motívumok, mint a kávé, a cigaretta, a tükör sokértelmű költői képei most sem maradnak el, ám figyelemreméltó, hogy ez a formakincs sokat változott a legutóbbi versgyűjtemény óta eltelt alig egy évben. Ezúttal a *Vörösróka* kötetkomponáló, a versbeszélővel összekapcsolódó alakjai, mint a Dédi, az Apa, vagy maga a *Vörösróka*, hiányoznak a „szereplők” közül, s a szerző az előző könyvében fölvetett, én-meghatározásra irányuló törekvést némiképp eltérő fogalomhasználattal igyekszik megvalósítani. A már röviden elemzett homályos, felismerhetetlen férfialak mellett ilyen poétikai újdonság az Adytól már ismerős „számmisztika” továbbgondolása: a 79-es szám folyamatos felbukkanása és jelentésének megszilárdíthatatlan játéka *A Cigaretta*s legfontosabb motívuma.

A 79-es szám nyilvánvaló utalás a szerző személyére, hiszen, mint az a hátsó fülszövegben olvasható, Pollágh 1979-ben született. Mágikus szám lévén a 79-es mindenhol jelen van: a versek jó részében feltűnik, hol mint valódi évszám, hol egyszerű számnév-

ként – néhol pedig már-már antropomorfizált „szereplő” funkcióját tölti be (szellemes ötlet egyébként, hogy a számmisztika sugallata már a könyvesboltban megérinti a leendő befogadót, hiszen a kasz-szához járulva konstatálhatjuk, hogy a könyv 1979 forintba kerül). Annak ellenére azonban, hogy a szerző ennyire nyilvánvaló kulcsot ad szövegei olvasásához, mégsem lehetséges a referencialitás irányába elmozdítani az értelmezést. Az élettrajzi olvasatot felkínáló kihívó gesztus ugyanis csapdának bizonyul, hiszen 79 körvonalazhatatlan szimbóluma ha lehet, még inkább eltávolítja a szerzőt a költői éntől. Az egyértelműnek tűnő élettrajzi adat szétírása figyelhető meg a művekben: 79 tulajdonképpen bármi lehet, bármire utalhat, így tulajdonképpen elveszíti referencialitását. A *Pompej*ben

például egy másik évszámra, a Vézuv 79-es kitörésére vonatkozik: „Ömlik a piros szó, / ez nem láva: 79, Pompej. / Szóárvíz. Csak más-hogy. / Ömlik a fülembe a láрма. / Nem Babel, de Pompej.” Az *A Vízi és Ecsédi*ben viszont évszám helyett egészen más jellegű jelentést vesz fel: „Ami nem transz- az nincs, / ezt tudod, / és beadom a kulcsot / a lakás ódon, babonás ablakán, / a 79-est. Ügyeskulcs. / Mackósok kezébe való.” A „79-es kulcs” szó szerkezet többször is előfordul a kötetben: mintha éppen erre a jelentésadó-jelentéssel-vevő játékra utalna, amely során a versbeszélő megadja a kulcsot a befogadónak (a „mackósoknak”), de – ahogy az utóbb idézett szöveg egy későbbi sora állítja – „nincs nyitva az ablak”, a befogadó nem merészkedhet beljebb az elbeszélte világba.

A *Cigaretta*s rövid, ámde annál tartalmasabb, kiérleltebb kötet. Pollágh költői hangja, formakincse a *Vörösróka*ban nyerte el mostani formáját, a 2010-es könyvben pedig egy minden salangtól megtisztított, átgondolt koncepciót tár az olvasók elé. A zárt, lekerekített kompozíció végpontján a beszélő kénytelen elismerni az önmeghatározásra tett kísérletei kudarcát: „muszáj vagyok / abbahagynom, / minden szavam vonhatom, / vontathatom vissza, / nem vagyok méltó, / pakolhatom tiszta, / ponyvás furgonokra. / Megáll a tudomány. / Tolathatunk vissza.” (*Muszáj vagyok*) Úgy sejtem azonban, hogy ezzel a „visszatolatással” korántsem zárult le a beszélő önmaga megismeréséért vívott elkeseredett szélmalomharca. Talán egyszer majd sikerrel jár.

Szürke fények I. (2006; számítógépes grafika)

► DÁVID ÁDÁM

Déliabábszínház

Térey János: Protokoll

Térey akár *Arany Lacinak* is ajánlhatta volna új verses regényét, amelyben *A délibábok hőse* illúzióit veszítő negyvenesként tér vissza az ezredforduló nagyvárosainak halálpontosan felépített díszletei előtt, s úgy csetlik-botlik a hétköznapiakat is átítató protokolláris viszonyok országhatárokra átnyúló útvesztőjében, mint egy bábszínház kopott marionettfigurája.

Regény versekben – olvasható a pontos műfaji meghatározás, amely a szokványos verses regény elnevezésbe beleértett lírai hang-ütéstől a prózaiság felé tereli a hangsúlyt. A Térey-életmű mér-földkövének tartott, hasonló műfajú *Paulus* rímelő Anyegin-strófái helyett ezúttal a rímtelen blank vers jambikus lüktetése jellemző, bár bizonyos hangsúlyos pontokon bűvópatakként elő-elbukkan néhány keresetlen rím. A Shakespeare-drámákban kikristályosodott forma másrésről a harmadik műnem formavilágát is bevonzza, s néha oldalakon át megszakítatlan párbeszéderek peregnék le a szemünk előtt. Ráadásul a 2008-as *Asztalízene* című Térey-dráma számos figurája is feltűnik az új regényben, amely nem mellékesen tüéles színházkritikai fejtegetésekben bővelkedik.

És ha már színház: a könyv mottójául szolgáló Cioran-idézet – „Élni annyi, mint teret veszteni” – önkéntelenül felidézi bennem *A Nibelung-lakópark* klausztrófó-

biás térélményét a budapesti Sziklakórházban. Mundruczó Kornél rendezése végighajszolta a nézőt a földalatti labirintusban, de paradox módon minél több helyszínt tárt föl a zseblámpás „idegenvezető”, annál erősebbé vált bennem a bezártság érzete. Az új regényben az érzékletesen ábrázolt utazások látszólag ugyanígy tágitják a bemutatott világ horizontját, ám az út egyre inkább főhőünk koponyája körül kering. Az öntervesztés radikális formájaként pedig – mint számos Térey-versben – *A Nibelung-lakópark* végén is feltűnt az emberáldozattal járó katasztrófa szimbolikája, amely a *Protokoll* nyitóképében szintén visszaköszön.

Ami a *Paulus*nál az Anyegin-anyag, vagy *A Nibelung-lakópark* esetében a germán mondanakör, az a *Protokoll*ban a felesleges, spleenbe pácolt ember újrateremtése mellett elsősorban az utaztató államregények hagyományát (Candide, Gulliver) jelenti, ahogy a szerző a Bárkának kifejtette (2010/4-es szám, 74. o.). Nincsenek ugyan leírva konkrét dátumok, mégis egyértelműen rekonstruálhatók a regény háttéréül szolgáló fő (kül) politikai események. A regénykezdő repülőgép-szerencsétlenség 2008 augusztusában történt Madridban, és a cselekmény a reáliák szintjén egy évvel később ér véget Súlyom László volt köztársasági elnök botrányba fulladt szlovákiai látogatásának megidézésével.

Magvető, Budapest, 2010.

Térey bravúros eleganciával, a szépirodalmi protokoll tiszteletben tartásával nyújtja a közelmúlt kül- és belpolitikai eseményeinek kendőzetlen látleletét – mindezt anélkül, hogy direktben politizálna. Szikár költészetének szűrőjén ereszti át aktuális valóságunkat, és ismerős újsághírfosztlányok (szlovák zászlóégetés kontra magyar helységnév-táblák, vagy a Szépművészeti földalatti fejlesztési tervei, amelyeket azóta felülről a történelem stb.), illetve a diplomata szakzsargon gyöngyszemei (kontingens, memorandum stb.) akadnak fent, majd hézagmentesen beépülnek a szöveg szöve-tébe.

Térey terei erősek, láttatók, és úgy ismétlődnek, úgy fűzik össze a szöveg jelenidejét az emlékezés egymásba csúszó idődimenzióival és az intertextuális utalásrendszerrel, hogy a végeredmény mégsem válik unalmassá, redundánssá. A legfontosabb helyszín kétségkívül Budapest, a Térey-művek kedvelt (értsd: sokat kri-

tizált) városa. Remekbeszabott gasztronómiai és szórakozóhely-kisokost vehet kezébe az olvasó, ahol a Bambitól a Menzán át a Szerájig mindenki megkapja a magáét. (Személyes kedvencem a Manna nevű hely szentetlen jellemzése: „A Mannában várt az a négy fogás, / A teraszon az Alagút fölött. / A konyha sajnos *túlhájpolt* vacakság. Jól emlékszem, hogy nem volt ültetésrend? / [...] olyan pocsek volt mindegyik fogás, / Hogy tényleg elmondhatatlan. Kivéve / Talán a levest. Finom marhahús- / Esszencia. Viszont a papardelle!... / Brrrr! Ragadt tőle az ínye, az ínyem, / A szarvasgomba sem mentette meg. / Szégyen...”)

De olyan emblemikus helyek is terítékre kerülnek, mint a Keleti pályaudvar a metróval, a karácsonyi forgatag a Vörösmarty téren vagy a Fűvészkert, ízlésesen meghintve egy kis vörösinges-meg Nemecek-nosztalgiával. Óbudai lakosként külön örömet jelentett számomra a római parti lakás és környéke: a pusztuló csónakházak, a Flórián téri részeg éjszaka, vagy a kötetzáró séta a Hármashatár-hegyen.

Mátrai Ágoston rutinos diplomataként már csukott szemmel is elboldogul Madrid, Brüsszel, New York, vagy éppen Tel-Aviv utcáin, a korábbi élmények azonban nem oldják a protokoll-utak magányát. Ez alól az első, madridi út kivétel, hiszen itt még unokatestvérével, Blankával vakációzik és kerül bonyolult, antik drámára hajazó, pikáns (szexuális) viszonyba. A pradoi látogatás során egymásra lécitálva elemzik Goya és Bosch pokolvízióit. (Milyen közel is van egymáshoz e két szó: pokol, protokoll!) Ezek a minduntalan visszatérő kulturális utalások filmszerűen villannak fel és olyan plasztikusan teljesítik ki a figurákat, mint Miloš Formannál *Goya kísértetei*. Ezek a cinikus kommentárok hol a felső középosztály gögös kultúrshobbságának lenyomatai („újévkor bemutatóra készül /

Egy tenyérbemászó színidirektor. / – Azt mondja, *vízió*. Azt mondja, *koncept*! Bármit mondhat Mr. Hiteltelen. / Ezt kedvem volna fölképelni.”), hol művészetfilozófiai magasságokban lebegnek, mint a hamisítványokból celebrált képégetésnél elhangzó magvas gondolatok („Az élvonalban Rippli és Gulácsy, / Azazhogy ál-Ripplik és ál-Gulácsyk. / Nem mása egy valóban-létezőnek, / Hanem koholmány majdnem mindenestül: / Egy virtuális Rippl-Rónai... / [...] Egész jó. Nem kár érte? Tiszta kontúr... / Tulajdonképp a *brandet* fizeted meg. / A kontár annyi munkát ölt belé, / [...] Dehát ha nincsen saját kézjegye! / A név a pajzs, a sors biztos fedője.”)

Mátrai számára is kulcsfontosságúak a nevek. Mantraként hajtogatja, becézgeti vágyának aktuális tárgyait a rapszodikus együttlétek során és a magány óráiban is. Blankában túlságosan is magára ismer, szenvedélyes, kiszámíthatatlannak induló román-cuk így gyorsan zátonyra fut. Első komoly kapcsolata, Evelin önkéntes izraeli száműzetése miatt végérvényesen a múlt része, fájó emlék csupán. Dorka, a zsenge, de tartás nélküli teniszező lassan boldog-boldogtalan ágyába befekszik, elveszti Mátrai szemében fiatalsága varázsát. A legtartósabb vonzalmat Fruzsina, a parlamenti gyorsíró iránt érzi, mindennek előtt azért, mert ráébreszti a korosodó protokollfőnököt, hogy már túl van a csúcson, őt is vissza lehet utasítani: „»Világosíts föl, drága Fruzsina.« / »Ne kapaszkodj, én sem kapaszkodom.« / Mátrai visz-szahőköl. Mert ilyet / Még soha senki nem mondott neki; / Nem kapaszkodott senkibe, soha. / [...] – Nem ad több életjelet. Tényleg eltűnt. / Maradjunk csak barátok, ezt se mondja –, / Bólint fanyarul Mátrai. – Kihullott, / Kihullottam. Nem jutok át a lelke / Hormuzi-szorosán, nem jutok el / A mesés Perzsiába. Fruzsina / Már nincs az én világomon belül. –”

Mint a fenti idézetből is kitűnik, sokszor fel se tűnne, hogy lírai szöveget olvasunk, ha nem lenne ötös-ötödféles jambusokba tördelve. Izgalmas és némileg szokatlan a központosítás is: a párbeszédeket idézőjelbe kerülnek, míg a főhősök belső gondolatait két gondolatjel különbözteti meg a rendkívül szentetlen elbeszélői hangtól. Néhány hangsúlyos ponton viszont egy-egy rímpár, vagy többsoros rím szerkezet erősíti az epika verses jellegét. Az első fejezet végén például Blanka kijelenti Ágostonról: „Ha egyszer elutaznál a pokolba, / Nem tudnál kávét kérni ördögül. / Az önsajnálát évgyűrtüi gyűlnék / A fiatal és büszke törzs körül.”

Végeredményben ez a kiapasztathatatlanság, csöndes nyafogás, ez a lelki leépülés okozza Mátrai fokozatos elidegenedését mind a nőktől, mind a barátoktól, és ezzel függhet össze a testi veszjelzések (kínos megszedülések, fenyegető rémálmok) elszaporodása is.

A kisebb módosulásokkal szüntelenül ismétlődő szerelmi és munkahelyi afférokra rímelt a regény zárlatának megkettőződése. Mindkét utolsó fejezet a *Pro domo* címet viseli, és tulajdonképpen egymás variációi különböző előjellel. Óhatatlanul is beugrik Kosztolányi *Boldog szomorú dalának* kettőssége. A „szeptember túlságos napsütése” illetve a befejező képek finoman felszólító módú áradása pedig a *Szeptemberi áhítatot* idézi, melynek utolsó két sora tökéletesen leképezi Térey verses regénybirodalmának lényegét: „Ifjúságom zászlói úszva, lassan / röpjöljétek az ünnepi magasban.” De Mátrai nem áll túl távoli rokonságban Esti Kornéllal sem.

Az a (v)álságos gondolkodásmód, amely az előző századforduló közhangulatát jellemezte, az új fin de siècle korszakában legalább olyan mély emberi problémákat feszeget, mint Hugo von Hoffmannsthal és társainak szecessziós hangulatú világa. Ezt a párhuzamot támasztja alá a

Ki beszél itt?

Krasznahorkai László – Max Neumann: Állatvanbent

A fűszöveg írója teljes joggal állítja párhuzamba Beckett és Kafka prózájával Krasznahorkai legújabb prózakötetét. Colm Toibint idézve: képleírásokról van szó, a kortárs festőművészet kiemelkedő alakjának, Max Neumann-nak a műveit értelmezik a Krasznahorkai-szövegek.

Jóllehet nem divat, mindenképpen érdemes megállni egy pillanatra a kötet keletkezéstörténeténél: a szerző festő barátjától kapott egy képet ajándékba, mellyel – Krasznahorkai szavaival élve – „nem tudott mit kezdeni”, az egyetlen érzés, amit kiváltott belőle, a szorongás volt, s ez a tehetetlenség végül oda vezetett, hogy megírta a kötetben is olvasható első képleírást. Neumann ezt elolvastán újabb képet alkotott, melyre újabb szöveg volt a válasz. A keletkezéstörténet csupán azért érdekes, mert a képek és a szövegek párbeszéde nem valaminek a megértéséhez, hanem valaminek a ki nem mondhatóságához vezet el.

A beckett-i vagy a karkai szövegekre hasonlít az *Állatvanbent*, de leginkább csak hangulatában, valamint abban, hogy mindhárom szerző egy adott kulturális pillanatnak a szorongását ábrázolja. A karkai szorongás civilizációs szorongást jelenít meg. K. meg akarja határozni a világot, és ebben a világban meg akarja határozni önmagát is – Krasznahorkai szorongása sokkal inkább metafizikai, az ember elha-

gyatottságából, kirekesztettségéből táplálkozik. A szövegek beszélője egy civilizáció vége előtti világból szólal meg, nagyon izgalmas kérdés azonban, hogy voltaképpen ki is beszél ebben a prózában. Képleírásokról lévén szó, az első válasz az, hogy egy kutya, pontosabban egy kutya árnyéka. Mivel azonban a megszólalónak nincsenek attribútumai, nincsen ideje, és térben sem körülhatárolható, sokkal inkább valamiféle természetfeletti figurára, árnyra kell gondolnunk. A kutya-árny leírások az állatit, mint az emberben lévő, mégis azon túlmutató megfoghatatlan fenyegetést értelmezik. A többszö-
rösen összetett mondatokkal építkező poétika, a hullámzó ritmus, zenei beszédmód is a definiálhatatlanságot, a rögzíthetetlenséget tükrözi. Ha Kafka szorongása annak az embernek a szorongása, aki a civilizálódás felgyorsult folyamatában nem találja a helyét egy új „nagyvárosi” struktúrában, akkor ez a kötet egy világvége előtti, civilizáción túli, apokaliptikus szorongásnak a metaforája. Érdekes, hogy a kötet szerkezete játékba hozható a keresztény misztikával. Tizennégy képből és a hozzá tartozó tizennégy szövegből épül fel a vékony kötet; akárcsak a krisztusi keresztút: tizennégy stáció és a tizennégy ima. Ráadásul az első szöveg rögtön a megfeszítettséghez hozható dialógusba: „...ott marad ebben a megfeszítettségben, ebben a

Magvető Kiadó, Budapest, 2010

kifeszítettségben és nem marad neki más, mint üvölni...” (4. o.) A keresztút első stációja, amikor Pilátus halálra ítéli Jézust: „Akkor kezükbe adá Őt Pilátus, hogy megfessék.” (Jn 19,16). Amíg Krisztus megfeszítése az ember megváltástörténete, addig ezeknek a szövegeknek az elbeszélője az utolsó ítéletet hivatott beteljesíteni. Ezt támasztja alá, az is, hogy az utolsó képleírás már egy világvége utáni időpontból szólal meg: „...nem maradt, csak a puszta kéreg a földön, csak a vastag, fekete, halott, hideg hamu...” (31.) A hullámzó, zenei szövegek poétikájukban akár idézhetik is az ima műfajának retorikai működését, de egy ilyen metafizikus olvasatban a tizennégy szöveg nem ima, azaz könyörgés a természetfölöttihez, hanem pontosan az ellenkezője: a természetfölötti ítélethirdetése.

borítóul szolgáló 1913-as Stuck-festmény mellett a protokolláris találkozás túlburjánzó leírásának légköre is: „megadóan hűmmög Mátrai: / Amin tapos, császári és királyi / Parkettakocka. [...] háborgó gyomorral veszi szemügyre / A szőnyegmintát, a bordó

tapétát, / A behízselgősen előkelő, / Selyemhuzatos előgarnitúrát, / A padlótól plafonig tükröket, / S minden cirkalmas mennyezeti stukkót; / Minden rázába foglalt pöffeteggtől, / Cirádától egyként utálkozik. / Elnézi negyvennyolcadjára is, / Ahogy

az államfői protokoll / bevezeti az Elnököt közéjük.”

Térey János bevezetése az életünk egészét átható protokoll világába alaposan kimeríti témáját, az olvasót azonban inkább feltölti, megajándékozva egy délibábfigura ezredfordulós tévelygéseivel.

Piramis II. (2010; olaj, farostlemez; 80x80 cm)

Majdnem minden szöveg két problémával apellál, az idő és a tér kettősével. Hol az egyik, hol a másik nincs a helyén, amiből az következik, hogy így mindkettőből ki van rekesztve az elbeszélő. Olyannyira, hogy a szövegek alapvető problémája a létezés és a lét szembeállítása, a legtöbb szöveg egy megvalósulás, megtörténés, eljövétel előtti pillanatot beszél el. A narrátor nem tudja kimondani, hogy „vagyok”, képtelen definiálni önmagát, akárcsak Kafka elbeszélője, nem tudja kimondani a saját nevét. Az első szövegben – amely az összes többit elindította – a következő olvasható: *„Beleterítették ebbe a pillanatba, de az előzőből meg a következőből kizárták, így hát üvölt egyetlen üvöltésben, kizárva az időből, bezárva egy térbe, amelyet nem rá méreteztek, mert ez a baj, a tér, hogy ehhez a térhez neki nincs köze...”* (4. o.) A további szövegek java hasonló felütéssel kezdődik: *„Nem értek el.”* (6. o.), *„Túl nagy vagyok”* (8. o.), *„Minden tér szűk nekem”* (10. o.), *„Én vagyok az, aki ki fog törni...”* (12. o.), *„...mindenki azt hiszi, szörnyeteg vagyok, pedig csak valaki, aki beletévedt egy hamis térbe...”* (20. o.) stb.

Ha olvasási utasításként értelmezzük a címet, és valóban egy állat van bent, akkor a regény a történelem következő pillanatát ábrázolja, a civilizáció végét, amikor az ember szorongása nem abban áll, hogy nem találja a helyét egy struktúrában, hanem hogy egy olyan struktúrát hozott létre, amely eltünteti őt. Megszűnik az emberi, és előjön belőle az állati, az ember civilizáció utáni vagy éppen civilizáció előtti állapota. A szövegek a kizárás retorikájára épülnek, az el-

beszélő mindig elmondja, mi nem ő, azt azonban soha, hogy kicsoda is valójában – kivétel ez alól a VI. szöveg, melyben az olvasható, hogy *„én vagyok a rontás”* (15. o.) –, éppen ezért a szövegek nagyon fenyegetőek. Ez a fenyegetettség és a megtörténés előtti pillanat állapota szintén apokaliptikus hangulatot kölcsönöz a könyvnek.

Ugyanakkor nem lehet túl szoros bibliai olvasatot sem gyakorolni. Nem az apokalipszis négy lovasa beszél, nem is az ördög, még csak nem is a sátán kutyája, talán ez a legfenyegetőbb az egész kötetben, hogy olyasvalaki vagy valami a megszólaló, akihez vagy amihez idáig még nem volt szerencsénk; hogy őt idézzük: *„...nem írhattok le, nem festhettek meg, és nem írhattok egyetlen dallamot se rólam...”* (7. o.)

A kutya szimbolikája játékba hozható az elbeszélések fenyegető, szorongató hangulatával. Találkozhatunk olyan ábrázolásával, ahol a kutya – mint az ember legrégebb barátja – ott ül a teremts kezdeténél, az idő kapujában, Egyiptomban. Mint „az utak megnyitója”, Upuaut jelenik meg, háborúistenként pedig a halálhoz is köze van, a halott előtt ő nyitotta meg a kaput a túlvilág felé, de gondolhatunk a görög háromfejű Kerberoszra is, aki szintén az alvilág kapuját őrzi. A sort hosszan lehetne folytatni, a kutya több hiedelemvilágban is – tatár, török – úgy jelenik meg, mint aki azt a feladatot kapta Istentől, hogy az embert őrizzze az Ördöggel szemben, feladatát azonban nem tudta teljesíteni, és így az ördög beszennyezte az embert. Szimbóluma sokszor olyan helyen bukkan fel, ahol az időben valamiféle törés következik be, ez az értelmezé-

si lehetőség is kiválóan passzol a Krasznahorkai-szövegekhez, hiszen valaminek a végét, egy új eljövételt hirdetnek ezek a kutyaárny figurák. Az *Állatvanbenthez* mégis talán a skót mesevilág áll a legközelebb, ahol éjszakánként elszabadulnak a pokol kutyái, hogy nyargaljanak a házak között, és vonításukkal valakinek a halálát hirdessék – ez ihlette egyébként Sir Arthur Conan Doyle regényét, *A sátán kutyáját* is –, jelen szövegben azonban nem valakinek a halálát, hanem az emberiség végét hirdetik a megszólalók.

Egy biztos, a Krasznahorkai-szövegekben nem valami jó és idillikus szólal meg, sokkal inkább valami általános rossz. Nagyon fontos momentum, hogy ez a rossz: nincs nevén nevezve – ha konkretizálni lehetne a megszólalót (megszólalókat), akkor a könyv félelmetes hangulatú lenne, ha a szorongás tárgyat kapna, az is kiderülne, hogy miért is ez a fenyegetőzés. Mivel azonban nincsen a megszólalásoknak alanya, így csupán szorongásról lehet beszélni, ami könnyen párhuzamba hozható a civilizációs büntudattal: *„...mert meghozták az ítéletet rólatok, és nem érdemlitek meg a földet, ez áll az ítéletben, mert eljátszottátok a szerencséteket a földön, ez áll az ítéletben, mert méltatlanok lettetek arra, hogy a föld a tiétek legyen, most ti elűntök innen, és jön valaki egészen más...”* (25.o.). Az olvasó tehetetlen a fenyegetettséggel szemben, ahogy tehetetlenek Neumann kutya-árnyai is, mellső lábak híján, eltorzult testhelyzetben várják a megtörténés pillanatát, hogy befejeződjön az az ív, amelyben éppen benne vannak, amibe belefeszültek.

BERETI GÁBOR ◀

Az értelmezés értelme

Nagy Gábor: Az értelmezésig és tovább

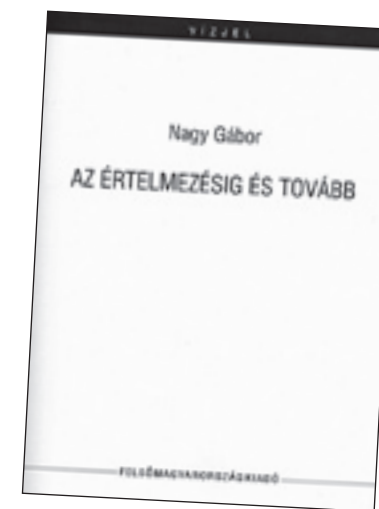
Aki felüti *Az értelmezésig és tovább* című tanulmánygyűjteményt egy jó érzékkel megírt esztétikai és irodalomtörténeti aktualitásokban bővelkedő könyv gazdag kínálatával találkozunk. Nagy Gábor munkája javarészt az elmúlt 6–7 év termését tartalmazza, többek között azokat melyekben a szerző a hazai irodalmi életet folyamatos feszültségben tartó kérdéseket véleményezi. Az eltérő nézetek az elmúlt évtizedekben uralkodóvá vált posztmodern esztétikai krédó alaptétele körül csapnak össze, mely szerint az életviszonyaitól eloldott Én, mintegy a korszerűség letéteményeseként töltene be a mű esztétikai minőségét megszervező demiurgosz szerepét. Nagy Gábor kötetének több jellegadó tanulmányában imponáló alapossággal tárja fel ezen elv vitatható, mert el-lentmondásokkal terhes voltát.

A négy ciklusra osztott mű munkái közül a jelzett vitatémával foglalkozó írások adják a gyűjtemény gerincét. A Mű és közösség című fejezet nyitó írása például, a 2007-ben megjelent, *A magyar irodalom történetei I–III.* című munka harmadik, az elmúlt évszázad magyar irodalmáról szóló részével foglalkozik, azzal „az új – illetve részlegesen új – kánonnal, ami a kötetekben szereplő nevek-ből, hangsúlyokból kirajzolódik.” (9). Majd folytatódik *„...a világ képeiben mi vagyunk”* című tanulmánnyal, mely a posztmodern ká-

non egyik legfőbb vesztesét, Nagy László lírai munkásságát veszi védelmébe. Ezt követi a *Nagy László: Gyászom a Színészkirályért című versének szemiotikai elemzése* című munka, melyben a ridegen szövegközpontú analízisekkel szembeni opposíció alaphangját az irodalom komplexitásának elvi vállalása adja, az a műelemzői metódus, amely a mű szemantikai feltárásán túl, annak környezeti beágyazottságára, feltételeinek sokoldalú figyelembe vételére alapozódik. E fejezetben olvashatunk még egy-egy írást Móricz Zsigmond, Nagy Gáspár, Szilágyi Domokos, Baka István, Buda Ferenc és Utassy József munkásságáról is.

A következő fejezet, az Olvasatok mögött az éthosz ciklus első darabja a *Tét nélküli irodalom, tétlen irodalomkritika?* című esszé, melyben a posztmodern krédóra utalva a szubjektivitás, a nyelviség és a kánon már-már obligát túlhangsúlyozásának erőterében hangzik el a kérdés, „az irodalomtudomány preskriptív, parancsuralmi viszonyban van-e az irodalommal, vagy diagnosztizáló, szolgáló szándékú és jellegű.”

A kérdésre választ kereső Nagy imponáló elméleti erudícióval tárja fel, hogy a műelemzések egyfajta világlátásból következő Én-központú, s magát kánonná, parancsuralmi szerepbe emelő változata miként szorítja ki a Mi, a közösségi világlátásból fakadó, diagnosztiz-

Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2009

záló műelemzési metódust, s vélt fölényét hangsúlyozva minősíti meghaladottnak, kiüresedettnek, korszerűtlennek előzményeit. Ám azzal, hogy a posztmodern irodalomtudomány esztétikai elveit a linearitás hierarchikus sorrendjébe állítja és elavultságról beszél, csapdába esik – írja –, mert így magát a természettudományokkal azonosítja. A természettudományokban pedig épp a fejlődést involváló, sokasodó tapasztalati tények azok, melyek a megismerés eredményeit az objektíve létező visszaigazolásokként hitelesítik, ezért itt érvényesen rajzolnak fel egyfajta empirikus (korszerűségi) linearitást, melynek alapján aztán megalapozottan rostálódhatnak ki a technicitás elavuló előzményei. Nem így az ember-tudományokban, tegyük mindjárt hozzá, erősítve mintegy a Nagy

Gábor vázolta gondolatmenetet, a művészetek terén, ahol a tapasztalata szubjektum öreflexióinak vizsgálását jelentő képzetekben, műalkotások, műelemzések, olvasatok, stb., összességeként létezik. Ez a halmaz, amely szintén állandóan gyarapszik, pedig nemhogy hierarchiát, de még lineartitást sem képez. A természettudományok objektum-szubjektum s az embertudományok szubjektum-szubjektum viszonya közti eltérés pedig – egy a mainstream által meghaladottnak gondolt, mellőzött poétikai eszközzel –, a tóba dobott kő hullámgyűrűinek a *metaforájával* érzékeltethető; a megismerés eredményei itt a termékeny (*a teremtető*) emberi lény egyszerre Én-ként és Mi-ként létező forrásából folytonosan előgyűrűző teljesítményeinek a köreit rajzolják ki. Az újabb és újabb impulzusok a megszüntetve megőrzés metamorfózisához hasonlatosan, a már létező korgyűrűk eredményein át, azokat is magukba foglalva jutnak el a mindenkor legkülső, aktuális gyűrűhöz, anélkül, hogy előzményeiket megsemmisítenék, érvénytelenítenék. S ez az évezredek eredményeit változatlan teljességében magában foglaló eszköztár – beleértve természetesen a metafora eszközét is –, az a komplexitás, amely az alkotók számára minden hierarchikusságtól mentesen, egyre bővülő mértékben szabadon és tabuk nélkül kell, hogy rendelkezésre álljon. S ez nem posztmodern, nem konzervatív, más szekértáborokról nem is beszélve, hanem a mindenkor érvényes önmagáért való, avagy a szabadság, a humanitás esztétikája. A Nagy Gábor képviselte analitikus esztétika, mintegy immanens logikájából fakadóan, a linearitással megsebzett posztmodern hibás köreivel szemben, a humanitás világának ezt az önreflexiós körökből épülő komplexitását anticipálja.

Nagy Gábornak aggályai épp a teljesség ideáját feladó, a magyar irodalomból csupán az Én-köz-

pontúsághoz köthető munkákat preferáló szemlélettel vannak. A csonkítással szembeni igényt a tiszta forrás bartóki posztulátumával igazolni, védelmezni igyekvő Nagy joggal veti a *A magyar irodalom történetei* szemére, hogy „ideológiai elvektől vezérelve értékeli le – egészében vagy részleteiben Ady, Illyés és mások költészetét; emeli föl – a népszerűség, olvasottság érveire támaszkodva – Rejtő Jenő munkásságát”, hogy „zárójeles felsorolások, utalás szintű félmondatok tárgya, vagy egyáltalán meg sem említetik többek között Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Ratkó József, Buda Ferenc, Ágh István, Baka István, Orbán Ottó, Farkas Árpád, a Kilencek”, vagy Gion Nándor, Szilágyi István, Lázár Ervin, Szabó Pál, Szabó István, mint ahogy Lászlóffy Aladár, Sziveri János, Tolnai Ottó és Tőzsér Árpád, stb., neve sem. Az a fajta művészetszemlélet, amely a maga immanenciáját, belső értékrendjét a környezeti kapcsolataitól izolált Én-jelenségében ismeri fel, s ennek relevanciáját, művekben történő megjelenítését és azok értékelését a műalkotások társadalmi feltételeitől eloldott, pusztán formai, technikai megragadhatóságában, elemzésében látja, s eliminál, elutasít minden képviseleti, a környezetével szervesülő törekvést, szinte törvényszerűen válik kirekesztővé, s jut a fenti névsort produkáló eredményre. Nagy Gábor a csonkítás kánonjával, a teljesség esztétikáját állítja szembe.

Nagy Gábor a műelemzés ketős, a szemantikai, a szöveg struktúráján belül mozgó és az analízis szemiotikai, a szövegen kívüli jelentéstartományokat is az elemzés körébe emelő metódusával teszi egyértelművé, hogy mindaz, amit a posztmodern kánon a mű struktúráját alakító hatásként az Én demiurgosz szerepének tulajdonít, elválaszthatatlan az Én-identitás számára közösségi mintákkal szolgáló környeze-

ti beágyazottságtól (19), s hogy mindaz, ami a szöveg stilisztikai, retorikai és narratív elemzése során feltárul, nem csupán az Én sajátja, hanem azé a közösségé is, amely a mű számára nemzeti, nyelvi, történelmi, kulturális, stb., megelőzöttségként tételeződött. A posztmodern kánon izolált Én idolja, s a csupán az Én-interpretációkra szűkítő analízis alkalmatlan a megelőzöttség elbeszélésére, s a reflektálatlan, elvont analízis alkalmatlan az Én szövegstruktúráin túli kapcsolathálózatának megérzékítésére, végső fokon alkalmatlan a mű komplex esztétikai értékének a feltárására.

Mindazonáltal tévedne a kedves olvasó, ha Nagy Gábert a posztmodern esztétizálás ellen kivont karddal hadakozó hérosznak látná. Nagyt *Az értelmezésig és tovább* munkái egy elkötelezett ám nyitott, s teoretikusan igen érzékeny alkotónak láttatják. Épp ezért egy árnyaltabb portré igazságvázlatának tartozunk annyival, hogy a Szemiotika, retorika és esztétika – no meg a józan ész című tanulmányából eszmefuttatásunkba emeljünk egy a prágai nyelvésziskolára utaló szövegrészletet, amelyben méltányolja a második modernitás esztétizálás terén elért eredményeit és elismeri annak az irodalomtudományosság egzakttá válásában játszott szerepét. „A műalkotás jelrendszerként való felfogása megalapozza a művek tudományos hozzáférhetőségét, az esztétikum immáron nem pszichologizáló – impresszionisztikus – tűnődések tárgya, hanem a struktúra elemeit az értelmezés mozzanataiban újrendező elemzés eredménye. És hogy az analízis során a mű ne záruljon önmagába, arról a szemiozis kiterjesztése gondoskodik: jelrendszernek minősül nem csupán a mű, hanem annak tágabb összefüggései is, amelyekbe – a műközpontúság hangsúlyozása mellett – beletartoznak más művészetek és a társadalom jelrendszerei is, közéjük értve a szerzőt és ko-

rát. Az egyes jelrendszerek közötti kommunikatív esemény a mű, így nem szakíttatik ki abból a kontextusból, amelyben létrejött, illetve amelybe a befogadó tartozik.” Egy apró megjegyzés csupán, ha nem is a pártatlanság, de a tárgyilagosság igényével: lehet, hogy különbséget kellett volna tenni Prága, a főváros és a prágai nyelvésziskola között? Hiszen miközben értékeli a prágai nyelvésziskola eredményeit, kárhoztatja a szocializmus szellemi bezárkózását, amely megnehezítette a magyar tudományosság lépéstartását. Ez így zavaró, mert-hogy anno Prága is a szocialista tábor része volt.

Nagy Gábor nemzetről, irodalomról, képviseleti vállalásról, posztmodern elidegenedésről, stb., vallott kritikusai, esztétikai nézeteit leginkább a tiszta forrás bartóki modellje, s az ebből sarjadó remitológizációs elmélet befolyásolja. Annak az esztétizáló-ideologizáló szemléletnek az éthosza, amely a történelem kezdetei felé

tekintő, s magát az ősforrásban teljességként, komplexitásként szemlélő művészetfelfogás, és amelynek legkiválóbb hazai mesterét Jánosi Zoltánban tisztelhetjük. Nagy többször is hivatkozik Jánosira, mi több, az *Organikusság és logika egy tudósi életműben* című tanulmányát javarészt neki szenteli. Meg kell jegyezzük azonban, hogy eltérően a Nagy Gábor által is használt módtól, véleményünk szerint az organikus nem csupán visszafelé, a kezdetekre irányuló, hanem előre, a jövőt anticipáló premissza is. Sommásan: az ami a művészetelméletben az eddig megtett útra vonatkoztatottan a remitológizáció, az a jövőre, az ember társadalmi önmegvalósítására vonatkoztatottan az emancipáció. A műelemzés terén működő organikus, mint mérték, az analízis során esztétikai értéknek tekint mindent, ami a mű szövegvilágából kibomló, s a referencialításban megjelenő emancipációs jelentéstartalom. Az önértékű, s ha manapság van ilyen,

a semleges, a tárgyilagos esztétizálás alapja ez.

Az önértékű, azaz a posztmodern, a konzervatív, stb., kánonokon túli esztétizálás titka épp a remitológizációra és az emancipációra egyaránt reflektáló organikusban tárul elénk. Hiszen leginkább így, ezáltal érzékeltethető egy műben az adott korszak Én és Mi identitásának egymásba játszó esztétikai minősége. S nem utolsó sorban csak így, az organikus elemző eszközével tehető láthatóvá, hogy mindaz, amit manapság az izolált Én posztmodern kánonjának tekintünk, nem egyéb, mint korunk uralkodó rendje, a neoliberális és neokonzervatív kurzus merkantil értékvilágát leképező, s annak hegemoniáját a művészetek világában érvényesítő kánon. S hogy végső fokon az organikus művészettudományosság ezen archimédeszi pontján táruhat fel és válik világossá, hogy az eltérő iskolák közül melyik, kinek, miért és hogyan válhat partnerévé, vagy ellenfelévé.

Az előző számunk tartalmából

Szentmártoni János, Egyed Emese, Acsai Roland, Borbély Szilárd, Marno János, Iancu Laura, Turczi István, Szent Ernő versei

Egressy Zoltán, Jónás Tamás, prózája

Háy János családi színjátéka

Darvasi Ferenc beszélgetése Háy Jánossal

Tanulmányok Nyíró József, Szabó Gyula prózájáról, Bereznai Péter művészetéről, a kolozsvári nemzetközi színházi és a budapesti kortárs dráma fesztiválról

Kritikák Szentmártoni János, Egyed Emese, Szegedy-Maszák Mihály, Takács Géza, Pete György kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbortékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.